

МИШИ БАХШИЕВ

ОДОМИГЪОЙ
ВАТАШМЕ

МИШИ БАХШИЕВ

ОДОМЦИГЪОЙ ВАТАЦМЕ

Дагестанское книжное издательство
Махачкала 1990

Бахшиев М.

- Б-30 Одомигьой Ватанме. — Махачкала: Дагкнигоиздат, 1990. — 208.
Люди моей родины.

Автор эни книг Миши Бахшиев «Одомигьой Ватанме» бу еки эз суьфдеи писательгьой тати ве еки эз биненорегоргьой литературой татимуре. Э и книг энэ дешенде оморет е ченд ихдилотгьо: «Угее деде», «Гюлбогьор», «Куьгьне дусд» ве днеш, гьсмчун се пьесагьой энэ — «Игидгьо», «Гьисмет мерде не-мерд нихуру», «Шогь Аббас ве хьомбол».

Э ихдилотгьой хуьшде М. Бахшиев э данани ве услоетиревоз нуьвуьсди э товун жофо, четинигьо ве барасигьой эн жофокеше одомигьо, хьэрекетигьо ве гьовхой энугьо эри хубе, лонгьлуье зиндегунни, дузи ве расди.

Пьесагьой энэ хэйли салгьо норе оморенбируьт э сегьней эн театр тати.

Нуьвуьсдеигьой энэ гьисди э товун зиндегунни эн одомигьой Ватан иму, комигьореки у эз дуьли хосденбу, э товун дуьруьсде жофо, муьгьбет, боворини, дусди бирори эн хэлгьгьо, шолуми ве хушбэхди.

ББК.84(2-Таты)

Б 4702570100 — 275 —45—90
М 123—90

ISBN 5—297—00061—0

© Дагкнигоиздат, 1990 г.
© Бахшиев М., 1990 г.

МИШИ БАХШИЕВ ВЕ НИШОНЕНДЕГЬОЙ ЭНУ Э ПУШОЙ ЭН ЛИТЕРАТУРАЙ ГАТЯМУ

Э е чувкле пушойгофи омбар четини эри е бобот семе тевесерлуе жире гуфдире э товун келе нишонендегьой эни эн еки эз лап ведилуе, хьюьрметлуе шогьиргьо, писательгьой татиму Миши Юсупович Бахшиев, эн еки эз биненорегоргьой эн литературай татимуре.

Сер ебо э товун творчествой Миши Бахшиев ве э товун хуьшдени энуг гоф вероморенге, э ёрме гье усэглэт оморени гьеминон 1932 сал. Ме увэхди зигьисденбируьм ве кор сохденбируьм э дигьме э Мюшгуьр. Ме эз глугьмуьр лап жовон бируьмгеш увэхди, зу етим мунде, кор сохденбируьм э колхоз. Дигьбонигьойму гьеме соводсуьзе одомигьо бируьт. Энжэгь чуьмени глэлгьо, е ченд сал э школа хундетгьо, дануьсдебируьт хунде, хэт нуьвуьсде.

Гьемин у сал ме гуселовчи эн колхоз кор сохденбируьм. Е руз ме гуселегьоймере э дурунде мерж рэхьо сохде эй хорунде, десе э чехох веноре, поисдебируьм э гьирогь рэхь, дениширебируьм э гуселегьо угьо э више, гьэмшилугь недаравт гуфдире (се тараф эн мерж више не гьэмшилугь бируьт). Бирден хэберсуьз в ёнме омо поисд сернуьш эн сельсовет дигь иму Мердэхэй Мигьир (у песде э довгло гурунд яралуй бире эз гурунде ярагьо муьрди э госпиталь). Э дес энуг е чувкле книг дебу. Ме дануьсденбируьм, ки у е соводсуьзе одомини, хунде нуьвуьсде нисе дануьсде, сернуьш сельсовет бугеш. Унегуьре эрме келе мэхьтели омо э дес энуг гьейсэглэт книг дирети.

— Ме эдее эз шегьер оморенуьм, — мугу у эз ме. — И книге унжов восдорем. Э зугьун иму нуьвуьсде омори. Меки хунде нисе дануьсденуьм. Веги и киниге эритуй.

Книг мере доре, сернуьш сельсовет рафд э лой дигь. Ме денишируьм э руй книжке. Э унжов вебу: «Миши Бахшиев. Э пушорэхьуй тозе зиндегуни» (Повесть). Ме гье э и поисде жигейме сер гирдуьм эри хунде повесть Миши Бахшиеве. Ме гьечи э хэвес офдоре, мухшул бисдорум э хундеи и повесте, ки е хэйли вэхд фурмуш сохдуьм ме эжеуьмге, поисдемге, небуге нуьшдемге, фурмуш сохдуьм э товун гуселегьойме. Омбар кори сохд э дуьлме, э

гъэнежогишме и повесть эн Миши Бахшиев. Гъовоймере, гъаежо-
нмере эри дануьсде четин небу. И суьфдеи художественни произ-
ведение бу ме э гъуьмуьрме хунденбируьмгъо. Э дигь иму библио-
тека небу увэхдигьо. Эгенер мибисдогеш, ме э библиотека мибис-
дорутгъо книггъоре хунде верасире нидануьсдуьм, чуйьнки э гъэ-
ле ве лап жовоне вэхдме ме зугьун урусире нисе дануьсденбируьм
эз сад гоф е гофлере бэгъэй. И книгаре ме эдембируьм хунде э
зугьунме, эз товун эрима шинох, куьнд гьисдигьо зиндегуни, гъэ-
дотгъо, гъозиегъой эн одомигъой хэлгэ иму. Песде ме э дигь з-
гьисденбируьмгеш, унгъэде соводлюь небируьмгеш, дануьсденби-
руьм, ки гъеле э зугьун иму е доне книг нуьвуьсде оморе э жирей
ихдилот, э проза гуйге небири ве рьисди. Э дигь иму оморе-
бу гозит «Зэхьметкеш», ведироморембугъо увэхди э Дербенд. Ким-
вэгъодо у гозите меш хунденбируьм. Э у гозит вебирембируьт ким-
вэгъодо стихигъой эн жогъиле шогъиргъой тати, гъемчун эн Миши
Бахшиевши. Оммо теимогъой гъеле ме гъич недиребируьм ве не-
шиновусдебируьм э зугьун иму гьисди гуьфдире нуьвуьсдегор про-
за. Эз расдиш, и бу суьфдеи книг эн проза нуьвуьсде оморембугъо э
зугьун иму. Нуьвуьсдебу уре жогъиле шогъир тати, кук дербенди,
студент, хунденбугъо у вэхд э Масков, Миши Бахшиев. Унегуьре
Миши Бахшиев гьисди неки еки эз биненорегоргъой поэзией тати-
ре, гъемчун прозаимуре.

У повесть энуре песде ме шохьонгумгъо зенгъо-духдергъой эн
мэхъэлеймуре кура сохде хунденбируьм эри энугъо.

Э 1936 сал ме э гозит «Зэхьметкеш» кор сохдеки суьфдеи гиле
вохурдум э Миши Бахшиев. У е раче хиелуье мерд, очугъэ сифет,
дуьлшоре одоми бу, хубе ихдилотчи, меслэхъэтчи бу. Ме суьфдеи
гиле э у вохурденг, гуьфдируьм э у, чуйьтам э десме офдоребуге
суьфдеи киниг прозаи энугу — повесть «Э пушорэхъуй тозе зиндегу-
ни». Миши сер гирд эри ихдилот сохде эрима, чуйьтам оморембуге э
дуьл энугу фикир эн нуьвуьсдеи и повесте. Гъозие-гъэдер э и по-
весть нуьвуьсде оморембугъо гирошдет э Дербенд э вэхд граждан-
ски довгъо, комиреки окупировать сохдебируьт гъэчэгълуье гъу-
шунгъой денкини, мейл эн комигъореки гирденбируьт членгъой
эн «Комитет миллети». Миши гъеле 9—10 сале гъэил гьисдики ди-
ребу гъемей эни гъозиегъоре. Омбарш э и повесть нуьвуьсде ом-
ри э товун жовоне духдер тати, комиреки пиенискее бебешу, э
войгей духдер неденишире, дорембу э усале одоми, мейл гъэчэгъ-
гъой денкинире гирденигъо. Гъушунгъой эн денкинигъо эз ше-
гьер пиш сохде оморенге, власть Совети те эхир бесгъун доренге
угъоре, и пушоте э зир серкуши, охмури дебугъо жовоне зен, де-
рафдени э фабрика, инжо у офдени тозе рэхъ зиндегуни хуьшдере.

Миши Бахшиев нуьвуьсди е ченд сборникгъой стихигъо, ченд
произведениегъой проза ве драматургия: «Комсомол», «Бегьергъой

Октябрь», «Одомигьой Ватанме», «Хушегьой онгур», «Ме хосде-
нуьм васале» ве диеш.

Миши Бахшиев хъэсуьл омори э шегьер Дербенд э 1910 сал.
Эз яздегь салеревоз у сер гирди эри кор сохде. Верасди рабфаке,
песде Институт эн хоригъуллагъсохире э Масков. Э Догъисту во-
гошденге у хундеире верасде бэгъдо кор сохди рэхъберчи эн Союз
писательгьой Догъисту, зав сектор эн печать Обком КПСС. Гье-
мей довгIоре у гировунди э фронт, бири военни корреспондент эн
фронтвой гозит. Уре доре омори Орден Отечественни довгIо ве
Гъирмизине асдаре ве ченд медалгьо. У бу верзуьшулье корсох
культури эн Догъисту. Те э пенсия рафде у омбаре салгьо кор
сохди жигегир эн главный редактор республикански гозит «Даге-
станская правда».

Нуьвуьсдеигьой энугьисди эз товун зиндегуни эн гьемватани-
гьойму, жофо, фикиргьо, гъовхой энугьо, дусди бирори эн хэлгъ-
гьой вилеет иму, э товун муьгъбет, боворини, суьгъди э кин Ватан
социалисти.

Миши ю зинде нисдигеш, нуьвуьсде чигьой энугьидомунут гье-
мише э дуьл, фикир эн хэлгъ иму. Нум энуре иму гьемише гирде-
ним э келе дусди ве хьуьрметевоз чуьн еки эз биненорегоргьой эн
литератураймуре, чуьн еки эз рэхъ вокурдегоргьо эри параменд
биреи литератураймуре, культураймуре, зуьгьун иму, гIэсуьлменде куж
эн Ватан совети, холисе интернационалист, чуьн еки эз лап верзи-
рение куж эн хэлгъ иму.

Хъизгьил АВШАЛУМОВ

Угее деде

Эз келе рэхь, мошингьо гиросденигьо, пейде эденбу оmore гьиле зен. У сере т к гуърде фегьм ние сохденбу фирегьуне зимигьо, боггьо. бисдугьоре, буруггьой нефти не эз пушою гиросденбугьо одомигьоре. Сиечердее сифет эн огьиле зен э иловлей сиегье гIэрслуйе чумгьою омбор гьуьже-гьуьж биребу. И зен себэхь зу сери эз дигь ведироморе имид сохдебу те шохьонгум бире семе бурав расуь э шегьер.

Эз и рэхь э шегьер э ашиневозиш мибисдо рафде. Эз ён Мелке мигирошдуьт автобусгьо, гIэребегьой колхози. Э угьоревозиш мибисдо рафде. Ом о Мелкере имбуруз ние воисденбу э одомигьо вохурде. Э тэхьно мунде, эй хуьшде фикир сохде хэёл бу уре. Е одоми э рэхь миомо мивохурдге э ю, гьич э сифетияш нидениши у.

Эденбу пушой шохьо гум бире, э чум огьиле зен вохурдуьт э гьйрогь шегьер гьисдуьтгьо хунего. «Эже мурам ме, ки жиге мидуь мере эри хисире э и нешинохе шегьер?» — фикир сохд Мелке. Кемере е кем тик гуърде, у поисд. Эз рэхь е кем эулоте е келе тэхьное дор вобу. Мелке рафд э зир дор, но э хори э десию дебугьо чуькле бухчелере, ох кешире, нуьшд э сер эз герми чуьшме сухдебуьруьтгьо гиёвгьо.

Хундегор, туь меданки огьиле зен нуьшдебу гуфдире эри чи хурде. НэгI. Мелке сэхд вомундебу, ве песде ки дануьсде миофуми э шегьер эй хисире жиге. У хэел сохд — те шев бире е кем форигьэти вегуьруь, хисуь гье инжо.

Оммо не дануьсд хисире Мелке. Екемлей форигьэти вегуьрде э зир луьгегьой дор, огьиле зен вэхуьшд, рафд рэхь хуьшдере. Ченгьэде шегер куьнд биренбу, унгьэде одоми омбор вохурденбу э Мелке. Оммо у хьэрекет сохденбу э сифет эн угьо не денуьшуь. Э минутию е гиле у дуз сохденбу э сер дебугьо сиегье шоле, хьэрекет сохденбу эри пэхь сохде сипи биренбугьо муйгьо сер хуьшдере.

Ини э шегьериш омо раси огьиле зен. Э еки эз тозе кучегьой гьйрогь шегьер чумгьой Мелке домунд э е чуькле сипре хуне эз

чор тараф вадабура бугьо э гьуьндуьре гьобогь доргьоревоз. Э ён хуне эденбуьруьт вози сохде г'эиллегьо.

Мелке поисд э ён г'эилгьо, бухчере но э сер скамейка. Уре сэхд тешне биребу.

— Балагьо, е пейле г'ов ки миёру эриме? — гуфди Мелке, э сер скамейка нуьшде, — ох, и чуй дерд бисдо э сер ме омо!

Мелке десе воно э дендей хуьшде, э езугьмендиревоз дениши э г'эилгьо.

— Чуйни, холе, иму ние варасиреним зугьунтуьре, чуй воисде? — пуьрси е г'эилле, зерде муйгьо.

— Ме варасиренуьм зугьун эн уре, — гуфди е г'эиллейге, — пой, холе, ме гьони миёрум эйтуь г'ов.

Эз э мунутиге г'эил ведировунд г'ов. Э посой г'эил эз хьэет сипре хуне ведиромо жогьиле зен э гьужогьию г'эил вери. У бу дедей кукле — Либо.

— Худо рази эз туь, хэлефме, — гуфди Мелке, э кукле денишире. Чуйкле гиргине чумгьой г'эиле диренге Мелке гьечу дануьсд эжеиге дири юре. И кор бисдо е дэгьдэгьэ. Эз же шинохде Мелке и г'эил шегьерире. Эхи Мелке гьич не бири э и шегьер ве хэгьер бирориш нисди юре инжо.

— Чуйжонит ишму? — пуьрси дедей кукле э езугьбериревоз денишире э туз вечиригьо гьуйже-гьуйже сифет Мелке ве келе бире ведироморевобугьо остгьуй сифет эню.

Мелке гуфди нум дигь хуьшдере. Либо э мэхьтелиривоз дениши э огьиле зен ве песе огол зе деберд юре э хьэет хуьшде. «Бегем э г'уьлом хубе одомигьо кеми?» — гуфди э дуьл хуьшде Мелке, вегуьрде э дес бухчере.

— И чуй рачи хьэет ишму, — гуфди Мелке денишире э сибдоргьо, хушегьой онгур пур бугьо тегьентгьо. Хьэет е бегьеме богьэ хуно бу.

— Г'эмел миевге, ме гье иг'эре, э хьэет екем муьнуьшуьм, — гуфди Мелке.

Песе у сере тик гуьрде, дениши э торик биренигьо гьово, товтов доренуьтгьо астарাগьо ве гене ох кеши.

— Чуйни бегем, холе, э сер ишму е кор омори? — пуьрси Либо, огьиле зене герме гьингьэр не емуьшгьо доре сурои сохде бэгьдо.

— Мепуьрс, духдерме, — гирисд Мелке. — Мере худо зери. Эхьисобевоз ме г'овун сохдем э пушой худо. Ме э хори миёсдуьм дарафде г'эилсуьз биреннжон э г'уьлом.

— Ишмуре г'эилгьо нисди?

— Мере г'эил мибисдоге, э и пиреруз ме хунеосуьз-жигесуьз нимундум. Бедбэхд бисдорум э г'уьлом. Буьруьт г'эилгьо, энжэгь г'эилгьойме небуьруьт, эн суьфден зен шуьверме буьруьт. Шуьвер э довлго пуч бири. Дуь кук эню э серме вомундебуьруьт...

Э и туйтем эз дорун хьэет веде бисдо сэхьибхуне — жогьиле

мерд э гьулбура майкеревоз. Зенгьоре дире, у поисд э посой доргьо. Зоволу гуш дошд, чуй гуфдиреге огьиле зен, шинохд сесюре ве эз мэхьтели лерзи ловгьою. Зоволу сэхд сигьмиш сохд муышдгьой хуышдере, гьово гуьрд сере. Мугуиге у гьейсэг!эт гьов микенуь мурав э сер Мелке, мукую и езуггэ зене. Омон гуш дошде э ихдилот Мелке, у сэхд поисд э жигей хуышде.

— Ме гьеле жогьил буьруьм, гужлуь буьруьм, — гуфди Мелке, — мере фирмунд у куышде бире кук куьгьне раби Нуьвэхь Истохор, гьишд шенде стимгьой шуьвермере, хосд мере эри хуышде. Глов-г!этош миьсд берде у куышде бирере, фирмунд мере у. Расди, ме не шендуьм етимгьоре, э детдом дорум угьоре...

«Дургу гуфдире туь», — воисденбу Зоволу хьэрой соху. Оммо гофгьою э бугьозию мундуьт. Не дануьсд гуфдире.

— Фирмунде оморум, — гуфди Мелке, — э шэхьиту рафлуьм. Оммо у келе гуж воно э базуйме. Паздегь сал гьем зен, гьем хьовир, гьем кумекчи бирем эри энУ. Э колхоз кор сохдем, э ен хуне емуыш доргьо кошдем воровундем, э рузию дуь гиле гове дуыширем, э ориней дуь гиле партал тенюре шушдем, хунекюре оводуни пур сохдем тегьер бэхдевергьо, оммо ю инсофсуьз ведиромо, имогьой э пире руз юре жогьиле зен воисд, г!эилгоь воисд, мере пиш сохд, ведекуьрд эз хуне — Мелке гирисд. — О-о-о, худо мевотово эз туь... «Туьре г!эил ние бире», — мугу у эз ме. Вой эриме, бегем ме тэхсируьм, мере худо г!ил ние доре гуфдире! Гьей-вой, ме эйчуь гьэгьри сохдуьм г!эилгьой суьфден шуьвермере, езуггэлегьо, эжент гьони ишму?

«Гьечини? Г!эилгьой суьфден шуьвере э ер овордей?! — э хуьршевоз, оммо евошлей гуфди Зоволу, — бегем туь фурмуш сохдей меселере «Эй хэлгь чол векенуьгьо ю мофдону гуфдире». Зоволу суьфде хуьсунд чумгьой хуышдере, песде вокурд, воисд юре бурав э сер Мелке, оммо сабуьр сохд. У дие не дануьсд шиновусде ихдилот Мелкере. Тейте зенгьо э еки гоф сохде, Зоволу поисд э посой дор ве э ёр оворд езуггэлуье рузгьой г!эили хуышдере.

...Пушой довгогьо бу. Зоволу умогьой мибисдо дегьсала, чуькле бирорию Год — пенжсала. Офдо муьрд дедешуь. Бебешу амбар биерд немунд. Э хуне диromo жогьиле зенбебе — рач, чогь, сиечумгьо, сиегьошгьо. Э сифет энУ денишире, Зоволу терси, гьошгьобогьию дулла бу, э сифетию огьу вобу. Расди, мерд э хуне дерики зенбебе э г!эилгьо гуж нисохд. Гьетте шуьвер э ило-уло рафде, зенбебе хуьрше тигьи мисохд э сер г!эилгьо. Зоволу себэхгьоймунде э школа мурафд, эз школа миомоки бисдуре гьурлугь мисохд, э чуькле бирор мидениши. Зоволу эз себэхь те шохьонгум е тикелеш нун нихурдге э хэпер зенбебе ниомо. Зоволу нибисдоге, чуьклеи бирориш гисне мумунд «И дедейму нисдики, — сер гуьрдебу эри варасире Зоволу. — Дуьл дедей дигер бегем эри г!эил-

гьой кес мусуху?» Зоволу гьеле шор бу, ки зенбебе ние куфденбу ишуре.

Оммо Зоволу шиновусдебу, ки зенбебегьо бед биренуэт гуфдире. Эри энү е глэил дигьи ихдилот сохдебу, чуьтам юре э гъэзобевоз куфдениге зенбебе. Энжэгъ вогъне миесд бире зенбебере. Оммо Зоволу хъэрекет сохденбу зенбебешуре вогъне небу эй куфде ишуре. У гьеме кор хунере мисохд — гловиш миовурд, хоригьореш мушушд, хуьзуьмиш менжи. Оммо деслегьой энү чуьккелегьо буьруэт гьеле, ю хуьшдению гъувотсуьз. «Гьеме кориш мисохум, — муьгфди Зоволу, — энжэгъ зенбебе э Год гуж месохугу».

Кими мэхьэл бешу миомо эз кор, муьнуьшд э глэилгьоревоз, муьпуьрси: «Разинит ишму эз зенбебе?», «Эри иму лап разиним», — жугьоб мило Зоволу келе-келе, Мелке шинову гуфдире.

Омо сер гуьрд довгло. Фашистгьо шишуьруьт оморут э сер Ватан иму. Игиде кукгьой совети рафдуьт эри гъэлхэнд дошде Ватане, борбод сохде фашистгьоре. Рафд э довгло бебей Зоволуйгьош.

— Хуб дениш э глэилгьо, дедей бош эришу, — гуфди мерд э рафдеки.

Асанти гуфдире — дедей бош. Бегем гьер зен дедей бире дануьсдени эри глэилгьой дигер? Суьфдеи рузгьо, мерд рафде бэгъдо, Мелке екем хуб дениши э глэилгьо. Песде хэбер омоки мерд пуч бири гуфдире Мелкере шинохде небисдо. У рузе Зоволу гьич фурмуш нисоху. Согъ руз эз чумгьой энү глэрс ние поисденбу, гьегирисд эри бешешу. Шохьонгум, гьул Года гуьрде, рафд э сер гьоврегьо, унжош сер гуьрд эри гирисде. — Эже бирит ишму! — хъэрой вегуьрд Мелке, глэилгьо вогошденге, — эз ме не пуьрсире э жой марайт!

Эз е кем вэхдиге зенбебе лап зобу дениши э глэилгьо. Хуььрш мисохд э сер ишу, шефд мидениши, нуне пэхьни мисохд, эри куфдеш сер гуьрд. Эз себэхъ те шохьонгум кор мигьишд сохде Зоволуре Мелке. Песде школареш гьишд шенде.

Зимисду сер-тен глэилгьо чуплогъ бисдо. Год пойбирэхьне видовусде э кучегьо, хиники раси э ю, нечогъ бисдо, одфо э хьэлов.

— Э дей, дедей, бурам духдире огол зенуьм? — пуьрси Зоволу, езугъ оморө юре э чуьккле бирор.

— Бур сестуьре, ме дедейгуь нисдуьм! — хъэрой дешенд Мелке, — нуьш э хуне. Гьичиш нибу, нимуьруь!

Езугъэ Год! Э пенжей ки офдори туь, бедмозол! Руз беруз Год эденбу эз хьол офдоре, гъувотсуьз бире. Дуьл Зоволу эденбу чуькчуьк сохде бирорлей хуьшдере гьечуь дире. Бегем дуьл сенгьм добу уре? Не дануьсд тоб доре — нуьшде Зоволу. Рафд э кин духдир, огол зе. Оммо дие уже дир бу. Глэзор Год гьечу бед биребу, ки дие духдиргьош кумеки сохде не дануьсдуьт. Глэил муьрд.

Бегем и рузе Зоволу фурмуш сохди? Эзи товне хъэрой дешенде гуфдире воисденбу уре «Расд нисди» гуфдире. Мелке гуфдиренге.

ки гІэйлгыре э детдом дорем гуфдире. Э детдом нэгІ, э гъэбуыр дешенди у Голе. Песде зенбебе э шуьвер рафд, эз Зоволу гуфди:

— Туьре э дигьиге холен, бигьил бура э кин холейтуь. Туь имогьой келен!

Лап хуб э ёр Зоволуни у торике, ворушлуье руз васал. Кутэхъэ шоволле ве жуьндуьре гъэлуышлего э пой вери, сер бирэхъне, е тикеле хуышге нун э дес дери вадарафд Зоволу эз дигь эри рафде э кин холешу. Е хэйли рафде, поисд э нимерэхъи э думит домунд. Воруш лэгІэ нисе гуьрденбу. Зоволу вогошд э дигь, дарафд э сельсовет, тогогьо сохд юре э детдом фуьрсуйт гуфдире. Председатель сельсовет бу е огьиле зен Сенем Адамова. Шуьвер эн уш и пушогьо э довгІо пуч биребу.

— Пой э хунейме, — гуфди Адамова, — кифлетме келе, нисди, е менуьм, е духдерлейме. Э хунейму хуб мубу эри туь, пой. ме мидорум туьре.

Дедере хуно у тимор сохд э зир воруш тар биребуьруьтгьо муйгной сер Зоволуре, гуьрд эз дес гІэйл, берд э хуне. Э хуней Адамова эри Зоволу лап хуб бу, оммо гІэйле гІэйб омо, у непоист. Эз е кем въздиге Зоволу рафд э детдом.

Эри Зоволу сер гуьрд тозе зиндегуни — тербие вегурдеи э детдом, хундеи э школай ФЗО, кор сохдеи э бургугьгой нефти. Э гъэриш эни салгьо Зоволу келе бири, зен хосли, бебей гІэйлгьо бири, э хуней Зоволу омори гьисмет бири бедбэхде Мелке.

— Худо зери мере, — гуфди Мелке, — ме имогьой кире герекуьм?

Э и туьтем товуш бисдорут лампегьой электри ве Мелке терси. И чумгьо эн кини, гьечи э гъэсдевоз дениширетгьо э хэсдее, сиегьа зере сифет Мелке? И чуй кори? Эйчуь терсире гьечи Мелке эзи чумгьо?

— Ние шинохденит мере? — пуьрси Зоволу.

Мелке вэхуышд э пой, десе воно э пушони, эз куьнди дениши э Зоволу «Гьей вой, и чуй гІэлемети, худо!» Зоволу гуьрд эз гьул зен, нуьшунд э ён хуышде. Мелке гене дениши, песде бирден хьэрой дешенде, гуфди:

— Зоволу!

Бедбэхде зен офдо э хори, дураз бисдо э лой пойгьой Зоволу. Зоволу посо кешн хуышдере, тик поюнд Мелкере.

— Куыш мере, Зоволу, куыш, ме техсируьм э пушой худош, э пушой туыш. Ме сохде гІовунгьгоймере гьич копоре сохде нидануьм.

Не Зоволу, не Либо гоф сохде не дануьсдуьт. Э гуш эн угьо энжэгь эденбу дарафде сес гирисдей эн и бедбэхде зен догьи. Э ёр Зоволу гене омо гиросше рузгьо, гуж сохдеигьой зенбебе, муьрден Год не у ворушлуье руз, Мелке юре эз хуне пиш сохдебугьо. Гъэьргьой энуге тозе бисдорут. Эз е тарафиге э пушой энуге поисдебу езугьэ зен, комиреки пушотегьо хосденбу бебешу, зен, э комики

эз пєси гуж сохлн бєдє, бншєгІєрис шувєр. Езугъ омо Зоволурє э Мєлкє, вогошг дульлю.

Мєлкє дєнннн э Зоволу нє Лнбо, гуфдн:

— Бэмлємнш сохнт э мє. Мє эдемє рэфдє. Согъ бошнт. Э у ншму сохднтгъо ннкнкгъо мє ннє вєрзнренуьм.

Евош-євош Мєлкє задарэфд эз хъэт. Лнбо нє Зоволу дєнншувруьт э єкн.

— Бєдбэхдє зєн, эжє мурав у? — пуьрсн Лнбо.

— Эрн, эжє мурав у шєвнш шєвн.

Воцдєнбу Зоволу є хъэрой дєшєндє гую: «Дєдєй!» Оммо нє дануьсд. У дєдєй эну нєбу. Зоволу вндовуьсд э посой зєн, гуьрд эз гъулюю, гуфдн:

— Кєшнт э хунє. Мє ншмурє хъэрзє ннсохум. Хунєймү кєлєн. Знгуьт э нмурєвєз.

Дуьл дєдєй

— Ишму гуфднрєннтгъо, єгІнн, нє бєбєшму, нє дєдєшму э єр ншму нє мундн днє?

— НэгІ, нє мундн. Мє дэгІэм дєдєй чуьннє ннє дануьсдєнуьм. Расдн, э дєтдом гъємє ннєкнэгъо э мє хуб дєнншнрєнбуьруьт, э гІєнл хуьшдє дєнншнрєннєгъорє хунє. Оммо мє дєдєйсуьз кєлє бнрє. Шннєвуьсдє, кн бєбєгъо дєлєгъоймє догънстнн бнрєт. Эхн мє Мнхнчкнлнннуьм, э Мнхнчкнлн бнрєм эз дєдєй, мє гъєлє дуь снлн гІєнл гънсдн дєдєймү муьрдн. Пєсдє мугу мєрє чуьтнмн кор бнрнє э дєтдом дорєт. Э вэхд довгІю мугу дєтдом кучмнш бнрн э Срдєннн Азнн рэфдн. Увэхдн э хънсобєвєз бєбєймү э довгІю бнрн. Ннє дануьсдєнуьм пуч бнрнє, согъ мунднє...

— ДовгІю кєлє зэралнєгъо зє э хэлгъ.

И нхднлєт эдєбуьруьт сохдє э єкн днрєктор МТС Гнфнрєв нє агрєтєхннк Алєксєй, хундєнрє вєрнсдє э кор оморнєгъо э єкн эз рнйонгъой Догънстү Угъо нуьшдєбуьруьт э сєрнє жнєй вншє э куьнднєгъой Бєлнджн. Е кєм дуртє э гънрєгъ рэхъ шєфєр МТС эдєнбу гъуьч сохдє мошннє.

Гъєвой руз лнп гєрм бу. Э вншє сокнт бу. ГІєрє бнр эз рэхъ эдєнбу гъуьч сохдє мошннє.

— Мєрє лнп хъэз оморє гъєвой вншє, — гуфдн Алєксєй.

— Мєрєш, — жугъоб до Гнфнрєв. — Иллєгъкн мєрє вншєгъой лой Масков хъэз оморє. Нє бнрєйт унжє?

— НэгІ, — жугъоб до Алєксєй.

Пєсдє э лой рэхъ дєнншнрє, у днрєнн є кєлє зєн кємєрє гъуз гуьрдє эдєй рэфдє. Гъємєй жєндєк кєлє зєн э тузєвєз буетмнш бу.

— Дєнншнт э у зєн, — гуфдн Алєксєй, — гуйгє эз єснєв вєднроморн.

— Биё э хуышдеревоз берим уре. — гуфди Гафаров, гьово гуырде сер хуышдере. — Эй, коле, э же рафденит?

Келе зен поисд, кемер тик гуьрд, дениши в мердгьо, гуфди нум дигь хуышдере.

— Эле, у холей Мирворини ки, — гуфди Гафаров, шинохде зене. — Биейт нуышит э киму, гьони мурайм э мошиневоз.

Келе зен шор бисдо, худо рази гуфди эз Гафаров. Тузгьой булуши хуышдере туьртуыр сохде, Мирвори нуышд э сер, савзегей, песде лов сохд бухчелей хуышдереш.

— Вегирит эзи сибгьо хурит, — гуфди келе зен. — И сибгьо мере э Белиджи шинохгьо дорет.

Гафаров сибе г1энж зере, пуьрси:

— Э гьуногьлугьги бирит э Белиджи?

— Нэг1, гьэдов алим, э Махачкала рафдебуьруьм э ки кук ме. Вой эйме гердо, э рафде рэхьмеш пешму бисдорум. Ногьогь рафдуьм. Мугум гьисдигь мере е теке кукмени, бурам сер кешуьм, белки э кино поисдуьмгеш. Де имогьой ме пируьм, гьэдов алим, нечогьиш нечогьуьм. Де имогьой г1уьмуьрмеш амбар не мунди Мугум муьрдуьмгеш э сер базуй хэлефме муьруьм. Дие поисдени не бисдо, вгошдум посово.

— Эйчуь эхи? — пуьрси Гафаров.

Мирвори гьово гуьрд бел келегьэи хуышдере, евошлей покурд г1эрс чуме, сэхд ох кеши.

— Нешиновсдейт бегем, гуфдиренуьт: ме дедейтуь бирейнжон, дедей зентуь мйёсдуьм бире.

— Варасируьм гофтуьре, — гуфди Гафаров.

Келе зен дениши э Гафаров, песде э Алексей. Чигьрет сифет эн г1эил шинохэ хуно омо эри Мирвори, хун зен дуьширере хуно бисдо эрию. Гафаров не Мирвори эденбуьруьт гоф сохде э зугьун азербайджани. Алексей е хэйли гофгьоре варасиренбу, чуьнки у хуб дануьсденбу зугьун туркменире.

— Кук ишму эз зуревози э хьисобевоз э Махачкала, — пуьрси Гафаров.

Мирвори сере жумунд — гоф сохде ние дануьсденбу эз дерд.

Эз е кем вэхдиге мошин хьозур бисдо, гьемееки венуьшдуьт. Э рэхь рафдеки Мирвори э думит домунд, э ёрию омо гьозиегьэдергьой зиндегунню.

...Шуьвер Мирвори муьрдебу э вэхд гражданский довг1о.

Рэхьмон кук ю хьэшд сала бу, чуьклей — Юсуф — дуь сала. Четине вэхд бу. Зимигьо сухдебу, гиснеи бу... Мирвориш лап ко-сиб бу — не г1эсб бу юре, не гов, не гуселе. Кими мэхьэл г1эилгьоре согь руз э тэхьно гьишде э дигь, ю мурафд э више гогь эри тара чире, гогь эри эзгил, зэг1рул — гьэрез ки гьерчуь бисдо бу эри хурдей г1эилгьо. Кими мэхьэл кор мисохд эри г1ошире ранжбергьо е лугьо нун гьэзенж мисохд эри г1эилгьо.

Бэгъдовой с ченд мегъгъо келеи гІэил муьрд. Мирвори сер кудф, хуьшдере э молхут дегъишд. Дие эз терс чукклей гІэиле э тэхьно э хуне не гъишд. Э кор рафде мэхьэл Юсуфе э кемер хуьшде мибесд кор мисохд.

Мирвори раче зен бу. Ченд гиле эри ю одомигъо дироморебу, оммо у э шуввер рафдере э герде не вегуьрд.

— Вой эриме гердо, — мугуфди у — Гъисд нисд ме, худо бендейме, жун жигерме е теке гІэили. Ме э шуввер бурам, песе кидан угее бебе чуьтам миденуьшуьге э у!

Э хотур Юсуф Мирвори э шуввер нерафд. Кор эню хуб бисдо э дигъ колхоз бисдоки. Те умогъой Юсуфиш екем келе биребу. Хьофд класса варасде, у дарафд э курс бухгалтери, сенигІэт вегуьрд эри хуьшде, сер гуьрд эри кор сохде э колхоз, песе э Дербент, песе уре бердуьт э Махачкала.

Э ер Мирвори омо, чуьтам эри Юсуф гІэруьс хосдебуге, чуьтам гъемей колхоз уре рэхъ сохдебуге э гІэруьсовоз в Махачкала. Чуь шор биребу умогъой дедей Мирвори. Диеш шор биребу у зен Юсуфе кук бисдоки. Е орине э Махачкала э хуней кук мундебу Мирвори, эз дес ние норенбу невей хуьшдере — Ошире.

— Пой бура э киму, э Махачкала, — гуфди Юсуф.

— Эле, ме нидануьм поисде гъэдов алим, — жугъоб до Мирвори. — Ме, хэлефме, э дигъ хуте бире одоминуьм.

Гене вогошд э дигъ. Келе зениш буге, хуб кор мисохд э колхоз, хэйли трудовенгъо мираси э ю. Гъеммише эри Юсуфигъо емишгъо мифирсо, когъоз мегуьрд, сиротгъой неве миомо эрию, Мирвори шори мисохд.

Ебойге эри Мирвори парае когъоз омо. Лерз офдо э жун дедей. У огол зе гІэил гъуншире, гъишд-хунде когъозе.

— Гъей вой, вой эри ме вой! — божэхъ воромо эз Мирвори. — гІэруьс ме муьрди.

Хэйли вэхд Юсуф бие мерд мунд. Мирвори омо э шегьер эри э гІэил денишире. Амбар поисде не дануьсд келе зен э шегьер.

— Дир, зу туь биё зен хогъи, — гуфди дедей. — Меш бие вогордум э хуне.

— Меш, дануьсденуьм, — жугъоб до Юсуф. — Омо терсиренуьм, дедей. Э ертуь мунди, туь гуфдиренбиригъо, чуьтам угее дедей э туь гуж сохдебуге?

— Де гъечу буге ди гІэиле беруьм э дигъ.

Юсуф рази не бисдо.

— Весси мере келе сохдейгъо. Туь имогъой келе зени.

Эз е кем вэхдиге Юсуф овурд э хуне тозе зен. Мирворире хъэз омо эз гІэруьс.

— Гъэдойтуьре вегиром, Поху, — мугу эз гІэруьс Мирвори, — жунтуь жун эн и гІэил бугу...

— Олхонн бош, жон дедей, — гуфди Поху.

Мирвори вогошд э дигъ, оммо дуъл ю дуъл посой неве мунд. Вэхднш пушой довгого бо. Песде довгош сер гуьрд. Юсуф рафд э довго. Похуш бордор бу. «Ме имогъой чуй мисохум?» — мугуфди у э езуьгъмендировоз денишире э Ошир.

— Вегн э детдом ди, — мугуфдуьруьт сэхьибгъой Поху.

Оммо Похуре ние воисденбу глэиле э детдом доре. Эхи у Юсуф не Мирворире гоф дореду. Омон ченгъэде уре езугъ оморенбугеш э Ошир, жигей дедере гуьрде не дануьсд. Берд до глэиле э детдом.

Рузгъо оморот, гиросдуьт. Поху глэилиш зенд, Оширеш фурмуш сохд. Песде шиновусд, ки детдом рафди гуфдире, терси.

— Ме имогъой чуй жугъоб мидуьм Юсуфе!

— Нуьвуьс глэил муьрди гуфдире, — ижире меслэхъэт норут эри ю сэхьибгъою.

Эри Юсуф э фронт когъоз омоки Ошир тиф гуьрди муьрди гуфдире. И беде хэбере э Мирвори мэглуьм сохд Юсуф.

Имогъой э мошин эн Гафаров вери Мирвори э ёр овурд и гъознегъэдере, дуьлию гурунд бисдо. Гафаров э лою чаруьсде, пуьрси:

— Холей хуьшдере амбар хосде дие?

Э жигей жугъобе вогордунде Мирвори ихдилот сохд чуй бириге ю рафдеки э Махачкала.

— Э Махачкала оморе сэглэт кук э сер дес гердунд мере. Гье эз у расди садсала гердо е теклейме э ишмуьгьоревоз. Мере пар воромо э хуне винуьруьмки невегъоре — эз и зен Юсуфе се куки. Е хубе глэиллегъо гьисди, гъоим муно э глэилгъошмуревоз, глэилгъош э ме вогосурут. Энжэгъ глэруьс шефд дениши э ме, зэхълейме рафд эз чумгъой эню. «И гъечи гъош гъобогъуль эйчуь бири?» — гуфдурум ме э дуьлме. Мугум: бегем ме инжо гъуногъум? Песде е коригеш бу. Руз беруз Юсуф не Поху эденбуьруьт эз еки дур бире. «Э хьисобоевоз эз сереботимени» — фикир сохдум. Гье гъечи ме хэёл сохдере хуно бисдо. Перишев нимешев хэбер бире шинируьм ежире гофгъо, мугуиге дуьлме сула бисдо.

— Текей серкуш зере туь мере? — эденбу гуфдире глэруьс. — И зунне коре фурмуш сох.

— Уре фурмуш сохде бире, — гуфди Юсуф. — Глэилмере шенде, нуьвуьсдейки: муьрди. Туь э ме хэнжел зерей. Уре фурмуш сохде нису.

Песде Поху мугу:

— Туьре имогъой се кукигеш гьисди.

Юсуф жугъоб до:

— Нэгл, Поху, ме эдем дире туьре дуьл сенгъи дери.

— Туь жун худойтуь Юсуф, весси. — гуфди Поху. — Дедешму мишинову, весси. Мирвори н коре дануьсдге, эйме муьрде хуби.

— Бошгу, — жугъоб до Юсуф, — гъечу буге эри дедейму инжо поисде глэмел ниев.

Мирвори дие гоф несохд. Гирисдени гуьрд юре. Е кем хомуш бие, гуфди:

— Мере дие не воисд гуш дошде гофгьой энугьоре. Сер мере пучундуьм э лихьиф, дегешд. Себэхьими бухчере пучундуьм, ведиромо эз хуне.

— Зурбое корн, — мугу Гафаров, — Мен сениичун муьрдеки, сен менуьм пойпичеки. И метелере ме э дигь ишму шиновусдем. Дузи?

— Дузи, гьэдов алим, чуй сохум. Худо эйме гьечи нуьвуьсди. Худо рази гердо эз председатель колхоз Сулейман, у семе э ме хуб дениширени. И пушогьо хунелеймере гьуьч сохди, бисдогеш чуй сохум: эй кини мере хуне, тэхьноюм...

Мирвори ох кеши. Гафаров мугу:

— Хoley Мирвори, бие туь е сугьобе кор сох, и агрономе веги э хунейтуь. Ире хуне нисди. Эриюш хуб мубу, эри туьш.

— Э сер чумгьойме. Токи юре рази бу.

Дигь веди бисдоки, Гафаров э шофер мугу мошине поюну э пушой хуней Мирвори.

Эз и рузевоз жогьиле агроном сер гуьрд эри зигьисде э хуней Мирвори. Гирошд хэйли вэхд, Гафаров вохурд э Алексей.

— Чуйтами хунейтуь, хозяйкейтуь?

— Хуб, — жугьоб до у. — Э ёр ишму мунди, ме гуфдиребуьруьм ние дануьсденуьм гуфдире чуйниге дедей. Эриме оморенигьо ме имогьой эйме офдем дедей.

Э ер Юсуф оморенбуми дедей? Эри, оморенбу. Ченд гилегьо у женги гуьрдебу э сербети дедешу э Похуровоз. Песде бирден эз дигь омо телеграмма. «Дедей эдей муьрде, биейт»...

— Вой эри ме! — хьэрой сохд Поху.

— Дие хьэрой месох, кеш бурайм! — гуфди Юсуф.

...Руз поизи бу. Догьгьо э думон депичиребуьруьт. Эденбу тигьи бие хуьрде воруш. Хуней Мирвори одоми пур бу. Э ён серию нуьшдебу Алексей.

— Дедей, ме инжоюм, ме Алексеюм, шиновусдени туь гофмере?

— Ди десгьойтуьре э ме, — евошлей гуфди Мирвори.

Алексей десгьоре кеши. Мирвори вено сер хуьшдере. Э и туьтем э хуне дироморут Юсуф не Поху.

— Э хoley Мирвори, — гуфди Сулейман, — кукгьо, г1эруьсгьойтуь оморет, воку чумгьойтуьре.

— Эжеют угьо? — Мирвори э гужевоз вокурд мижегьой чумгьоре.

— Дедей, ме инжоюм, — гуфди Юсуф, гирисде-гирисде.

— Дедей, — гуфди Поху, хуьшдере шенде э лой Мирвори.

— Дур бошит эз ме, — гуфди Мирвори. — Ме дедешму нисдуьм, г1эйилме ини...

Сер Мирвори сенгэз хуно офдо э сер десгьой Алексей. Поху

дениши э Алексей. Терси. «Бебейме вой, гье у сифет Ошири»... Серию гиж хурде. Поху офло э хори.

...Келе зене эри гьовре сохле гьемей дигь ведироморобу. Э сер гьоврего э рафдеки гьово герм бу, чьшме вобу. Э вогошдеки кулок вокурд, гьово тор бисдо, ворущ омо. Юсуф эз гьеме дир вогошд. Э екиш ние дениширенбу у э вогошдеки, э дуьл энэ е думит дебэ. «Ме дедешму нисдуьм, глэилме ини»... И гофгьой дедей э гуш энэ домуцдебэ. Ве песде э пушой чумгьою оморут чумгьой Алексей, сэхд ухшеш зеренбуьруьтгьэ э чумгьой чукле Ошир.

Рэхь

Амбаре одомигьэ дирет раче картине, нум гуьрде оморенигьэ «Ме дирем духдере». И картине дирэбу Мушоилиш. Уре амбар хьэз оморобу мэгнигьой эн и картин. Еки эз мэгнигьоре хунде-хунде, Мушоил дуьлшор диромо э хьэет, гирошд дарафд э зир серине чордогь келе лугегьой онгури. Э хьэет Мушоилигьэ вобу келе тегьенгьой онгури. Угьэ келе биренге, бегьер гуьрденге поизи инжо е раче чордогь зерере хуно биренбу.

Э зир эни чордогь, э сер келе стол дедей Сипро эри Мушоил хурекиш хьозур норобу гьишде.

— Дедей, чь хубе дедеи туь, чиреш хьозур сохдей гьишде, — шори сохде гуфди Мушоил.

У евошлей гьэл гуьрд дедей хуьшдере, песде вегуьрд эз сер стол е гьоз гьэрпузе. Э зверсер Мушоил эз тегьенг дуьллу бу хушегьой онгур.

— Чь хубе хушеи, — мугу Мушоил, — мичуьруьм ире мухурд. Сипро не гьишд.

— Нуьш ебо, читуьре ху! — гуфди у.

Мушоил э чи хурденки, Сипро чум ние вегуьрденбу эз ю. Песде бирден эз ю е келе ох варафд, сереш жумунд.

Мушоил мэхьтел мунд.

— Чьни бегем, дедей, туь гене эдей ох кешире. Мере ижире коргьэ хьэз ние оморэ. Э и зуригьэ глэриса биренини, туь бие шор боши... Эри, рафдебири э лой дедей Томоригьэ?

Гьош-гьобогь Сипро дуьллу бисдо. Сиечердее сифет зен диеш тор бисдо, пусдгьой сифетию диеш зиедте гьуьж дироморут.

— Имид нисди мере глэриса мубу гуфдире, — жугьоб до Сипро.

Мушоил бишгьоб чире песово норе, дениши э дедешу.

— Эйчьэ эхи, чь бири бегем?

— Пенж гьозор эдете хоцде, дедей миро туьре, ижиреш кор бирени? Эз же омори туьре унгьэде пул? Не мунди фэгьире бешму... У фэгьир офдеш миофд, туь эз же миофи!

Мушоил глоси бирере хуно вэхуышд э пой, куынд омо эз дедешу, дениши э чумгъою.

— Серме ние вадарафде, дедей, чуй пенж гьозор-эй!

— Рэхь, рэхь эдет хосде эри одохлуй туь, варасири!

Мушоил бовор не сохл.

— Нибу у кор!

— Нибуге, бура пуьрс.

Бовор ние сохденбу Мушоил сэхьибгьой Томор рэхь михогьут гуфдире. Оммо э гоф дедей хуышдеш эри бовор не сохде уре ихдире небу. Сипро дургуни гуфдиренигъо небу, ченгъэде юре разиш небуге эри Томоре хосде.

— Дедей, белки туь не варасирей гоф сэхьибгьой Томоре? — пуьрси гене Мушоил.

— Варасирем, хэлефме, худоре шуькуьр гьеле ме гоф хуб шиновусденуьм.

Гьовой Мушоил дегиш бисдо эз и хэбер. Чуй хуб бу кеф энэ эзи е ним сэглт пушо, чуй хэреб бисдо гьовой эн и жогьил гьэй-сэглэт! Чэнгъэде зэхьмет кешири у эри рази сохде дедей Сипроре, хогьу гуфдире эри ю Томоре. Сипро рази ние биренбу. «Ме келе зеюм, — гуфдиренбу Сипро. — Мере эри кор хунере сохде дие гьувот не мунди. И ченд сал эдем минет сохде э туь: зен хогь. Гье фирмундей, фирмундей гьишде мере. Имогьой эдей учительницаре хосде. Илле хуби эри ме. Вой эй дедейтуь. Учительницейтуь себэхь мирав э кор, шохьонгум могорду. Ме гене э и пире рузмеревоз биэ э глов бурам, эз базар чи биэрум, гьэжгьу венуьм, те ишму оmore чи хьозур сохум, партал ишмуре шурум... Текей! Весси дие, хэлефме, ме дие гьэревош бире нидануьм. Вондениге туьре, биер учительницейтуьре мелле мигьлуьм мурам э хуней духдерме... Е лугьо нун э гьержош рафдуьм, эйме офд миев, худо мирасуну...»

Кук минет сохд э Сипро, хоши гуьрд юре, шовгъо сохд, ки Томор эри ю зобу нибу гуфдире.

— Туь э гоф ме дениш, жон дедей, — эденбу гуфдире Мушоил.

Оммо Сипро хомуш ние биренбу.

— Ногьогь ние гуфдиренуьт э метелегьо: е бебе хьофд гьэиле мидору, оммо хьофд гьэил е бебере дошде нидануь, — эденбу гуфдире Сипро.

— Ме, гуьре э сер чумгьойме мидорум, дедей, — гуфди Мушоил.

— Туь мидори, зентуь нидору.

— Зенмеш мидору. Туь гьеле ние шинохде Томоре. Шинохдиге уре, духдертуьре хуно мидани.

Амбар гуфди Мушоил, кем шиновусд Сипро. Гьэрез чуйтамиш бисдоге кук дедегь гьишд рази бире. Чуйш бисдоге дуьл дедегь.

Гьич э дуьл дедегьоз чи ниев!

Рази бисдо Сипро, вокурд тозе булши кишмир хуышдере, тозе туфлигьоре, дегуьрд э сер келе ковре келегьэире, огол зе келе

духдер хуышдере Туьруынже, гьердубеки рафдуьт эки сэхьибгьой Томор. Сэхьибгьой Томор муьгьровуни сохдуьт эри Сипройгьо, э сер нерме диван нушундут ишуре, ловош руьгъэни не глэсидо норут э пушошу. Ихдилот духдере хосде воромоки, шори сохдут, Мушоиле тэгриф дорут, сад сал эрию глүүмуьр хосдуьт, гъэдова-лиш сохдуьт. Оморе гьеме коргьо бегьем биренге, разименди доре оморенге, гоф гьүүдубьшенду, глэруьси ворморенте, делсй Томо-ригьо Шифро мугу:

— Вей эй эхдурзерогорун Мушоилле, Томорлейме. Дес иму екем дестенги. Эри глэруьси пулиш нисди. Омон хэржигьо амбар гереки...

— Келе хэржигьо эйчуьи. — гуфди Сипро. — Э хьэловтуь гуьре пой микеши.

— Нэгло, худо мегуе. Ме нэхогь глэилмере руьхшенди сохде-нуьм! Хэржи амбар гереки, огол зерение одомигьо амбари. Чуьш бислоге е пенж гьозор монет пул ишму бие дит эри глэруьси.

— Эде, туь чуь гуфдире! — Сипро терси. — глэилмере унгъэде пул эз же омори? Жалавнелей энү гьеме нуьгьсад монети мегьню.

Ловгьой Шифро шефд бисдо.

— Чуьжире мерди у, пенж гьозориш не офденге!

Гьемей эни гофгьоре Сипро гуфди эри Мушоил.

— Зурбои! — Мушоил сере гьуз гуьрде, нуьшд.

Сипро гене мугу:

— Дедей миро туьре, гьеле угьо эдет гуфдире: те глэриси бире дуь булши биерит — гуьлмэхбери, грибжаржет, дуь жуьфд пойво-ку лакзере, палтуй бастон, венгеркегьо, дуьгуьр крепдешин, гене ченд жире нумгьо гуьрд Шифро. Нум энү чигьоре ки дануьсде? Ме эдем гуфдире э Шифро: э духдер, эй чуьи гьейсэглэт и середерди-гьо, эйчуь дешенде туь глэил мере э гьэрди-гьэрдхунди? Мэтлеб глэилгьоймуре худо воровуно бигьил духдертуй биев эки шувьер хуьшде, песеде гьерчуь юре воисд, мосдону эри хуьшде. Гьеле гьис-дигьо косибимуре миерим. Шифро эдей гуфдире «Нэгл». Ишму чи оворудитге, мугу, эз хунейме бердге мугу, хуьурмет духдерме зиьд муьу. Ме мугум ижире кор бире — духдер туь хундегор, комсомол, кукмеш гьечу, глэйби. Бие туь виниш у чуь гуфдирега. Глэдот иму-ни гьечу. Эз бебегьо-келебебегьойму мундигьо глэдотгьои, мугу. Бие имугьой жугьоб эн уре ди. Ижирей гьозие-гьэдер, хэлефме. Имогьой виниш. Чуьтам туьре хьэз оморениге, сох. Э худо, имуре пули? Фэгьире бебешму, ченд хок пойгьою туьре глүүмуьр гердо, офдеш миофд, гьеме коргьореш бегьем мисохд. Туь е жирейге одо-мини.

Гофгьой Сипро дие э гуш Мушоил ние дарафденбуьруьт. У э думит добу. Э пушой чум энү оморенбуьруьт хэндее гофгьой То-мор, сибе хуно гьирмизи биренбугьо дуь гуьл гьутинейю... «Пенж

сал э туь дениширем, Томор, — гуфди у э дуьл хуьшде, — Ижи-реш кор бирени?»

Оммо Мушоил хэсл сохденбуки, Томоре хэбер нисди эз и ихдлотгьо. У дануьсденбу — Томор нигьлуь дедешуре ужире биебурие коргьо сохде. Бегем Мушоил фурмуш сохди гофгьой Томоре: «Мере гьичиш нивою эз туь беггэи, Мушоил!»

Дуьлхуьрд бире, Мушоил вадарафд э куче. Гьовой шохьонгум бу, эдембу торик бире. Лампагьой электри товуш бисдо. Ивэхди гьемише Мушоил не Томор э еки вохурденбуьруьт. Угьо мурафдуьт э парк, е ненге э кино, мигешдуьт э шегьер. Оммо имбуруз Мушоил фикир кешире-кешире гьишд рафд э гьирогь дерьёгь. Э сер дерьёгь булут кура биребу. Шаргьо евош-евош оmore расиребу э гьумгьой хори не сенггьо. Э дорун дерьёгь веда бу чуькле товушлегьо. Э хьисобевоз унжо пароход эденбу гирошде. Мушоил нуьшд э сер келе сенгь, дениши э торики дерьёгь.

Ивэхди Томор гьемишенире хуно оmore поисдебу э ен бохче. Э сэг'эт дениши, Томор мэхьтел бисдо. Мушоил не омори. Дениш Томор, меё Мушоил, дениш Томор, меё Мушоил. «И чуь кори? — мэхьтел мунд Томор, — вой эйме гердо, кидан чуь бириге!» Эхи Томор дануьсденбу, Мушоил е кор небире не оmore нибу. Дуьл Томор гуп-гуп сохд, песеде э дуьл ю чуь жире коргьо омо.

Песеде Томор рафд, телефон зе э завод, Мушоил кор сохденбугьо. «Э хуне рафди Мушоил», — жогьоб до дежурний. Томор пуьрси гьовой Мушоил чуьтам буге. «Хуб бу, лап хуб», жугьоб до гье у мерд. Мэхьтел мунд Томор. «И чуь кори бу?»

Э кучегьой шегьер келе сес музик эденбу оmore. Сес музик эз лой парк бу. И раче сес хэндей жогьиле кукгьо, духдергьо, гешденбуьруьтгьо э куче, дие ние дарафденбуьруьт э гуш Томор. «Э хунешу бурам бу», — гуфди Томор. Песеде э ёрию омоки э г'эдот хэлгь имуревоз те г'эруьс бире э хуней домор рафдге г'эйб сохде, черх зе, рафд э лой хуне.

— Э худо шуькуьр гердо, имишев зу оmoreй, — гуфди дедей Шифро.

Томор екемлей шефд дениши э дедешу, песеде дерафд э дорунни хуне. Ченд жире ховгьо вини имишев Томор. Школе, г'эйилле гьисдики чуьтам хунденбуге э Мушоилевоз эеки, институт, эз шегьер рафде оmoreгьо, песеде дерьёгь. Томор эдей симов зере э сер г'ов, бирден э пушою вороморени е келе шар, зерени шендени юре посово. Томор офдорени э кун дерьёгь, хьэрой: «Мушоил, Мушоил, хилос сох мере!» Эз сес хуьшде терсире, Томор хэбер бирени.

— Нум худой, нум худой, хэлефме, — хьэрой вегуьре оmoreни Шифро. — Терсири, хэлефме? Худо мевотово эз эхдуьрзерегоргьой г'эйилгьойме, вой эй ме!

— Гьичиш нибу, дедей, — гуфди Томор. — Екемлей терсируьм э хов.

Себэхмуде Томор нун не хурде рафд э школа. Уре имид бу, ки Мушоил зу миев миденуьшу э ю, э ен школа, мугую чуй биригешову. Оммо Мушоил веди небу. Дуыл Томор гене гуп-гуп сохд, жендекию лерзи. «Гьери бурам екем э у лой куче», — гуфдире рафд у. Ебойге дирени Мушоил э с мердевоз эз диш ведиромо рафд э лой завод.

«И чуй кори, э лой меш ние денишире!» — гуфди Томор.

Эгер Томор мидануьсдге эйчуй ние дениширеге Мушоил! Уре глэйб омо эз Томор денишире. Эри шовуне гьэлети хуьште, эри нерафден э гьемишеине жиге — э богъче.

Томор рафд э кор. Э урок у эдембу амбар дуьлпесон сохде «Кей марасуь ебо и урок!» — эденбу тэгиди сохде Томор.

Э дуьл Мушоил чуй дебу? Уш эденбу хуьшдере хурде. «Ме эйчуй не рафдуьм ди шохьонгум э ки энун? гуфдиренбу Мушоил э хуьште. Э Томор денишире глэйб оморенбу имогьой уре.

— Бурам телефон семе зенуьм.

Э школа перемен бу.

— Тамара Шафаловна, ишмуре э телефон оголи, — гуфди хэ-гьергили э Томор.

Томор лерзи. Гьутинегьою гьирмизи бисдо. Чуй миьсд гуфдире у гьони э Мушоил, э учительский одомигьо дебу.

Бирден звонок бисдо, гьеме учительгьо дарафдуьт э урок.

— Э Томор, шиновусдени туь мере, небуге нэгли? — эденбу пуьрсире Мушоил.

Томор дениши э иловле. Екиш не домундебу э учительски.

— Эйчуй жугьоб ние доре туь, э Томор!

— Мере гоф нисд э туь эри гуфдире, — жугьоб до Томор, но трубкаре, эз чумгьоюш глэрс омо. Чумгьоре покурде, у дарафд э класс.

Мэхьтел мунд Мушоил. Эйчуй гьэгьри бири бу Томор. Э хьисобовоз уре хэбер нисд эз ихдилотгьой дедейгьошу. «Рафде э Томоревоз гоф сохде гереки», — думит сохд Мушоил. Оммо Томор э хуне оморекки гуфди эз дедешу:

— Мушоил омоге, гу ме э хуне недеруьм.

— Гьечу дие, хэлефме, — шори сохд Шифро. — Бегем у той туьни. Эйтуь эз у хубте одомигьо офд миев.

Томор мэхьтел мунд.

— Эйчуй эхи, у тойме нисд?

— Тойтуь чуйтам бире у, пенж гьозор пулиш ние офде эри рэхь доре, чуй мерди у!

Томоре мугуиге одоми э муьшдевоз зе эз серию.

— Чуй пенж гьозор, чуй рэхь, туь чуй гуфдире, дедей!

Шифро хэндуьсд.

— Эй, эгьуьлсуьзе духдер. Бебешму мере хосденге э гьейсэгли-тине пулгьо хьисоб сохдимге дегь гьозориш зиед дореву эриме.

После чуй парталгыю овордебу: гьобой зарлу, кемер нуьгьреи...

— Дедей, и чуй биёбуре коргьои! — Хьэрой дешенд Томор, — келе биёбурини.

Офдо э сер кровать, гирисд. Шифро десгьоре лов сохде, гуфди:

— Хэре духдер. Гэдот гьуьлом гьисдигьо кори. Бегем иму эз глэрей хэлгь сечгуним? Э гьовои вегирим дим туьре!

Томор вэхуьшде э пой, хьуьрш сохде, гуфди:

— Ме эйтуь бегем молум эри э пулевоз доре!

Посде хомуш бире гуфди:

— Эй дедей, бегем одоми муьгьбете э пулевоз фурухде!

— Мере пул эри чуйни, хэлефме, эри глэруьситуь. Эри жиизтуь. Кровать, хэлов болуш, стул, симовор воодоре ние биев?

— Э хэлов гуьре. пой микешим, дедей, — жугьоб до Томор, де-ниши э сэглэт.

И вэхди у не Мушоил гьемеруз э еки вохурденбуьруьт.

Томор партал вокурд, е тике нун хурд э пой-пой, дедешуре гьэл гуьрде, вадарафд э куче.

Куче торик бу. Э гьово тек-теке астарাগьо вебуьруьт. Гьирогь гьово эденбу товуш бире. Эз дури, э сер дерьёгь эденбу менг веди-роморе. Томор вадарафд эз гьопу. Е хэйли луьнг норе бэгьдо, ши-новусд сес Мушоиле.

— Э Томор, пой, мере э туьревоз гофи. Эз ме гьэгьри мобош...

Э торики Томор дире недануьсд, ченгьэде э гьэд е сутке лэгьэр бириге сифет Мушоил.

— Могу, гьичиш могу. Менуьм тэхсир, э дедейму не гуфдирем. Мере гьичиш нивою эз туь бэгьэй.

Имбуруз угьо рафдуьт э лой гьирогь дерьёгь.

— Чуй хуби инжо, — гуфди Томор.

— Амбар хуби, — жугьоб до Мушоил э ёр оворде мэгнире эз картин «Ме дирем духдере».

Гуьлбогьор

Январь. Суфделе себэхь очмиш биребу. Э зимистуш ухшеш ни-се зеренбу. Мугуиге э Дербент зимисту гирошде, васал оморебу. Эз лой восток э сер дерьёгь эденбу евош-евош вороморе чуйшмей себэхьни, ве суьфделе ригагьою эденбуьруьт симов зере э сер гуз-гире хуно суьрт бугьо ве тов-тов дорембугьо гловгьой ковре дерьёгь.

Э и себэхь одомигьо э эшгьэвоз рафденбуьруьт эри кор сохде э богьгьой онгури. Темизе эвир, герме ригагьой чуйшме, расирен-буьруьтгьо э тегьенгьо ве зинде сохдебуьруьтгьо савзегьой хорире, дуьлшор сохденбуьрут колхозникгьореш.

Э эшгьэвоз эденбуьруьт кор сохде гьемчун членгьой звеной

Игид жофой социалисти Гуьлбогьор Давыдова. Дуь э хъвес еки эденбуьруьт кор сохде хьофдодсала богьбур Исхьогь Мелихов ве жовоне билзерегор Шомоил Шомоиллов, эз угьо посо ние мунденбуьруьт огьиле зенгьой колхози ве жогьиле г'эруьс-духдер.

Богь бурра эденбу варасде. Кем мундебу кор э участкей звено. Э тигьэтевоз фегьм сохденбу гьер тегьенге келе мерд Исхьогь Мелихов. «Хьофд гиле пеймун, е гиле бур», — э ёр овурденбу у э лэг'эи хэлгь деbugьо метелере. Расдекиш у руз хьофд гиле пеймунденбу у, е гиле бурра. Тегьенггьо тозе дешендегьо бу. Келе мерд ченгъэде дануьсденбугеш, фикир сохденбу, гуфдиренбу белки ме кем вегьишденуьм чуьмегьо э тегьенг.

Эри ег'элмиш не бире чуьш бисдоге пуьрсире гереки, фикир сохд Мелихов.

— Гуьлбогьор, э Гуьлбогьор, е дэгь-дэгъэ инжо оморе мидани? — сес сохд у звеновой ишуре.

Гуьлбогьор, и туьтем э ён г'ов дорогоргьо поисдебу. Сес келе мерде шиновусде, у сере тик гуьрд, шол хуьшдере дуз сохд, зуризури омо э ки Исхьогь.

— Бэхшлемиш сох туьре е дэгь-дэгъэ инжимиш сохум, — гуфди келе мерд.

— Инжимиши эни кор чуьни, гу гофтуьре, — гуфди Гуьлбогьор, денишире э келе мерд, э дуьразе сипре руьшгьоу.

— Ини, э и тегьенг, — гуфди Мелихов, — эриме оморенигьо чуьме зиеьде вегьише воисде. Эйтуь чуьтам оморе, дузи небуге нэг'?

Гуьлбогьор дануьсденбу, ки Исхьогь хубе богьбури, кор дани, ченгъэдеш хуб дануьсденбуге у сэниг'эт хуьшдере гене эри хуьшде хуьрди ние дануьсденбу эри пуьрсире коре эз Гуьлбогьор. «Дирей чуь хубе мердиге, — гуфди э дуьл хуьшде Гуьлбогьор, — ченгъэде хубе корданиш гьисдиге, эз ме эдее пуьрсире. Эри хуьшде хуьрди ние дануьсд меслэхьэт сохде, ме зениш гьисдуьмге». Э и туьтем э ёр Гуьлбогьор омо гиросше рузгьоу, чуьтам пушотегьо зенгьоре э гуш ние гуьрденбуьруьтге кими мердгьо.

...Э ёр Гуьлбогьор омо 1928 муьн сал. Умэхьэли Гуьлбогьор зигьисденбу э дигь Хошмензуьл. Зимисду гиросше, куьнд биребу васал, оммо те нимей мартиш гьово хиник бу. Э дуьимуьн нимей март оморебу келе верф. Сипре келе лембегьой эн верф евош-евош тигьи биренбуьруьт э зимигьо, э сер чуькле хунелегьой гуьли дигь Хошмензуьл. Э еки эз и хунелегьой дигь, э сер хори гилови, э ен кинле чорзани зере нуьшдебу сиечердее зен тати. Мерде хуно хуьзгьомгьоре венжире, эденбу еки-еки доноре э кинле. У бу жогьиле бие зен Гуьлбогьор Давыдова. Э ен дедей нуьшдебуьруьт хэшдсала кукую Рувин не пенжсала Довид.

— Екемлейгеш тоб дит, хэлефгьойме, гьони г'этош мусуху, чош герм мубу.

Э и туьтем вокурде омо сара дерлей хуне. Э хуьшдеревоз дировунде хиники кучере, диромо зен гъунши Милко.

— Себэхьтуь, эхэйр, — гуфди Милко эз Гуьлбогьор, — ме гьечи дануьсдуьм туь рафлей.

— Эгъубеттуь эхэйр, гирор нуьш. Э же рафденуьм ме э и хиники? Е кем герм мибисдоге, мурафдуьм э лесхоз, муьвуьнуьруьм кор гьисдиге.

— Э лесхоз эйчуь? — гуфди Милко. — Э Хошмензуьл колхоз эдей бире мугу, туь не шиновусдей бегем?

— Колхоз? — пуьрси Гуьлбогьор, — песеде э ёрию омо чуь гоф буге. Гуьлбогьор шиновусдебу, ки э дигъгой лой Велиджи и дуьмуьн сал ранжбергьо эеки гуьрд бире эдете хори гьурлугъ сохде. Оммо эз товней колхоз эн Хошмензуьл у гьеле не шиновусдебу. Тозе хэбере дануьсде, Гуьлбогьор шор бисдо.

— Кеш бурайм, гуим имуреш нуьвуьсуьт, — гуфди Милко. — Эри чуьмуни биезенгьо келе кумеки мубу. Ненге э дуь тэхьно лесоз чуь мисохим иму?

— Бошгу, гьони мурайм.

Гуьлбогьор зурн-зурн сифро дешенд, гъилгьоре чой-чи до, ве песеде шол хуьшдере э сер дегуьрде, вадарафд э Милкоревоз эри рафде э контер эн правлений тозе гуьрд биригьо колхоз «Новая жизнь».

— Худо гозлеи вокурди эри чуьмуни бие зенгьо, — гуфди Гуьлбогьор, — имогьой эри кор гешде э иловле нирайм, мидарайм э колхоз, кор мисохим, гъилгьоймуре мидорим. Угьо гьечи зурн-зурн рафденбуьруьт рэхъ, мугуиге унжо э правление э ишу дениширет поисде мердгьо. Оммо э правлений колхоз оmore сэгъат дуьл бие зенгьоре хуьрд сохдуьт. Председатель колхоз Евдо мугу:

— Иму зенгьоре гьеле э колхоз ние вегуьрденим.

— Эйчуь эхи? — пуьрси Гуьлбогьор.

— Эз ишму чуь хэйри? — гуфди Евдо.

Зенгьо мэхьтел мундут.

— Туь чуь гуфдире, Евдо, иму дедегьой гъилгьоим, езугъ биевгу туьре.

Э гоф сохдеки эз чумгьой Гуьлбогьор эденбу похли-похли гъэрс оmore.

— Ногьогъ мегирис, — гуфди Евдо, — иму мердгьо гьэрдхунд нисдим э жигешму эри кор сохде. Ишму мердгьоре хуно кор сохде ниданит, оммо пуле, тэхуьле э бэхш сохдеки тен бе тен бие дим ишму. Ниданим вегуьрде!

Бие зенгьо гьош дуьллу бисдоруьт. Гуьлбогьор дие гофиш сохде не дануьсд. Оммо э дуьл хуьшде у гуфди: «Бегем ме тэхсируьм мере дедей мерд не зенди гуфдире?» Диеш э ёр Гуьлбогьор омо, чуьтам эз гъилиревоз стим мундиге, чуьтам се хэгьер ишу э дигъ Муьшгуьр э девр Никалай эри гъоширгьо эз себэхь те шохьонгум

эри с лугъо нун жуьгъи сатра кеширетге, чъуьтам чъукле духдерле гъисдики э Довид хошмензуьли э шуьвер омориге, песеде е гъил бире юре, дуьнмуьн э шуьгъэмию дернки, бебей гъилгъою муьрдиге, чъуьтам зен хэйлогъи бире, хиш э дес вегуьрде, хори хиш зериге...

Песеде сере тик гуьрде, э Евдо денишире, Гуьлбогъор пуьрси:

— И зенгъоре э колхоз невегуьрдеи эз ишмуни небуге э ишму гуфдиругор бири?

— Э иму кес гъичиш не гуфдири, — жугъоб до Евдо, — колхоз иму эриму гуьрд сохдейм. Иму ние вегуьрденим бие зенгъоре.

— Гъечу буге бошгу, иму гъеле мивним посоюре.

Гуьлбогъор не Милко, согъбоши не гуфдире, вадарафдуьт эз правлений колхоз.

— Бошгу, Евдо гуфдире бугу, — гуфди Гуьлбогъор, — бигъил не вегуьруьт имуре. Туь дерд мекеш, Милко, иму эриму, эри бие зенгъо колхоз мокуним.

Биреш гъечу бисдо. Рузгъой е рузгъо э чъукле хунелей Гуьлбогъор кура бисдорут 14 бие зен. Э сер ризе-ризе темизе порхол нимдергъо дешенде, нуьшдебуьруьт угъо э ширине меслэхъэт. Гъеиеки рази бисдорут рафдени э райисполком, хосдени хори, гуьрд сохдени колхоз ве нум норени юре «Гъирмизине батрак».

...Метлеб зенгъо э жиге омо, райисполком кумеки до. Васалиш омо, чуьшмеш сер гуьрд эри герм сохде хоригъоре. Э мегъ апрель хошмензуьлигъо э герми ведироморе э гуш ишу дарафд мэгни, сес шори, сес хэнде.

Гъэриси эн кини! — пуьрсуьруьт кимигъо.

Оммо гъэриси эн екиш небу. Мэгнире хунденбуьруьт бие зенгъо, гуьрд биретгъо э колхоз «Гъирмизине батрак». Гъеиеки деседе бире, мэгни хунде-хунде эденбуьруьт рафде эй кор сохде э зимигъо. Эз гъеме э пушо добу Гуьлбогъор Давыдова.

— Зенгъо делуь бирет, — мугуфдурут кими мердгъо, томошэ сохде чъуьтам э мэгниревоз угъо э кор рафденбуьруьтге.

— Виним гъери эз и кор е кор миведировге, — шек сохденбуьруьт екегъойге.

Оммо угъо ногъогъ шек сохденбуьруьт. Эз е ченд рузиге бэгъдо э дигъгъой сельсовет Хошмензуьл сес офдо, ки чордегъ зенгъой хэйлогъи, э колхоз гуьрд биретгъо, э вэхдио, эз мердгъо не домунде хуб хиш зерет хоригъоре, кошдет зимигъоре ве гоф дорет эри кумеки сохде э гъуншишуш гъисдигъо колхоз.

И хэбер раси э председатель сельсоветиш. У вэхуьшд е руз эри рафде э колхозгъо, фегъм сохде чъуьтам гиросдеге коргъой васали. Суьфде вини чъуьтамиге хъол овхъолет э колхоз «Новая жизнь». Песеде вегуьрде э хуьшдеревоз председатель эн и колхоз Евдоре, рафд э зимигъой колхоз «Гъирмизине батрак». Угъо эденбуьруьт рафде эз гъирогъ мара хуно пичире-пичире бугъо чой «Рубас». Э

е лой чой буьруьт хоригьой колхоз «Новая жизнь» э е лойгею — хоригьой колхоз «Гьирмизине батрак». Эз звер, эз лой догьгой табасару эденбу зере раче ворвори васали. Председатель сельсовет — огыле, гуьндуьре мерд хэйли вэхд эз лэгIэ гоф нисе ведировунденбу. У гье эденбу чумечару сохде эри винире дануьсде — эже-ютге зенгьой колхози.

— Гьери виниш, Евдо, у э посой чой кор сохденуьтгьо Гуьлбогьоригьо нисдуьт?

— Эйме оморенигьо угьоют.

Мердгьо пойгьошуре векендуьт, пожегьой шоволе вокошурут, гиросдуьт э у гьирогьигей чой. Э чой гIов кем добу.

Председатель виники, чуьтам э эшгэьвоз кор сохденуьтге зенгьо, чаруьсд э лой Евдо, пьсде пуьрсн:

— Чуьтам оmore эри туь?

— Эриме оморенигьо иму екем гьэлет бирейм, не вегуьрдейм и зенгьоре э колхоз, — жугьоб до Евдо.

— Гьэлетире дуз сохде мубу. Гьеле дир нисди.

Пьсде угьо куьнд оморут э лой зенгьо, руз эхэйр бу гуфдурут.

— Баракеллогь ишмуре, — гуфди председатель сельсовет, дес Гуьлбогьоре гуьрде.

— Имуре воисдени колхоз «Новая жизнь» э соревнование огол зеним, — гуфди Гуьлбогьор.

— Оммо Евдоре воисдени э ишмуревоз э еки гуьрд бире, — гуфди председатель сельсовет.

Биреш гьечу бисдо. Гье и руз, Евдо э дигь вогошде, кура сохд членгьой правлениере, хэбердор сохд ишуре эз коргьой зенгьо, теклиф до эри гуьрд бире э угьоревоз эеки. Дуь колхоз эеки гуьрд бисдорут зимигьо дурунде варасде бэгьдо. И руз э Хошмемзуьл келе мигIиде хуно бу.

...Имогьой, э ёр овурде у гиросде рузгьоре, Гуьлбогьор гуфдирени: «Дирейт, чуьтам зиндегуни дегиш биринге». Гьемин у рузгьо э ёр Гуьлбогьор оmoreбу э и руз январь Исхьогь Мелихов, куьгьне богьбур эз ю меслэхьэт вегуьрденге.

— Э Гуьлбогьор, — гене гуфди Мелихов, — туь зениш гьисдиге, эз ме чуьклетеш гьисдиге, ме хьуьрметтуьре сэхд дошденуьм, ме е нэхуйтуьре э дегь нобуде мердгьош нидуьм. У хэре одомигьон хьуьрмет зенгьоре ние гуьрденуьтгьо. Э ме гIэени чуьтам туь эз гIэилиревоз э кор келе бирейге, хубе коргьо сохдейге. Медаль суьрхи ногьогь не дори туьре хьуькуьмет.

— Худо рази эз туь, — гуфди Гуьлбогьор эз келе мерд.

Пьсде угьо эеки фегьм сохдуьт тегьенге, меслэхьэт вегуьрдуьт ченд чуьме вегьишде герекинге, чуьтам бурра воисдеге тозе тегьенгьоре.

Хуб кор сохденуьт членгьой звеной Гуьлбогьор, хуб гьурлугь сохденуьт богьгьоре, вегуьрденуьт хубе бегьергьоре. Эзи е ченд

сал пушо кем мундебу бегьер пуч бирени. Зимисду биребу келе хиники, тегьенгьоре эденбу бее зере. Гуьлбогьор не членгьой звено терсируйт суьфде. Оммо песде дуьл доре екире гуфдурут:

— Егъин бие хилос сохим тегьенгьоре.

Шев руз эз богъ не рафде, угьо кура сохдуьт пенн, суьмер, сухундуьт, лов сохдут дуре эри герм воровунде тегьенгьоре. Хиники гьеле-меле ние варасденбу. Колхозигьо омбар вомундебуьруйт, оммо богъэ шенде э хуне ние рафденбуьруйт. Гьеме гьувотгьошуре воноре, угьо дошдуьт эз хиники богъгьоре.

Гуьлбогьор шори сохд эз хьэрмэхьгьой хуьшде, гьэл дешенд э герден ишу, моч сохд ишуре.

— Имогьой, — гуфди у. хуб гьурлугъ сохде, мегирим келе бегьере.

Колхозигьо расдекиш хуб гьурлугъ сохдуьт богъгьоре. Эз гьер гектар богъ угьо вечируйт 190 центнер ширине лезетлуье онгур.

...Э клуб колхоз эденбу гиросше собрание. Э трибуна варафд ксле сичердсе зен, э серию ковре келегъэи дери. Э синею эденбуьруйт тов-тов доре орден Ленин, астарей суьрхи, значок депутати ве медаль суьрхи эн Всесоюзная сельскохозяйственная выставка. У бу Гуьлбогьор Давыдова — дананменде, жофокеше, игиде зен Совети.

Январь 1955 сал.

Куьгьне дусд

Руз эденбу пишнеи бире, оммо Бедел гьелеш эз хьэлов не вэхуьшдебу. У дегешдебу э сер кровать ве э келе могъбулиревоз дениширебу чуьтам э буру воруш оморе, гловгьою э пенжере расиренбуге. Э пенжере миденишириге мугуиге эдей глэрс тии бире эз шишегьою. Эй чуь ние вэхуьшденбу Бедел эз хьэлов? Дуьлию сэхд гурунд бу. Гьеле е мегъиш не гиросшебу зению муьрде. Суьфден хьофд руз Гугьер муьрденки, хуней Бедел одоми пур биренбу. У тэхьно добу э келе рач варавунде оморе хуней хуьшде. Э гьерчуь мидениши Бедел э и хуне, дуьлию гурунд мибисдо. Э шифонер, гьеле парталгьой Гугьер вечире не омориго, э келе гузги, э пушою Гугьер поисде муйгьой сере шуне зеренбугьо. Э гьерчуь мидениши, э пушой чум Бедел миомо мипоисд гиргине сипре сифет не сие раче чумгьой зению.

— Э и рузиш оморум расуьруьм. — мугу Бедел. — Э пире руз мундум тэхьно, зенсуьз, глэилсуьз...

Евошлей-евошлей вэхуьшде эз сер кравать, вокурд э тен хуьшде пижама ве ленгуьсде-ленгуьсде гешд э хуне. Песде Бедел поисд э ён гиргине стол, вегуьрд сирот Гугьере, дениши, эз чумгьою глэрс омо. Э и туйтем дер хуне куде омо. Жендек Бедел лерзи.

— Диройт, киниге! — гуфди Бедел.

Э хуне диromo зен гъунши — жогъиле глэруьс, очугъэ муйгъо, э тению вери дуразе гуьле-гуьле халат, э пою нерме туфлигъой ху-нен.

— Бедел Исаевич, — мугу Александра Ивановна, — ме гъейсе-глэт эришму чой миёрум.

— Герек нисди, инжимиш мобошит, согъ бошит. Ме эз ишму амбар разинуьм.

— Чув сохдем ме бегем эри рази бирешму? Наоборот, шуввер-ме эдей гуфдире: туь Беделе эйчуь огол ние зере биёв чи хуру? Ме чув сохум, ишму ние диromоренит э хунейму...

— Худо рази эз ишму, инжимиш мобошит, — гуфди гене Бедел.

Песе бирден хэреб гъисдигъо пою дорд до, эз синей Бедел ох варафд. У евош-свош рафд э лой кравать. Зен гъунши кумеки сохд э ю, дегердунд юре ве э ёзугъбериревоз дениши э остгъу зиёд сохдигъо пуре сифетию, дору дарафдетгъо чумгъою ве верфе хуно си-пи биретгъо муйгъой серию.

— Бедел Исаевич, — гуфди зен гъунши, — гъечи тэхьно мунде глэмел ниев эришму.

— Чув сохум ме, Шурочка? — пуьрси келе мерд, гъелеш лов-гъоре гъуьж дировунде эз дордорей зани.

— Зен хосде гереки, — гуфди Александра Ивановна.

Бедел э гужевсз хэндунд ловгъоре.

— Келе мерд бирем имогъой, сеимуьн гиле зен хогъум? НэгI, у кор биренигъо нисд. Гуьмуьрме уже варасди...

Зен гъуиши мэхътел мунд.

— Бегем Гугъер эн ишму дуьимуьн зен бу?

Бедсл сере жумунд, эри гуфдире. Э сифет Александра дениши-реш недениши. Зен гъуншире глэйб омо пуьрсире, чув бириге суьф-деи зене. Оммо Бедел эй гоф сохде эденбу одоми гешде, дуьл энэ эденбу гъов кенде рафде. У нуьшунд Александра Ивановнаре ве ихдилот сохд эрию дерд хуьшдере, гъозие гъэдер э серию омори-гъоре.

...Эзи пенжогъ сал пушо етим мунде, Бедел биребу нэхирчи эн дигъи. Амбаре салгъо у нэхирчи сохде, михорунд говгъоре э ви-шегъо, догъгъо ве дерегъо. Ебо э говгъоре хорундеки у поисдебу э гъирсгъ више эденбу зурнов зере. Бирден винирени е сиечердее духдер совуй глов э кемер, сере ведешенд эз посой дор эдее дени-шире, хэндуйьсе. У бу духдер эн е косибе ранжбер дигъи, нумию Гъистомон.

— Хубе мэгIнини? — пуьрси Бедел хэнде-хэнде.

— Лап хуби, — жугъоб до Гъистомон, песе зури-зури рафд э дигъ.

Бедел гъе дениши поисд э лой духдер. Мугуиге и духдер дуь-люре берд э хуьшдеревоз. Себэхьими Бедел гъе и вэхди омо инжо,

э ен чой. Гъистомон эй Глов оморенигъо жиге, дениши, Гъистомон веде небисдо. Бегъдовой е ченд рузиге омо у гене инжо эй Глов. Идов духдер поисд, хэйли гоф сохд э нэхирчиревоз.

— Гъеме руз бие, — гуфди Бедел Гъистомон рафденге.

— Гэмел ниев, бебейму гоф мисоху.

Оммо бебей Гъистомонигъо Яшор дануьсдки нэхирчи ошугъ бири э духдерню, гъич е гофиш не гуфди. Илчигъо дироморенки эри хосде, у мугу:

— Бошгу дие. Меш Беделе хуно етим буьруьм. Токи одомире дес вобу ве мэхъэю кор соху. Кук не духдере рази гъисдиге, имуш разиним.

Дедей Гъистомонигъош рази бисдо э и гофгъо. Гъистомоне хосд Бедел. Гьердуьшу шор бисдорут.

— Ме не туьни гъич эз еки жейле нибошим, — гуфди Бедел эз Гъистомон глэриси бире бэгъдо.

И гофгоре эз дуьли гуфдиребу Бедел. Чуьнки у жун хуьшдере хуно хосденбу Гъистомоне. Гъечи хосденбуки, хуьзуьмиш ю менжи, кими мэхъэл хъэетгъореш жару мизе. Кими беде зувугъо, бэхиле мердгъо руьхшендиш мисохдут э Бедел. Угъо мугуфдурут: Бедел зенчеи.

— Бигъил гуют. — жугъоб мидо Бедел, — лэгълэгъи мисохут э жигешу мумунут. Гъеле бигъил, ме михэндуьм э угъо.

Эз е дуь салиге Бедел не Гъистомон эз дигъ кучмиш бисдорут э совхоз. Инжо суфде гьердуьшу кор сохденбуьруьт — зениш, шуьвериш. Песде Гъистомоне кук бисдоки, Бедел не гъишд уре кор сохде. Кор эн угъо э совхоз лап хуб бу. Руз-бе-руз зиндегуни эденбу хуб бире. Гъеме кор хуб бу, оммо Беделе хундеи небу.

— Ё кем десхэт мидануьсдуьмге, — гуфди Бедел.

Директор совхоз мугу эзу: бие туьре э се салине курс фирсим э шегьер.

— Песде кифлете чуь сохум? — пуьрси у.

— Кифлет мунугу инжо. Совхоз кумеки мисоху. Бура гоф сох э зентуьревоз, мэлэхъэт сох.

Бедел омо э хуне, гуфди э Гъистомон гофгъой директоре.

— Бошгу дие, — жугъоб до жогъиле зен, — гъемей Гъуьлом гъони эдее хунде. Хундеи гъемере гереки. Бура.

Оммо э дуьлию омо, ки Бедел мурав, ю мумуну тэхньо э глэилевоз. Дуьлию гурунд бисдо, чумгъою тар бисдо. Оммо Гъистомон не бирмунд глэрсгъой чуме э шуьвер. Энжэгъ Бедел гъеме хьозуригъо виники, э сер рэхъ вебисдоки, чемадане э дес вегъурде, зене не глэиле моч сохдки, шэхде глэрс рихд эз чумгъой Гъистомон.

— Мегирис, Гъистомон, — гуфди Бедел, дуьлюш гурунд бисдо, — мегирис, э и зуригъо каникул мубу, ме мием...

Зимисту э каникул Бедел оморебу. Эри глэил бэхшгъош овордебу. Омон гъеминон э каникул у не омо.

— И чүь кори, эйчүь ние оmore Бедел? — гуфди э дуьл хуьшде Гъистомон.

Биней эни коре эри дануьсде Гъистомон э шегьер миёсд рафде. Унжо у мивини, чүьтам шуьверию рач геймиш бире э тозе кастум мовут, галстук э герде, гъеме шев гешдениге э богъче э е жогъиле лэгъэре духдеревоз. И духдер Гугьер небу. У бу Эмма, духдер Гошире одоми, э назевоз келе бире гІэил. Э клуб сельхозтехникум эй вежегъисде оmoreки шинох биребу э урезвоз Бедел. Песде гене вохурде э еки, э кино рафде, куьнд бисдорут, Бедел фурмуш сохд кифлет хуьшдере.

Гъеминон Бедел э жигей э хуне оmore. э кифлет хуьшде, э Эммаревоз э курорт рафд. Бебей Эммайгьо пулиш дореву ишуре. Унжо чүькор бисдоге Бедел не Эмма эз еки гъэгъри бире, Бедел вогошд омо э хуне бурав гуфдире. Дир Бисдо. Хундеи сер гуьрде омо, дие рафде не дануьсд Бедел. Зимисду Бедел шинох бисдо э е духдеригеревоз. И бу Гугьер, Эммаре хуно келегед небу у. Эз и хуьз омо Беделе. Зен бирен хуьшдере пэхъни сохд Бедел. Фирмунд Гугъере, хосд эри хуьшде.

...Эзи овле чүь бириге Бедел дие ихдилот не сохд эри Александра Ивановна. Чу миёсд ихдилот сохде у? Чүьтам косибе Гъистомон зэхъмет кешириге ченд салгьо? Бегем диреву гІэрсгъой чум Гъистомоне, шев руз чум э рэхъ бугьо, гІэиле имид доренбугьо, бебе миев, бебе миев гуьфдире. У тии бире гІэрсгъой чум Гъистомон э е жиге кура мибисдоге, ужире чойлегьо эз богъ тии биренигъоре хуно мибисдо. Омон Гъистомон дуьл тиж ведиромо. И чүькле лэгъэре зен игид ве дилбош ведиромо. Бедел нуьвуьсденге, ки эри гІэил пул фуьрсуьм гуфдире, у отказ сохд, рафд э кор, хунд э шевине курсгьо, гІэилеш дошд келе сохд, юш песде вогошд э дигъ, кор сохд э колхоз, ведилуье одоми бисдо. Гъистомоне хосдегоргьош бу. Оммо у э хотур кук хуьшде э шуьвер не рафд... «Вой эриме гердо, э шуьвер бурам, гІэиле сэхъибсуьз буьгълуьм», — мугуфди у. Кук ю, Шомил келеш бисдо, хунд, Гъистомон гІэруьсиш овурд э хуне, невегьош бисдо юре. Бедел гене е гофигереш не гуфди эри зен гъунши. Чүьтам кукю Шомил э довго рафди, пуч бириге.

— Эзуневло дие ишму гъич не дирейт суьфден зене? — пуьрси Александра Ивановна.

— НэгІ, — жугьоб до Бедел. — Довго варасденге ме нуьвуьсдуьм эри Гъистомон, биём эз невегьо сер кешуьм гуфдире, е кем кумекиш сохум. Е жугьоб эриме эз Гъистомон омоки, жендек ме лерзи. Негъишд рафде.

— Сэхд гъэгъри сохдейт ишму уре, — гуфди зен гъунши.

— Де имогъой дири гуфдиримгеш, кечени гиндош диенлер.

Омон и гирошдигьо коргьо эденбуьруьт дерд доре имогъой Беделе. Тэхъно домунде э келе хуне, десдечу э дес дери, ленгуьсде-

ленгуьсде гешде э бульвар, э суьгьбет нуьшде э келемердгьо-пенсионергьоревоз. Бедел амбар э ёр миёвурд гогь Гугьере, гогь суьфдеи зен хуьшде Гьистомоне, гьэгьр микешн э хуьшде, нифри мисохл хуьшдере эри сохде коргьой хуьшде. И рузгьо чумгьой Бедел гье э иловле бу, уре воисденбу е куьнде одомию семе биёв нуьшуь э ённю. Э дуьлесди добу Бедел.

...Ворушгьо поисдебуьруьт. Гьово секит биребу. Э куче герми, офдонш ведиромореву. Ригагьгой чуьшме эз пенжере дироморе эденбу товуш доре. Бедел дениши э пенжере, вэхуьшд эз сер кровать, вокурд сср тен хуьшдере, вадарафд э куче. Э ен гьопу э пушой эн келе мерд оморот се духдер поисд.

— Э леле, инжо хуне э киро ки дореге ние дануьсденит? — пуьрси е духдер. Э тен эни духдер вобу гьирмизине палту, э серию герме шол.

Бедел дениши э духдер, мэхьтел мунд. «И чуь кори?» Мугуиге э пушой Бедел гьони поисдебу Гьистомон. Гье у жогьилигьгой Гьистомон бу и раче духдер гьирмизине партал вокурдебугьго.

— Хуне гешденит? — пуьрси Бедел. — Ме муьдуьм э ишму хуне. Мере зиёдне хунен.

Сибэхьими духдергьо кучмиш бисдорут э хуней Бедел. Э Гьистомон ухшеш зеренигьго духдер э хуне тэхьно дери, Бедел пуьрси:

— Туьре чуь нуми, гегей?

— Роза, — жугьоб до у.

— Чужоини туь?

Роза гуфдики, дуьл Бедел лерзи. Уре воисденбу гене чуигеш пуьрсуь, не дануьсд. Келе мерд папрус кеши, екем хомуш бисдо, песе пуьрси:

— Эз кигьон туь?

Роза гуфди фомилей хуьшдере. И нум бебей Гьистомонигьго бу. «Бибейме вой», — гуфди Бедел, екем посо доре хуьшдере.

— Мере бебе нисд, — гуфди Роза. — Бибейму э довгьло муьрди. Дедейму э шуьвер рафди. Мере келедедейму келе сохди. Лап хубе зени у. Ини сирот эню.

Роза вегуьрд эз книг хуьшде сироте, до э Бедел. И сирот сирот Гьистомон бу. «Пир бири» — гуфди э дуьл хуьшде Бедел. Э синей Гьистомон орденгьго, медалгьго вобу.

— Игиде зени келедедейму, — э келегедиревоз гуфди Роза.

— Эри, хэлефме, дузи, — жугьоб до Бедел.

Уре воисденбу гуьруьсуь, гуь киниге ю, гьэл гуьруь невей хуьшдере, моч соху, оммо нэгI, Роза е гофгьго гуфди, эз тиже хэнжелиш, зобу эри Бедел.

— Бедмозол бисдо келедедейму. Шуьвер гуж сохди э у. Шенди, рафди, эй хуьшде ошногьго гуьрде.

Сер Бедел гиж хурд. Кем мундебу у эз пой офдорени.

— Туь ние шинохде келебешмуре? — пуьрси у.

— Эйчуви мере, вой эй энужире келебебе!
Ленгуьсде-ленгуьсде Бедел дарафд э у хунейге, офло э сер кра-
вать.

— Чуьни, леле, ишмуре хьол нисди? — пуьрси Роза.

— Гьичиш нисд, хэлефме, екем серме дорд доре.

Роза нуьшдки эри урокгьой хуьшдере сохде, Бедел сер хуьш-
дере пэхьни сохд э зир болуш, евош-евош гирисд. Эз и руз овло
Бедел, ченд гиле гьэсд сохдебу гоф соху э невей хуьшдеревош, оч-
миш соху хуьшдере, оммо э ёрию оморенбу у гофгьой духдер, по-
сово вогошденбу Бедел.

Дерд э дуьл дери гешденбу чендгьэдер вэхд келе мерд. Оммо
чуьш бисдоге, Роза ние дануьсденбугеш невею биреире, и духдер э
хуне дебиреи скем семе дуьл доренбу келе мерде. Кими мэхьэл
Бедел мидсниши э невей хуьшде, шори мисохд эз ю, э хотур неве
э у духдергьойгеревеш хуб мибисдо, эришу емуьшгьо миовурд.

Гьечи эденбуьруьт гирошде рузгьо. Бедел екем хомуш биребу.
Оммо динжи Бедел дураз некеша. Е руз келе мерд э куче гьис-
дики, духдергьо э хуне дерики, зен гьунши хьэрой зе угьоре:

— Э духдергьо, э кишму одоми омори.

Э домой дер гьопу поисдебу келе зен, чемодан э дес дери.

— Дедей Гьистомон! — шори сохд Роза.

— Э гужевош офдем туьре, вой эйме гердо, — гуфди Гьистомон,
гьэл гуьрде моч, сохде невере.

— Чуьтами хуне гуьрдейт, хуби?

— Лап хуби, дирей чуь жире келе хунейге?

Гьистомон фегьм сохд хунере, вини у хунейгереш.

— Чуь хубе хунен, гьошире одомини э хьисоб сэхьиб хунешму.

— Эз же омори, е фэгьире мерди. Нечогьиш нечогьа, винириге
езугь миев туьре.

Гьистомон эз сло эденбу гофгьой невере гуш дошде эз е лойге-
иловлей хунере фегьм сохде.

— Эле, и чуьни, духдер, — гуфди у мэхьтел мунде.

Э дивор хуне сирот Бедел вобу. Гьистомон гьоси бисдо, хун
вечи мунд.

— Туьре э и хуне ки овурди? — пуьрси эз неве.

Роза мэхьтел мунд.

— Чуьни бегем?

— Вечи гьони чигьойтуьре, инжо жигейтуь нисди?

Духдергьо — студенткегьо э Розеревоз э хуне дебуьруьтгьо
пуьрсуьруьт:

— Имуш бурайм эз инжо?

— НэгI, ишму поит, — гуфди Гьистомон.

Роза э гоф келедеде денишире, чигьой хуьшдере вечи, песде
мугу:

— Кирой хунере бие дим.

Гъистомон пуърси ченгъденге, ведешенд эз куѳ пул, шуморд, но э сер стол, зурн-зурн гъул Розаре гуърде кеши.

— Рафденит? — пуърси Александра Ивановна э хъэет днре Гъистомоне.

— Эри, эй невейме инжо знгънде глэмел ннев!

Э н туътем э хъэет днроморени Бедел лнгуъсде-лнгуъсде.

— Гъистомон! — гуфдн Бедел э мннетевоз.

Гъистомон э лоюш не днншнре, гъул невере сэхд гуърд.

Бедел е гнлейгеш мннет сохдере хуно гуфдн:

— Гъистомон, езугъ бнѳвгу туъре э ме!

Гъистомон гене не днншн. Сер Бедел гнж хурд, чумгъою тар бнсдо, у офдо э хъэет.

Александра Ивановна хъэрой сохде, омо эри тнк гуърде Беделе. Э сес хъэрой чаруъсд Гъистомоннш. Е дэгъ-дегъэ э ер энуп омо гнрошде рузгъой жогъннлю, э гушнню дарафд сес балабан нэхнрчн Бедел, эз чумгъою глэрс тнгън бнсдо. Гъистомон чемадане норе э хори, омо эри кумеки сохде э шуъвер жогъннлю.

Нечогъэ э хуне дебэрде, э хъэлов дегердунде бэгъдо, Александра Ивановна хуб, днншн э келе зен. Имогъой э ер энуп омо ихднлот эн Бедел эз товней суъфдеи ѳр энуп, глэзнзе дусд жогъннлю.

ПЪЕСАГЪО

ИГИДГЪО

Драма эз 5 пердегъо.

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО

Бирор — партизан,
Сипро — зению,
Гъуьзуьргуьл — духдерю.
Элик — кукю.
Мухоил — партизан.
Рэхьил — одохлюю.
Федор — партизан.
Аслан — партизан.
Варган — партизан.
Гіэли — партизан.
Максимов — командир красная
Армия.
Герец — полковник эн Деникин
Оля — зению.

Валя — ошнею.
Сиюни.
Ибрагим-бек.
Раби-Шуьгіми.
Шелмуь — хогьин.
Хьэим
Исхьогъи
Моглохо.
Мазалту
Мердэхэй — гюшир
Динор
Келе мерд — косиб.
Михэл — красноармейцгъо, парти-
зангъо, салдатгъо, зенгъо.

СУЪФДЕИ ПЕРДЕ

(Шеви. Хуней Бироригъои. Э тэхчине э сер сундугъ вери хъэловгъо-болушгъо, э е кунж хуне гъисди челег гIорди, э сер келе стол вери символор пейлегъо, бишбогъгъо. Э хори хуне, э сер порхол нуьшдет Сипро, Элик, Гъуьзургуьл недухдер гъунши Рэхъил. Сипро эдее э дастар гъургъут кешире. ГIэлгъо нуьшдет дес э чуне).

Сипро. Эй дуьшме гирисдени гердо бебеле-бирортуь, бебеле-гIэмлейтуь, бебеле-холуйтуь, тэхсири э туь вери. Гуки, ме ние рафденуьм э у. Туь имогъой, худомебуро, келе духдерн. ЛэгIэ вокурде гоф сохде нисе дануьсде туь бегем?

Рэхъил. Валлагъ, ние дануьсденуьм вэхуьшде э руй бебейму поисде. Пиёнискеш гъисдиге, гъуморбазиш гъисдиге, гъингъэдеи бирейм, имогъоиш е булишиле э тен иму восдоре не вокурдигеш, гъэгене сегъмию э сер иму вери. Валлагъ, чуь сохумгеш ние дануьсденуьм. Мере э у дорутге ме муьрде хъисобуьм. Бсбеле-бирорме муно хушдере муькуьшуьм, э у нирам...

Сипро. Мемуно нехогъ бебеле-бирортуь киниге. Чуь хэре гофи. «Хуьшдере муькуьшуьм» чуь гофи? Дедешму е хъэменде зеи, э согъи бебеле-бирортуь, эн е холулейтуь, хубе бирориш гъисди туьре.

Рэхъил. Худо доро шуьвер хэлеф, шуьвер бирортуьре.

Сипро. Гу э дедешму, гу э бирортуь. Бегем бебешму пиенискеи гуфдире ишмуре э шороб биё фуруху? Ижиреш кор бирени?

Рэхъил. Бебе гуфдири мугу у мерд игиде мердн.

Сипро. Гъээзэгъ бире хэлгъэ таламиш сохде гуфдире? Чуь хуби эйшму косиб, гу!

Рэхъил. Гуфдири мугу бие мердиш гъисдиге, Хъэим, гене эз шаздегъ сале кук нидомуну.

Сипро. Гъе эз расди энуго гоф муно Хъэим, гъэгър меёвпу туьре...

Рэхъил. Гъэгър, эйчуь оmore мере! Кимени бегем у хэспуш, хунриз...

Сипро. Оммо Мухоиш бэхдевере куки. (Рэхъил ссере гъуз

гуьрдени. Ловгьоюш хэндубьдени, екем вэхд эз екишуш гоф нисе ведироморе).

Элик. Э—дей, мере гиснен эй...

Сипро. Дедей гурбу зритуь, хэлефме, ини туь эдей дире. Гургуте кешуьм варасуьм, гюш мисохум зришму.

Рэхил эз куьф хуьште ведешендени е сиб доре Элике. Гэиле гэйб оmore.

Рэхил. Ги, бебейтуь муно, гээзи...

Сипро. Восдо, восдо эз дес холе.

Гэил посдорени, хурдени сибе. Песде дуь гээрэбеч вегурде дорени
Гуьзуьргууьлеш.

Рэхил. Дануьсдуьтге Мухоил соймишимени гуьфдире, мере э хунегьо, э шегьериш жиге нисди.

Сипро. Эйчуь? Мухоил эз кара Хэзим жогьили гуьфдире? Мухоил дуьзд, гьуморбаз нисди гуьфдире? Мухоил хунегьой косибгьо гюнигьоре талаш ние сохде, духдергьой хэлгээ пуч нис сохде гуьфдире? Мухоил зирдуьми эн Деникин нен гээзэггьо нисди гуьфдире? Егиле гуьфдурум, дуь гиле гуьфдурум: чуь хуби зришму гу, эй косибгьо. Бедмозолит гу, гьогь мундейт. Деделейме садсале гердо э у бебеле, холуле, бирорлейтуьровоз, туь е куке соймиш сохдей эз жовогьил темизи. Аслане куки. Кук косиб, расди. Оммо, эгьуьлменди, зиринги, дилбоши, кордани. Э хори дараво у молгьо муьлгьо, гюширигьо, одомире хубе раче зиндегуни небиренге. У кара, муьтруьфе Хэзим чуь зиндегуни бурмунденини э туь? Гээгьри мош о.

Рэхил. Гээгьри эричуь? Эз хэлгэ гэйб оmore мере. Терси-ренуьм э серме гофгьо невешенуьт.

Сипро. Эйчуь? Бегем нэхогьтуь дуьзди гээгьбей сохди? Эз руй гэновле бире, нимешев эз кешей шуьвер хуьште вадарафде э ошногьоровоз рафдей, холей Хэзимгьоре хуно? Чуьни бегем нэхогьтуь?

Рэхил. Чуьш бисдоге дие. Гэдот шегьеримунни э сер гоф гьозор хэбер варафде. Имишев э хунейтуь чуь гоф бирениге, себэх э гьэмэй шегьер лов бире. Дургунире э расд чарунденуьт, расдире э дургунни.

Сипро. Мэгдон энугофгьо сер билогьни.

Рэхил. Сер билогь, овилхуногьо, келе эрх...

Дер куьде оморени, дироморенуьт э хуне Бирор не Мухоил. Бирор векендени эз сифет хуьште парике. Мухоил дениширени э Рэхил. Рэхилиш дениширени э Мухоил, сер хуьшдере гьуз гуьрдени. Песде Рэхил вэхуьшдени эри рафде.

Рэхил. Шев ишму хушбу. Э шоригьо, э никигьо диройм э ишму.

Сипро. Шори-ники винош э бебеле-бирор, бебеле-холуровоз...

Бирор. Чуйни, Мухои, эз сертуь сэгЛэт рафдере хуно бисдо, эз жендек туь телефон гешдере хуно бисдо, гьи?

Мухои. Гьичиш небисдо. Не сэгЛэтиш не рафд эз серме, не телефониш не гешд эз жендекме.

Бирор. Дие?

Сипро. Телефон жендек энү звонок зе вадарафд. Звонок зе, дие гоф не сохд.

Мухои. И чуй, Сипро?

Бирор. Гьечуни? Ху-уб. Лап хуб. Туьре гЛэйб эйчуь оморе? Гьемеймуш жогьил бирейм, гьемеймуш соймниш сохдейм. Гьемеймуш эвленмиш бирейм. Е эритуь э тэхьно нисдики и кор гЛуьлом. Гьемей энү корго мубу. Бигьил ебо метлеб иму э жиге биев.

Мухои. У гоф мунугу, гофтуьре гу о!

Сипро. Дугьри сузи диенде, кечелуьн боши ёнедуь.

Мухои. Э-э, бигьил туьш, бебейтуь муно. Биё гоф имуре сохим-о.

Нуьшденуьт.

Бирор. Ху-у-уб. Туь э Федоровоз бие гоф сохи инжо. У э туь гуфдире хэбергьоре э иму мэгЛуьм мисохи...

Мухои. Пой ёбо, Бирор, туь мунош. (*Чаруьсдени э лой Сипро*) Э Сипро, чуь гуфди Рэхьил эз товун ме?

Ловгьой Бирор варафдени э хэнде.

Сипро. Те имогьой гЛэйб оморенбу туьре?

Мухои. Э-э-э, бигьил бирортуь муно, гу бура.

Сипро. Чуь мугую Рэхьил эз товунтуь? Жогьил туь, жовогьил туь, зиринг туь, дилбош туь...

Мухои. Руьхшенд месох, гу бура...

Сипро. Эз туь амбар разини Рэхьил. (*Мухои хэндуьсдени, сере гьуз гуьрдени*). Оммо пиённикее бебешу гуфдири мугу, э кара Хьэим биё дуьм туьре...

Мухои. Чуь-уь...? Э жоллод Деникин? Уре гьеле иму мивиним!..

Бирор. Мухои, гьэгьр мекеш, гьемей энү кор дуз мубу. Рэхьил эз туь бэггэй э екиш нирав, гуш вени...

Мухои. Гу, гуш дошденуьм, гу Бирор.

Бирор. Туь биё эз Федор мугьое боши. У э сер хуьше лап соконе коре вегуьрди. Туь дануьсдени Федор эриму чуьжире гЛэ-зиз, герек гьисдиге. Е доне муй эз сер Федор кем ние бу. Дануьсдики?

Мухои. Эри, Бирор. Ме гьэлхэндуьм э кемер Федор.

Бирор. Жонум сен, Мухои, и гофе фурмуш месох.

Мухоил. Олхоин бош туь, Бирор. Дне ме бурамгьо хуби. Ви-
нуьм иловлереш. Имогьой Федориш биё биёв э китуь.

Мухоил. Рафдуьм. Дне согъ бошит.

Бирор. Хош овори.

Мухоил. (*Э вадарафдеки эз Сипро*). Э Рэхьил е дуь гоф гу
эй, дануьсди...

Сипро взухуьшдени, дасдаргьоре вечирени, гъэжгьуре вонорени э сер кинле эри
гшош дуьшунде. Эз буру оморени сес кулок, сес хъэрой-хъэройгьо, сес гунилегьо.

Сес зен. Э-э-эй хъэрой, худо меветово эз гуж сохдегоргьойму.

Сес мерд. Бур сесе, гъэнжугъ! Бур!

Хъэройгьо, сес гунилегьо. Бирор тапинжере гуьрде видовусдени э лой пенжере.
Сипро гуьрдени гъулюре.

Сипро. Э Бирор, туь и гъиллегьойтуьре хосдениге посо пой,
мевачарун хунелеймуре.

Бирор. Туь метер, ме нивадарам.

Сипро. Миёвт мидировт, посо пой, иму гьони э сер гъуьндуй-
ре лепуьргьой дерьёгъ верим. Е биё батмиш бошим, е хилос. По-
со пой.

Сес зен. Гъей-воой, парталлегьоре семе меберито, худо ниво-
тову-о, рэхьм берито!

Сес мерд. Бур сестуьре, гуфдиренуьм, гъэнжугъ. Муькуь-
шуьм! Лов бошит! Бурайт э хунегьо. Ненге муькуьшуьм гьемере.

Сес зен. Гьечунигеш муьрдеймгьо о!

Сесгьо, кулок, гуниле шендегьо. Песде бирени сокит Сипро вадарафдени.

Гъилгьо э ён кинле нуьшденуьт.

Бирор. Чув тэхсиркоруьт у езугъэ гъэруьсгьо, духдергьо, зен-
гьо гьечи гуж сохде оморенуьтгьо, пуч сохде оморенуьтгьо. Чув
тэхсируьт у езугъэ гъэиллегьо, гьеле э винишу буй зиндегуни не
варафдигьо, эз гиснеи пар-пар сохденуьтгьо, эз гъэмчилгьой би-
рэхьме гъээзгьгьо гъэбер зеренуьтгьо! *оморени, гъэл гуьрдени гъэ-
иллегьой хуьшдере*) Эй балагьо, ишму мозоллуь мибошият. Ишму
мизигьит э гъуьлом э тегьер одомьети (*Моч сохдени гьердуьшре.
Вогошдени нуьшдени э думит*). Эжи Федор, Федор не омо эхи.
Э гьечи нуьшдеревоз кор гъэмел ниёв. Хунхуре Деникин, гъоширгьо,
рабигьо, маллагьо, сионистгьо, мусаватистгьо—гьеме э е лэгъэ би-
рет, гьеме э е зугъу дошде власть хуьшдере, эри зулум сохде э
фэхьлегьо во ранжбергьо, э довгъо фирсоренуьт кукгьой фэхьлегьо
ве ранжбергьоре, эри муьхькем сохде хуькуьм зулумкоргьоре э
сер жофокешгьо, тигьи сохденуьт хун хуьшдени жофокешгьоре.
(*вэхьуьшдени э пой. Гешдени*). Нэгъ, кукгьой фэхьлегьо хун хуьш-
дере тигьи нисохут эри хэйр хунхуре гъоширгьо. Кукгьой жофо-
кешгьо биё бошут э лойму, э лой жофокешгьо. И везифере бегьем

сохде вонсде. Андурмиш сохде вонсде э косибгьо, э фэхьлегьо.
(поисдени) Е чуьл-пенжогь хьовиригеш имбуруз себэхь огол зере-
берде мидануьсдуйме э кумеки, хуб мибисдо. Имогьой кор э Фе-
дориго вери. Вуьшуйм чуь гуфдиреге Федор.

Дироморени Сипро.

С и п р о. Ш-ш-ш,—ёвош, сес месох...

Дере сэхд сохдени.

Б и р о р. Метерс, чуьни бегем?

С и п р о. Чуьтар не терсуьм! Гьеме руз э посойтуь эдетс гешде.
Муьгуьруьт туьре. Хунелейму мивачаруь.

Б и р о р. Мере эри гешде оморебуьруьт?

С и п р о. Туьре эри гешде оморебуьруьт мугу. Худо ники сох-
де, чешмиш бирет, зерет гиросше.

Б и р о р. Ки оморебу мугу?

С и п р о. Гьээзэгьгош оморебу мугу у э насилени комитет де-
биренигьгош.

Б и р о р. Коми э национальный комитет дебиренигьго? Нумию
чуьни?

С и п р о. Хуни—онгьови! Кидан Исхьогьи э хьисобовоз.

Б и р о р. Гьичиш нибу, туь метерс. Имбуруз-себэхь Деникин эз
инжо сур-сургум мубу. Туь гьечу дануьсдени Деникин инжо те
гьиемет мунденини? Ёре гирсуьн у! Нибу метлеб эн угьо! Нибу
метлеб хунхуре Гоширгьго.

Бирор гьэл гуьрдени Гьэлгьоре. Сипро гьэриш сохдени чире.

С и п р о. Туь е имишев, е себэхь-себэхьмунде биё вирихи эз
инжо. Инжо эритуь поисде гьэмел ниёв. У э насилени комитет де-
биренуьтгьго куьше бирегьго нумтуьре э гьээзэгьго дорет. Гуфди-
рет мугу гьеме большевикгьгоре туь кура сохдей. Не минутге ишу,
те умогьой глов-гьэтош бери ишуре э бебе-бирор, кук-духдеревоз,
нэхогьтуьре гьетте гуьрде, эдете зере мугу. Вой эриме, эри мунде
рузгьойме... туь э гоф ме ние денишире. Э гоф ме денишириге э
сер туь бедниёв. Инжо поисде дие гьэмел ниёв эритуь. Инжо
бугьо хэбергьгоре иму этуь мирасуним. Федориш инжой, Мухои-
лиш инжой. Игьо хэбердор мисохут ишмуре. Туь вирих бура э ки
хьэрмэхьгьойтуь.

Гирисдени Сипро.

Б и р о р. Сипро, туь чумгьойтуьре э гьэрсовоз мешу. Гуьмуьр
эн угьо, гуьмуьр энун деникинцигьго, Гоширгьго кесод бири. Угьо
гьони э сер сэгьэт ношумо веруьт. Э пушой муьрде бугьо одоми
чуьтар мубу? Уре гьич муьрде мою? НэГ. У чуь чорогьгош мисоху
е кемлейге семе эри зигьисде. Оммо гьэжел оморенге, эн хуьшде-

ре бердени. ГӀажел эн гӀоширгьо, денкинцигьо омори. Туь фикир мекеш. Эзиновлейге бугьо дуьнӀегь эн имуни—эн жофокешгьои, эн коспбгьои, эн фӀэхьлегьои, эн ранжбергьои. (*Гешдени э хуне. ГӀӀ гурдени гӀӀилгьоре. Поисдени тик*). Ме чор сал бирем э салдати, э довгӀо. Ме довгӀо сохдем э фронт. Эри чуй? Эри хӀйр ки довгӀо сохдем ме? Эри хӀйр гӀоширгьо, эри хӀйр гьовоихургьо. Хэр бирем довгӀо сохдем. Оммо имогьой ме бирем эгъуьлменд. Ме гьони эдеме довгӀо сохденуьм эри хӀйр иму эри хӀйр фӀэхьлегьо вс ранжбергьо (*Десе вонорени э душ Сипро*). Эри хӀйр гӀӀилгьойму. Ме дануьсденуьм, Сипро, эгер э и женг имбуруз ме муьрдуймгеш, дануьсденуьм, ки сӀбӀэхьине мозолуье руз, шоре руз миѐв гуфдире эри балагьойму... (*Сипро гиридени*) Сипро, туь мегирис, Шинов, фикир ди э гофгьойме. (*Гирисдени Гъуьзуьргуьлиш. Сипрош гене гиридени*).

ГӀӀ гурде духдере.

Бирор. Мегирис гӀӀилме. Э бебе зарал мисохит гиридитке. Евош, сес месохит.

Гьемееки сер гъуз нуьшденуьт. Пауза. Дер куфде оморени.

Бирор. (*Евошлей*) Ш-ш-ш, сес месохит...

Бирор дешендени хуьшдере э челег гӀорди. Сипро гӀӀилгьоре дегердундӀо лихьйфе дегурдени э кул гӀӀилгьо. Дер гене куфде оморени

Сипро. Кини? Кини эй?

Федор. Менуьм, вокунит.

Сипро. Туь кини?

Федор. Федорум, эз сес нис шинохде? Зубош воку, зубош.

Сипро вокурдени дере. Дироморени Федор, э зир плащью вери халат парикмахери, э десню чуйкле чемоданле.

Федор. Бирор э жей? Ме бирор э хуне дери гуфдире оморем-ки. У э хуне омо мугу. Гьн, эжи Бирор?

Сипро гоф ние сохде.

Федор. Чуьни, гьн? Кидан чуй бириге... Негуи!..

Бирор эз челег ведироморени, гьердуйеки хӀндуйденуьт гӀӀ гурденуьт екире.

Федор. Мере фурмундебири? Э-эх, ты!

Бирор. Биѐ гьери нуьш ихдилот сох. (*Эз Сипро*). Э Сипро, туь чой биѐр!

Сипро овурдени чой норени, гӀӀилгьореш вехуьзундени чой доре.

Бирор. Гьери гу дие чуй хэбернге. Э гЭилгьоровоз гоф сох-дей? Гиросдогоргьо амбари имишев?

Федор. У коргьо гьеме хьозур мубу, бегьемиш мубу. Оммо туь имишев бие вирихи эз инжо. Имишев э хунешму одомигьо оморенини эри гешде...

Сипро. Э ху домуно угьо, оморебуьруьтки. Фэгьнре Ифтэхьэ кешемоле кешире-кешире бердуьт, худо басарат ишуре бесде, ху-ние сергьошу чешмиш бире зеруьт гиросд.

Федор. Угьо гене миьвт. Дануьсденуьт туь э шегьер дебиреире. Туь гье гьейсэгЛэт биё вирихи енебуге пэхнуь боши. Вирихдеш гьони терси. Мужинере хуно эдет ризгуьрде гешде угьо гьони э кучегьо. Туьреш ки шинохденуьт. Пэхьнуь бире гереки. Песде пушойсебэхь э рэхь миёфдони. Ме эритуь парталгьош миёрум.

Бирор. Чуй сохум? Пэхьнуь бире воисде. Э же пэхьнуь бо-шум?

Сипро. Вой эрме бири. Чуй хуби эрме? Худо гуж сохо э гуж сохдогоргьойму!..

Бирор. Пой ебо гье виз зере мелой! Туь кумеки сох эже пэхь-нуь бошумге. (Э лой Федор царуьсдени). Эри. Федор, туь не гуф-дири эз отряд Вартанигьо чуй хэбери?

Федор. (Лов сохдени карте). Дениш, сес дери, ки инжо э и дигьгьо деруьт гуфдире отряд Вартан. Эз товуней хьол кор иму уже мэгЛуьм сохде омори э угьо. Э пушорэхьуй эн угьо одоми ведефуьрсоре воисде зу биёвт расуьт э киму. Эзилошки имуре имиди Красная Армия миёв гуфдире. Суйпуьл корсохгьой Наци-ональный комитет нен деникинцигьо эдее жэгьуьрсде имбуруз сэ-бэхь Красная Армия куьнд миёв гуфдире.

Бирор. Эзунн угьо гьони диеш амбарте хэлгэь вечиренуьт-гьо, хун зиёд тий сохденуьтгьо?

Федор. Дие эдее дир бире. И карте ме беруьм э хуьшдеревоз, пушой себэхь э рэхь офдорики муьдуьм туьре.

Бирор. Э сундугь дарам?

Сипро. НэгЮ, сундугэь мигердуьт. Хунехэребини!..

Бирор. Гье гене унжо пэхьнуь бошум. Диеш зу миёфут!..

Гьуьзуьргуьул. Э бе, бебе. Зир хори хунейму буши. Бие тэхьдегьой хори хунере векеним, дара пэхьнуь бош екиш ниофу туьре, бебе.

Федор. (Шори Сохде). Маладец! Дуз гуфди духдер. Дие зу бошит.

Бирор. И хубе фенди. Эгьуьл ёшде улмез, бошде улур. Омон, туь Федор эз хуьшде мугьоет бош...

Векенденуьт тэхьдегьой хори хунере. Бирор дарафлени. Сэхд сохденуьт, дегуьрденуьт порхоле.

Федор. Дие ме рафдуйм. Метерсит. Сипро, ме э парикмахерский мидобошум, дануьсди?

Сипро. Бошгу.

Вадарафдени Федор. Сипро суьфро дешенде э пушой гӀзилгьо норени чи. Э гуфере деригьо гӀзил гирисдени. Гуфере норе э миглей хуне, нуьшдени Сипро эри нене доре гӀзиле.

Элик. Мере и лӀгъэй чубугъи нивою. (*Кеширени эз дес Гъуь-зургуьл лӀгъэй муьсире*).

Гъуьзургуьл. Эле, чуй бири туьре?!

ВӀхуьшдени е лӀгъэйгей муьси дорени Элике. Чуйкле гӀзил гирисдени. Сипро жумундени гӀзиле, хундени ненуй.

Сипро. Ненуй-Ненем, Ненуй-Ненем, Ховлогъой хоши биёво туьре гӀзизе балам, Ненуй о-о-о-о... ненуй-й-й-й!

Туьнде пойлогъо вегуьре,
Гъул Эликлейтуьре гуьре,
Бирор э бироревоз,
Э бебеле-холуровоз
Э рач еки муношит, не ее-нуй-о-о-о... ненуй,...
Ховлогъой хоши, унлогъой ширини
Биёво туьре гӀзизе балам, ненуй о-о-о-о...
Бироре-бирорлеровоз,
Э холуле кухолуровоз
Ишму келе бире,
Ишму шоре рузгъо дире,
Эри ярагъой езугъэ дедей,
Ширине мелхӀэм сохошит
Ненуй о-о-о ненуууй... не нууууй о-о-о-о-о...

Е хӀйли ненуй хунде гӀзиле хуьсундени Сипро, юш нуьшдени эри чи хурде э гӀзилгьоровоз.

Гъуьзургуьл. Э дей, дедей у раби ШуьгӀми э нумаз хундеки туьре хуно овоз кешире. Ме руз шобот э хӀгъергилилегъой-меревоз кура бире э ён пенжерей нумаз поисде, гуш дошдебуйруьм. Гье туьре хуно хунде уш.

Сипро. Э хори даравош, руьхшендитуьш бисдорум.

Гъуьзургуьл. Ме руьхшенд ние сохденуьм **бебелейме** муно. Эз екиш ние терсире мугу раби ШуьгӀми. Эз садангъо, гъэлифогъош ние терсире мугу у эй... (*Пауза*) эдей у, раби ШуьгӀмире раби Шидим эйчуь гуфдире, гъи, раби—Шидим эйчуь гуфдире?

Сипро. Эз садангъо-гъэлифогъо ние терсире гуфдире. Гье эзу расди муно синей эн у! Шидим чуьниге дануьсдени туьр?

Гъуьзургуьл. Чуьни?

Сипро. Шидимиш гье у садан—гъэлифой. Юш садани гуфдире у эз садангьо ние терсире. Э жун синей раби Шуьгми...

Дер Куфде оморени. Сипро гъэрмэгъ кеширени сифотгьой хуьшдере.
Вехуьшдени э пой.

Сипро. Кини? Кини э-эй?!

Шелмуь. *(Лекете зере)*. Воку, воку! Песде мидани киннге!..

Сипро. Гъей-вой, вой-эрнме вой!

Шелмуь гене зерени лекет.

Шлмуь. Воку гуфдиренуьм. Ненге гьони дергьоре сов мисохум!

Сипро вокурдени дере. Дироморени Шелмуь э дуь гъэзегъэвоз.

Шелмуь. Эжи мерд ишму? гьи, эжи?!

Сипро. Мерд иму не оморени...

Шелмуь. Не оморени?! *(Ловгьоре шефд сохдени, гъир. може гьове гуьрдени.)* Небуге туьре гъирможгьо воисде, гьи? Хунтуь эри туь ширин оморени, небуге нэгI?! гьони инжо хунтуь тигьи мубу, гу! гу!!

Сипро. Туь чуй пуфдире эгъуьбеттуь эхэйр? И хэлгъэ хуно Бирореш э довгIо берди дие... Эз куче гуьрди берде мугу, гъейсегIэт мерд ки э хуне дери, эгъуьбеттуь эхэйр?..

Божэхъ вегуьрде.

Шелмуь. Весси! эгъутбет-туь-эхэйр... э гъуьбеттуь—эхэйр... Дануьсденуьм чуйтар э довгIоинге шуьвертуь. Шуьвертуь большевики, гу эжиге!

Сипро. Ние данусденуьм эй...

Шелму. *(Э лой салдатгьо)*. Гердит хунере.

Салдатгьо. ГъэйсегIэт, огъойме... *(Гешденуьт хунегьоре, дарафденуьт э дору. Шелмуь фушдендени хъэловгьоре. Ведешендени э сундугъ деригъо чигьоре, гешдени челеге, венгесдени столгьоре. Эз гъэриш сундугъ офдени когъозгьо)*.

Нуьшдени эри хунде. Ведироморенуьт салдатгьо.

Салдатгьо. Веди нисди, огъойме.

Шелмуь. Поит гьери вуйнуьм инжо чуй вериге.

Дениширени хуб э когъозгьо. Сипро терсирени—гIэлгьо лерзиренуьт.

Шелмуь. *(Хунде варасденге)*. Э-эгъ, меш мугум е хэйрлуье когъозиге.

Пара сохдени шенде.

Сипро. Эйчуь пара сохде балам?

Шел муь. (*Гъирмож зере*). Гу эжеиге Шуьвертуь, менжуь-нуьм, гу эжеиге!

Сипро. Эз ишко диге пидани эжеиге у...

Шел муь. (*Гене зерени*). Э ме руьхшенд сохде? Гу, гъэн-жуьгъ, э жеиге шуьвертуь!

Сипро. О-о-о худо меветово эз гуж сохдегоргъой гъиллегъойме!..

Кудденуьт Сипро. Сипро не гъилгъо офдоруьт э кори. Муйгъой сер Сипро бирени лов.

Шел муь. Гъэнжугъ! муькуьшуьм! Ги! Ги!

Сипро. Гъей-вой, рэхьм биёвгу э у сенгъие дуьлгъошмуьго, мезенит гъиллегъоре-о... (*Шелмуь вегуьрдени е дуь парталиш рафдени э лой дер эри вадарафде*).

Сипро. Гъей-вой, меберит парталлегъой гъилгъоре-о...

Шел муь. (*Зере-зере вадарафдани*) Гъеле пой туь, гъеле пой-туь! гъэнжугъ!

вадарафдени. Гъилгъо гирисдени

Сипро. Э рэхь неоморову буравошит!

(перде)

Кабинет эн полковник Герц вараюнден. Э зерсер писменный стол картей Дагестан вери. Э ён пенжере гъисди диван. Э улойге—гузги. Э иловлей вараюнде суьфре нушдет Герц. Сиюни. Раби-Шуьгъи, Мердэхэй.

Герц. (*Шороб декуьрдеки*) Господагъо, имид иму э ишмуни. Ишму дануьсденит чуьниге хилос сохдеи ватане эз дес гъирми-зигъо?

Раби-Шуьгъи. Гъелбеттеки, икибошден...

Герц. Вегирит, господагъо, пейлегъошмуьре. Хурденуьм э шо-ришму!

Раби-Шуьгъи. Э шори генерал иму гъезизе гъосподин Деникин!

Зеренуьт гъемееки пейлегъоре.

Сиюни. Э шори ишму, господин, Герц!

Мердэхэй. Лэхъэим!

Хурденуьт гъемееки, сохденуьт зокуска, кеширенуьт папирус.

Сиюни. Господин Герц, ишму олхоим бошит. Национальный комитет гъэрд хуьшдере э пушой Деникин бегъем мисоху. Иму эз

игърол нивадарайм. Гъеме гъувотгъоймуре менним эри лов сохде душмере. Иму э мусаватистгъоровозиш гоф сохдейм, дуь э кумеки екировоз бегъем мисохим гъэрд имуре э пушой генерал иму Деникин.

Мердэхэй. Оммо туь эзу Ибрагим-бек хьнтиёт бош. Сертуьре не кокуну у о. У кор хуьшдере э—пашагъо машагъоровоз гуьрде, варасири?

Сиюни. Э гьеркировозиш у кор гуьрдени, гъони метлеб иму нен Ибрагим-бекигъо екини. Иму гъони эдейме женг сохде э большевикгъоровоз. Хъэрекетиму гъисди ёбо э пушо серворгъой эн угъоре гирим, нисд сохим эз гъуьлом. Умэхъэли эриму сук мубу.

Раби-Шуьгъими. Хъохмойтуь келе хъохмои бени Сиюн, эгъэдуьшборуху туьре келе хъохмо дори.

Герц. Гу гъери гофтуьре, Сиюни!

Сиюни. Э и шегъер иму дуь-се апасни одомигъо дери: Бирор, Аслан, гене еккеш уруси мугу. Биней эн уре гъеле не дануьсдейм. Бирор не Аслане иму биё зинде-зинде гирим. Бирор эз фронт омор одомини. Унжо, э фронт у бири большевик. Гъэзор большевикире у лов сохде э гъэрей салдатгъойму. У эз пэхънуьки сэхд кор сохде э гъэрей салдатгъойму. У эз пэхънуьки сэхд кор сохде э тыл. Иму имишев чъьтариш бисдоге миофим уре. Туь олохин бош, огъойме Герц. Власть мубу эн иму. Власть мубу эн капитал.

Раби-Шуьгъими. Гъелбетте, никибошден.

Герц. Правильно, браво (декуьрдени шороб) хурит, господагъо!

Раби-Шуьгъими. *(Туьф-хэйф шендени, суьврусдени)*. Хурденуьм э шори гъээзизе гъосподин иму, гъосподин Герц!

Мердэхэй. *(Э пейлегъоре зереки)*. Лехъэм!

Хурденуьт, зокуске сохденуьт. Раби гене туьф-хэйф шендени э хоригъо.

Раби-Шуьгъими. Гъосподин Герц, гъони и гъосподин иму бени—Сиюни е раче, суьрхине гоф гуьфди, гоф гуьфди, гоф бурлиянти, э е тирлиянт миверзюь. У мугу власть мубу эн капитал. Худо имид, туро имид. Икибошден биренини эн капитал. Капитал зурбое чини э гъуьлом. Э туьрой бебегъо-келебегъойму вери: «гъекисиф егъэни ит гъекуьл», егъэни: пул жугъоб дорени гъемере. И гоф эз ки худо омор гофи. Расд нисди, Мердэхэй, гъи? Уре Мердэхэй хуб мидануь, кор энэ э кисифовоз амбар бире.

Мердэхэй. Туь дузи Раби-Шуьгъими. Амбар дузи. Оммо э иму е метелейгеш гъисди эз товун пул.

Герц. Чъьтам?

Мердэхэй. Гуьфдиренуьт ижире: Пул веренде маллануьн...

Раби-Шуьгъими. *(Зури-зури)*. Чъь-чъь? и чъь гофи?

Мердэхэй. Гъичиш, чъь гуьфдиренуьм? гъечи гуьфдиренуьт

дие.

Раби-ШуьгІми. (*Туф-хэйф шенде*). Э иллере деё туь. Ме эритуь гІзиллеюм бегем, туь, э ме руьхшенд сохдени? Ме хэрле нисдуьм. Ме эгъуьлмендуьм, ме сарафмендуьм, ме дануьсдегорум, худо мебуро ме имогъой сэхьиб келе кукгъо, духдергъо, невегъо, молгго девлетгъоюм! Туьре чуйни? Эз пул бегъэй дие чуйни туьре? Туь эгъуьле биё э пуловоз восдени.

Мердэхэй. Туь эз коми базар восдорей эгъуьле?

Раби-ШуьгІми. (*Туф-хэйф шендени*). Ебо виниш чуй гуфдиреге дие. Эде, туь э руй раби ижире гофгъо гуфдире? Сэхьиб пул бирей гуфдире одоми бирей? Э пуловоз туь эдее гІуьломе фирмунде, ненге мэхъэйтуй буши тие хуьме хуно.

Мердэхэй. Туь э пурогъоровез фурмунде. Ме пул семе доренуьм фурмунде.

Сиюни. Э-э-э мерду! Чуй бисдо ишмуре, ногъогъ эйчуь гоф сохденит?

Мердэхэй. Туь нешиновусдей, э иму гуфдиренуьт: одоми келе бире-бире, хэр бире гуфдире. Раби-ШуьгІми пир бирею лап мэгІлуьм эдее бире.

Раби-ШуьгІми. (*Э пой вэхуьшде. Хэйф-туф шенде*). Эде номуссуз ,ме хэрлеюм? Ме хэрлеюм? Гьемен гІуьлом эй эгъуьл берде э киме оморе, ме хэрлеюм?..

Герц. Господа, нуьшит. Ой-о-ой-ой, гІэйб нисдими? Эйчуь женг сохденит. Гьердуьшму эгъуьлмендит, гьердуьшму сэхьиб капиталит, гьердуьшму бэхдеверит. Ишму бироргъой екинит. Эжигей диеш дес екире гуьрде, бирор бире, дуьл екире хуьрд сохденит? Гьечу гІэмел ниёв.

Раби-ШуьгІми. Туь ние дире чуй гуфдиреге? Эй-эй, эй, пилохой, челевег...

Герц. Вегирит пейлегъой шоробе, э шори дустишму.

Зеренуьт гьемееки пейлегъоре.

Раби-ШуьгІми. (*Эз Мердэхэй*) туь пейлей туьре э пейлей-ме эйчуь зере?

Мердэхэй. Ме бэхшуьруьм этуь.

Герц. Маладец. Мар-да-хай!

Раби-ШуьгІми. Не маладец...

Хурденуьт, зокуске сохденуьт, папрус кеширенуьт.

Герц. Емунутле бэхшлемиш сохит э ме, гьони мидиром.

Вадарафдени.

Сиюни. Э Раби-ШуьгІми, ингъэдеш одоми хуьршлуь мубу?

Раби-ШуьгІми. Гьей-гъой мубу, гьери нифри сохугу зен-туьре, духдертуьре, гьери хэр гуюгу туьре, виним чуйжире хуьршлуь мибошиге.

Мердэхэй. Дие вессит, иму боришмиш бирейм, туь егиле гу эрме, иму ингэде нул эдэйме хэрж сохденим э сер эн игьо, пезде гьэрдимуре вогордунденини игьо?

Си юни. Гьэрдире? Чув гьэрди вогордунденини угьо э туь? Ветегьэгойтуьре муьдуь э туь. Богьго хушегойтуь э дес туь мидобу. Еспёвгой эн туь. Дие чув воисде туьре?

Мердэхэй. Угьо гьечунигеш эн мени дие...

Си юни. Большевикгьо вегуьрдге власте эн туь мубу?

Раби-ШуьгIми. Гио, гьеле ю эгьуьлменди мугу эй, эзи кутэхэ хьисобле сертуь невадарафденге, хуьшдере даненменд чувтар гуфдире туь?

Си юни. Михьило сох, Раби-ШуьгIми, дие туьш бигьил шите гофгьоре. Хуб нисд гьечу. Чувш гуфдириге Мердэхэй эн иму вегирлуье бирор имуни, хьуьрмет энэ эз Боку те Петроград э гьеме жиге лови...

Мердэхэй. *(Серэ жумунде)* гьейсэглэт э глэрейму синетхьинмени дебире хуб нисд, ненге ме эз Раби лап гьэгрни мибисдорум, гьони, иму э е зугуь, э е лэгIэ биё бошим.

Си юни. Хурит пейлогьошмуре.

Мердэхэй. Бигьил мерд диов дие...

Раби-ШуьгIми. Гьэйгьу нибу, вегирит. Лэхьэм.

Си юни. Лэхьэм!

Си юни. Омон, Раби, мере воисдени чувклен бирорме э киме бигьлуьм э национальный комитет, чувтам оморе эритуь?

Раби-ШуьгIми. Чувтам миёв? Омбар хуб. Эз сер энэ е муй кем бирейнжон, сад доне анадан кусенгьо, атаден кусенгьо буравгу, эзу жундургьо бирэхьнегьо буравгу.

Мердэхэй. Гьелбетте, лап хубе кори у. Уре эйчуь фирсоре э довго? Кем дери бегем э шегьер жогьилгьо, жогьилгьо вес не сохдеге огьилгьоре муьфирсим, огьилгьо вес не сохдге, келемердгьоре муьфуьрсим.

Раби пиён бире. сер хуьшдере дуллу сохдени. Туф-хэйф шендени,
пезде хундени «Шир-гьеширим».

Мердэхэй. Валла, баракелло раби-ШуьгIмире. Фэгьире бейму, монохьотуь ковут, мугуфди: хок эсер энэ ошугьгьо, угьо э мэгIнигьошуровоз одомире суле сохденуьт. Мугуфди: нуьшун э китуь раче сес вебиренигьо рабире, у хунугу, туь гуш вени. Валла, расд гуфдирембу фэгьире бейму.

Раби-ШуьгIми. Ме-ме-гье-ле, мэгIнигьореш, хунде да-нуьсде-нуьм, пуш-ве-нит.

Хундени.

Гъэдуьр аллагь, будуьр сенден дилегуьм, бу пой би-рэхьне-лери.

Дироморени Герц.

Герц. Раби-Шимун, лап хуб хунде.

Раби-ШуьгIми. (*Лап пиён бире, офдоре*). Да-да-да гъос-по-дин...

Сиюни. (*Гъул рабире гуьрде*). Вэхи, вэхи—бурайм...

Раби-ШуьгIми. Бу-райм?.. Ке-шит...

Согъ боши гуфдире, вадарфденуьт. Герц зерени звонок.

Дироморени салдат.

Герц. Вечи, ведебер н чигьоре!

Солдат. Бошуьсде, огъойме.

Вечирени чигьоре, ведебердени.

Герц. Ижире ихдилотгьо...

Сес телефон. Герц вегуьрдени трубкаре.

Герц. Да, менуьм, Оля! Ну? Чуьни? Гьони оmore нидануьм. Кори мере гьелем. Миём эз е сэгIэтиге. Бошгу, хьозур сох. Бошгу, бошгу, хуб, хуб...

Вогошдени, дироморени Сиюни, нуьшдени.

Сиюни. Господин Герц, гIэйб месохит имуре эз товун инжо бисдогьо чукле гьолмогьолле.

Герц. О-о-о, гIэйб зйчуь? Э шороб бугьо жиге, гоф мубу.

Сиюни. Гьечу, гьечуни, господин Герц.

Дер куфде оморени. Дироморени деж. салдат.

Солдат. Огъойме, е салдат омори, гIэмел миёв дегьишде? Герц. Гу, дировгу!

Дироморени э Шелмуьровоз э хуней Бироригьо рафдебугьо салдат.

Солдат. (*Белли гуьрде*). Как раз Сиюниш инжои. Неофдим иму у Бироре.

Сиюни (*гъошгьоре дуллу сохде*.) Чуь! Чуьтам не офдит, у э шегьер дери!

Солдат. Огъойме, гьемере гешдейм, ние офденим. Шелмуьгьо гене рафдуьт эри гешде. Вирихди мугу у эз шегьер. Э лой партизангьо вирихди мугу. Иму бовор ние сохденим. Гене эдейме гешденим.

Герц. Э-э-эх, хьэйвонгьо! Гьемешму хьэйвонгьонит, балда! Ишму ние дануьсденит гьэрд ишмуре бегьем сохде э пушой ватан. Войгеш-невогеш офде гереки. Сиюни, гьемей национальный

комитета мобилизовать сохде воисде, раби-Шуьг|мире использо-
вать сохде воисде. У э шегър мидобу.

Си юни. (Эз салдат). Бура Шелмуьре огол зе биёр!

Солдат. Бошгу огъойме. (Чаруьсдени эри вадарафде).

Герц. Эпло чар, дир месохит. Хуьшдере зури-зури жумунит.
Большевикгьо эдете куьнд бире. Варасири?

Солдат. Бошисде огъойме.

Герц. Бура, яллагь! Марш!

Вадарафдени.

Герц. Игъо эз шороб хурде бешгъэй, де кориге ние дануьсде.

Дироморени Ибрагим-Бек.

Ибрагим-Бек. Шев ишму эхэйрбу!

Герц. О-о-о, Ибрагим-Бек, хош омори.

Гуьрдени дес Герцеш эн Сиюниреш.

Ибрагим-Бек. Огъойме, Герц, чуйтами кефтуь, рузтуь? ГЭ-
илгьо чуйтами, зен чуйтами?

Герц. Амбар хуби, амбар согъбошит, Ибрагим-Бек.

Ибрагим-Бек. Чуйтами Олечкейтуь?! Скучно ние биренит?

Герц. О-о-о, вэхд скучно бирен? Скучно бире вэхд сазандар
э киюни, артистгьо экию, хунденуьт, зеренуьт вежегьисденуьт.

Ибрагим-Бек. Ме имбуруз э ишму вохурде не дануьсдуьм.
Кор амбар бу. Одомигъоймуре, мейл имуре гуьрдегоргьоре гьеме-
ре эз мэгъэлгьо фуравундейм.

Герц. Имогъой чуй дери э дуьл туь.

Ибрагим-Бек. Параходгьо э дериёгь поисдет. Буйругъ ди гос-
подин Герц, эз параходгьо туп шенуьт э сер мэгъэлгьо. Гьечу не-
бире; иму угьоре усдо нисохим.

Герц думит сохдени.

Си юни. Баракалло, Ибрагим-Бек, эгъуьлтуьре гъэдер нисди.
Туь эз ки худо оморе одомини. Гофгъойтуь гофгъой суьрхини. И
коре туь чуй рач гешдей офде!

Ибрагим-Бек. Чуйнки звери мэгъэлгьо мэг|дон кура бире
пэхьнуь бирей партизангьон. Партизангьо унжо амбар пэхьнуь
биренуьт. Жозей эн угьоре гьечу доре воисде.

Герц. Хуб, хуб. Приказ доре миёв. Ишму гьеме хьэрекетигъош-
муре биё винит эри одоми вечире. Ченгъэде одоми амбар вечирит,
унгъэде кор иму сук мубу.

Дироморени Шелмуь.

Шелмуь. Огъойме, офде нисе бире. Вирихди э дов|го, э лой
партизангьо.

Герц. Не может быть! Чуьтам офде нисе омор.

Гешдени э иловлей хуне, думит сохдени, песе нуьшдени э жигей хуьше.

Герц. Нуьшит!

Гьемеэки нуьшденуьт.

Си юни. Господин Герц, э дуьлме е фикир офдори.

Герц. Гу!

Си юни. Шелмуь биё фуьрсоре биёв элой партизангьо. Угьо Шелмуьре нисе шинохденуьт. Шелмуь инжон нисди.

Ибргим-Бек. Чувь эгьуьлменде гоф туь гуфдири? Сен уьлсен, туь лап эз ки худо омореш гиросдей.

Герц думит сохдени. Ведешендени пачкей папрус. Дорени гьемешуре эй кешире.

Герц (э пой вэхуьше). Шелмуь, гуш вени: эз имишевевоз туь дне Шелмуь нисди, туь гьисди Шолум.

Си юни. Шолум.

Герц. Ну, Шолум. Нумтуь гьисди имогьой Шолум. Туь, Си юни, эри энду документ хьозур сох. Сифот туьш биё дегит бу. Туь совсем ухшеш ние зени э Шелмуь. Варасири ки?

Шелмуь. Эри, господин, Герц.

Герц. (Нуьшдени). Мурай э десдей партизангьо, унжо туь биё боши активный. Варасирики?

Шелмуь. Эри, огьойме.

Герц. Заданией туь: венгесдени э гIэрей партизангьо сенет-хьинеме, гьэтмегьэриши, мэгIуьм сохдени э иму гьеме точный сведениегоре, куьшдени рэхьберчигьошуре.

Ибргим-Бек. Дуз, правильно.

Шелмуь вэхуьшдени.

Герц. Ну, дие бура фуьрмуш месох ме гуфдирегьоре, эйтуь хьозури келе гьуьллуьгь, фуьрмуш месох.

Шелмуьре воисдени вадаров.

Герц. Пой, сер тен туьре дегит сох биё, песе е кугьоз биё дуьм э туь эри расунде э дигь Дерпи-Кент, э Малла— ГIэли.

Шелмуь. Хуб, огьойме.

Герц. Пока, Шолум!

Вадарафдени.

Си юни. Дие имуш бурайм.

Герц. Рэхьишму ник, омон ме гуфдирегьоре фуьрмиш месохит.

Вадарафденуьт.

Герц. *(Куьнд бире эз картей Дагестан, десе кешире э карта)*.
Эз и рэхь рафдимге иму мадарайм э Касум-Кент, унжо деруьт-
гьо партизангьоре лов мисохим. Унжо миним одомигьоймуре. Эз
и рэхь мурайм иму э лой Кайтаг. Оммо элой Кайтаг гьушуре бер-
де келе соконеини. Унжо гьувот большевикгьо амбари, гужлуйни.
У-у-у-у-ф-ф-ф! Ебо и большевикгьоре темиз мисохдимге. Ме хуьш-
дере игид биё ведиревнум. Хьэ-хьэ-хьэ-хьэ, мидал биё вегуьруьм.
Хьэ-хьэ-хьэ... *(Гешдени э иловлей хуне, муйгьой сер хуьшдере
тимор сохдени, э пушой гузги поисде хуьшдере рачиш сохдени)*.
Интересно, эз чужьойме хьэз оmore и духдергьо-зенгьоре, э посой-
ме гешденуьт? Ме э гузги дениширенге эз хуьшде терсиренуьм,
оммо и духдергьо мара хуно э жендекме пичиренуьт, назуре хуно
сифотгьоймере лисиренуьт, сеглегьоре хуно э посой ме видовус-
денуьт, туьлкире хуно екире фурмунденуьт эз товун ме, хьэ-хьэ-
хьэ-хьэ,—*(гешдени э иловлей хуне)*. Да, да, да-а-а-а-а, мегирим.
Тур-темиз мисохим. Гьуь... интересно гуфдире раби-Шимун; пой-
би-рэхьно-гьо... хьэ-хьэ-хьэ-хьэ... пой-би-рэхь-ногьо... Игьоре власть
воисденбу, власть. Эри ки? Эри фэхьлегьо... хьэ-хьэ-хьэ, эри ранж-
бергьо, хьэ-хьэ-хьэ... Кей бири власть эн фэхьлегьо? Чепуха! Че-
пу-ха! Власть гьемише бири эн гьувот, эн пул, эн капитал. Генеш
мигьлим эн капитал. *(Куьнд бирени э ён карте)*. Тейте иму э и
шегьер деримгьо, национальный комитете биё бигьилим кор сохде.
(Дер куфде оморени). Дировгу киниге!

Дироморени Валя. Герц мэхьтел мунде, вешендени хуьшдере.

Валя. Чуьни, Герц, туь мэхьтел бирей э оморенме? Туьре нисе
воисде, экитуй биём?

Гирисдени, офдорени э сер диван. Герц куьнд бире нуьшдени э кию,
гьал гуьрдени юре.

Герц. Хош омори туь, раче гуьзелме, гьуьзуьргуьлме...

Валя кеширени хуьшдере посово.

Валя. Туь э ме эдее гуж сохде. Ме э сереботитуй чуй коргьо
сохдем... Ме шуьвермере куьшдем. Мере дусд дошденбугьо шуь-
вермере огьу дорем куьшде. О-ох, у мере чуй хуб хосденбу... Мере
э сер дес гердундембу, сер мере э етиревоз шушденбу, тен мере
э одекалоповоз, пойгьоймере э зар геймиш мисохд, жендекмере
э эврьюшуьм, себэхь мунде кере мидо мере, шохьонгум дуьмбе,
пишней пирожни мухурдум, нимешев шоколад. И чуй кор бисдо?
О-о-о, ме имид буьруьм туь мере михогьи гуфдире.,

Герц. Валячка, весси.

Валя. Ме эсероботитуй гьеме молгьо девлетгьоймере пуч сох-
дем. Ме пуч сохдем е теке куклеймереш. Ние дануьсденуьм эже-

нге у балалсыме. Гьемеи эни коргыо бири эсероботитуй, муьгьбисти-
ме э туь...

Гирисдени.

Герц. *(Э хуьшде домунде)*. Валя, пой. Мегирис. Бигьил у гофьоре. Мегирис, золотка, милая..

Валя. НэгI, туь мере гьич эгушиш ние гуьрде, туь мере ченд е пуче гьэребечиш ние дануьсде. Ме имогьой дануьсдем, ки чуйменигьо эритуй э гьеме шегьбергьо гьисди гуьфдире. Еки-екиш нэгI. Чуйменигьо туьре амбари.

Герц. Валя, дусдме, туь чуй гуьфдире?

Валя. Ме имогьой чуй сохум? Эже бурам? Э ки гуьом дердгьоймере?..

Офдорени эсер, диван, гирисдени.

Герц. Валя, дусдме, бигьил, тэгИди месох. Туь эи мени, ме эн туь. ГьейсэгIэт туь бура э хунэ. Бигьил иму дуйшмегьоймуре нисд сохнм. Умэхьэли иму э генгИдим мизигьим. Ме мибошум гьемише э китуь. Ме гьейсэгIэтинере хуно гьэл муьгуьруьм туьре, тимор мисохум и раче шагьбалудие эврүшуймие муьгьой сертуьре, моч мисохум и эз шелбетиш ширин гьисдигьо лезетлуье ловгьойтуьре.

Куьнд овордени ловгьой хуьшдере эри моч сохде, дер куфде оморени.

Герц. Да!

Дироморени дежур. салдат.

Солдат. Огьойме Герц, е солдат оморни.

Герц. Песде дировгу, эз 5 минутиге.

Солдат. Бошгу огьойме...

Вадарафдени.

Герц. Валя дустме, муьгьбетме. Туь ние дануьсде ме чуйтар туьре хосденуьмге? Туь гьечуй дануьсдени ме туьре муфурмунум?.. НэгI, ни фурмунум, золотка.

Гьэл гуьрдени Валяра. Воисдени юре моч соху. Дер куфде оморени.

Герц. Э-э-эх, сволочгьо! Нигьилуьт е минут, кини?! Дировгу. *(Дироморени Исхьогъи, е келе мерде э пушо дешенде, куфде-куфде оворде. Э дес Исхьогъи пусди дери.)*

Герц. Чуйни, Чуй бири гене?!

Исхьогъи. Огьойме, Герц, иму эзи нохьош восдорейм пусти-юре эри салдатгьо э фронт эй фуьрсоре. И нохьош поисди эдее нифри сохде имуре. Песде эз лэгIэй эни ежире гофгьой большевики ведироморе. Ире фегьм сохде воисде. Ме ире инжо ниёвурдум, оммо овордем ишмуре герек мубу и... Вредний одомини.

Келемерд. И чуй гуфдире, и делуь бири...

Исхьогъи. Бур сесе!

Герц. (*Гешдени э ило уле, сере жумундени.*) Э-э-эх, мил-лет!
Чуй гуфдире туь келе мерд, гу вуьнуьм, эз десдей киниге туь...

Келемерд. Чуй десе, чуйре гуом, огъойме?

Герц. Мур-мур мосох, гу!

Келемерд. Эле, мелле косибе одоинуьм. Э тенлейме веригьош гье и пусдилеи. Зимистуни. ПЭиллегьоймеш гисне-тешне дери э хуне. Куклейме э довгЮи. Эйчуй векеденит эз тенме пусдилеймере? Езугъ нисди бегем?

Герц. Езугъ нисди... кук туь э лой кини, э лоймуни небуге э лой худосуьзгьо?

Келемерд. Гьерки имуре э азади ведировунд, гьерки имуре эз тенги-тонголи хилос сохд, кукме элой энугъои.

Герц. Гьечуни?.. Пусдире бигьил бура, зиёдие гоф герек нисди дие!

Келемерд. НэгI, огъойме, нидуьм, нидуьм. Э гоф эн ижире одомигъо медениш. И зобуне одомини.

Исхьогъи. ЛэгIэй туьре ги угърэш!

Герц. Зиёдие гоф герек нисди. Гьони довгЮи, кукгьой миллет ишму, салдатгьо эдете женг сохде э дуьшмегьоревоз. Иму биё хилос сохим ватане.

Келемерд. Чуй ватанбазлугъини?

Герц. (*Пое зере э хори.*) Зугьун туьре э посой дондугьой-туь ги!!!

Келемерд. Мере дондугьо не вери. Дондугьоймере хунхуре Николай ведешенди эри ватан хуьшде э довгЮо фуьрсоренки.

Герц. (*Пое зере.*) Моол-чаааты! Хьэрромзеде, угърош! э-гье, значит, туьш большевики? Гу вуьнуьм эз коми десдейге?

Келемерд. Чуй булшевик? Чуй десе? Туь чуй гуфдире. Ме екиреш ние шинохденуьм...

Герц. (*Зерени эз мерд лекете.*) Ние шинохде?! Исхьогъи, ведеберит хэржи сохит ире!

Келемерд. Гуьмуьр ишму кесод мубу. Эри жунме жуьгьоб мидит. Хунхургьо! Бирэхьмгьо!

Исхьогъи э пенжей десевоз сэхд гуьрдени лэгIэй келе мерде.

Куфде-куфде ведебердени.

Герц. Ма-а-а-рш!

Герц гене гьэл гуьрдени Валяре. Вонорени ловгьой хуьшдере э сер ловгьою.

Эз буру оморени сес гуниле.

Келемерд. (*Э офдорекки.*) Зигьо большевикгьо!

Герц вэхуьшдени, пое зерени э хори.

(перде)

Песини рузгьой зимисдуни. Герме рузи. Зенгьо-гӀэлгьо ведироморет нуьшдет э буру, э сер тукунеигоь гьисдигьо э пушой хунегьой гуьли. Ведини дергьо пенжерегьой эн коми хунеге, гьопугьой эн кими хьэетгьо. Сипро эдее пелуь сохде шенгьой гӀэлгьоре. Келе зен Динор не Рэхьил эдете гендуьм темиз сохденуьт э келе тебэгь муси декуьрде. Мазалту эдее дасдар кешире.

Динор. Чув сохим? Бэхдгьо-мозолгьойму ижиреи. Ху-дооо говлен биёро эри энугӀэллегьойму...

Сипро. Ижиреш гуж мубу? Ижиреш гьээоб мубу? Худо гуфдири, дедегьоре куксуьз бигьил? Зенгьоре шувверсуьз бигьил? Хэгьбергьоре бирорсуьз бигьил? ГӀэлгьоре бибесуьз бигьил? И догьиш э инсон мобу!

Мазалту. Гьемей эни коре сохденигьо у хуние насилени комитети. Эдее гуж сохде э хэлгь...

Динор. Худо мовотово эз ишу. Эз бегебгошу зирьетиш мемуно!

Мазалту. Фэгьире Ифреиме гье эз хьэлов вэхузуьндуьт берд, гьич гофиш не гьишдуьт сохде.

Рэхьил. Эле, ГӀэмил Нэхьум чув сохдиге мугу дануьденит? (*Гьемееки денишценуьт*). Шиновсудики юре эй берде оморенинуьт гуфдири э довго. Дегешди э хьэлов. Эхи муйгьой энугӀэн зере хуно дип дурази. Муйгьоре дуллу сохди, дегуьрди сер-сифот хуьшдере. Зению нуьшди э ён хьэлов. Хуние гьээзэгьгой Деникин не и куьшде бирегьо эз насилени комитет дироморенге эри гешде, пуьрсирет: и кини? Зен гуфдири: дедеймуни, кефсуьзи. Хунере гешдет, вадарафде. Худо гьээлет сохди ишуре вокошире руй ГӀэмиле не дирет.

Сипро. Э гьеме коргьо худо гьээлет миёсд сохде угьоре.

Мазалту. ГӀэмил гьечунигеш гӀэмелдани, дилбоши, кордани. Хуб сохди гьечу сухунди у куьшдебирегьоре.

Элик. Эдей, дедей, мере гиснеи эй...

Сипро. Вой эй дедейтуь. Нун нисди хэлефме. Пой, тоб ди. Биё э киме.

Элик. Эки бебе... у миёфу...

Сипро. Пой хэлефме (*тимор сохдени сер гӀэиле*) гӀэтош дуьл дедее гужлуь месох. Бебейтуь э зир гунилебарут дери. Кидан э сер фэгьирлегьойму чув омориге.

Дироморени Михэл сердуллу, парталгьою жундур, сер сифотню гьеме тузи, жуьртгьой журубгьою эз хори рафде.

Михэл. Руз ишму эхэйр.

Гъемееки. Эгъуьбеттуь эхэйр.

Динор. Биё нуьш, чуй хэбер шиновусдей эз гІэилгъо?

Михэл. Чуй хэбер биренини? Эдейм сер куйде поисде шев руз...

Динор. Лап гъечу мобош эй. И чуй сер сифети эн туь? Коргъой гуфдиренигъоре хуно: молуви беглер апарди, жомолуьве не улди?

Михэл. Эгъ, дуьл эн сер сифот кирен! Валлагъ е орпнш нун не хурдумге гъич гене нивою мере. Эз дерд не думут суьрон биренуьм рафде. И дердгъо гъемере эз ёр ведешендени-хурдерш, вокурдерш, партал пелуь сохдерш.

Динор. Лап гъечу дуьле тенги дореш хуб нисди. Худо е говлен мокуну эри энугъу гІэиллегъойтуьш.

Сипро. Эжеи у худош, эгер гъисдиге. Э одоми бегем лап гъечи биё гъэзоб бу? Езугъэ Бирор эз гІэили стим мунди, э зир муьрс дебири. Е динже рузле не дири косиб. Эз домор бири е дуь мегълеш хуб э динжировоз э хуне не нуьшди. Худо гуж сохо э гуж сохдогоргъой гІэиллегъойму, худо гъэзоб...

Динор. Гъэйгъу нибу, энгуьшде э донду миденуьт у куьшде бирегъо. Гъе гъечи нимуну и гІуьлом. Эри косибгъош е руз миёв. Эримуш е товуше руз миёв. Чуьшмейму герм мисоку дуьлгъой-муре.

Мазлату. Эй худо, биёр дие еки эзуни руз!..

Мазалту вечерени дасдаргъоре, гъургъутгъоре дебердени. Эз куче хъэрой сохдехде, гирисде гирисде оморени Моглохо.

Моглохо. Гъейвой, езугъэ бирорлейме. Туьре чуй бисдо, э Шемейлейме! Хэгъер миро туьре...

Гъемееки. Чуьни, духдер, чуй бисдо?

Моглохо (*гирисде-гирисде*) Шемее куьшдет э ён чол шенде. Митореш ние доренуьт.

гъейвой гъизар
гъейвой гъизар
фэгъире Шемейлейме
Фэгъире бирорлейме
гъейвой гъизар
гъейвой гъизар.

Гъемееки.

Гъейвой гъизар
гъейвой гъизар
гъейвой гъизар
гъейвой гъизар

Моглохо офдорени э хори. Зенгъо гъово гуьрденуьт юре. Гъулюре гуьрде, дсберденуьт э хуне. Гъемееки э хуне дарафденуьт. Эз дору ведироморени сес гирё.

Моч сохдени эз гъутинею, вирихде. Ведироморенуэт зенгьо.

Моглохо. Чуть сохим, чуть чоре сохим миторе эй вегуърде? Е рэхь ки муьнуь бу эриме, худо?

Эз дурине оморени сес суьвруьсдей раби-Шуьгми.

Динор. Поит. Раби-Шуьгми эдее оморе, белки у е чоре сохд. У не сохдге, екиш гъичиш сохде нидануь.

Куьнд бирени раби-Шуьгми.

Раби-Шуьгми. ГИхуь, ГИхуь, ГИхуь...

Туф-хэйф шендени э хоригьо.

Динор. Рузтуь эхэйр бу. Раби-Шуьгми, имуре э туьровоз е дуь гофи гIэмел миёгге...

Раби-Шуьгми. Чуть гофи ишмуре э меревоз, гъэлифогьо? Гьони бегем възд гофи, гъэлифогьо? Хэлгъ э довгIои, ишму э ширине меслэхьэт дерит...

Моглохо. (Э гъирогъ). Гье э ижире ширине меслэхьэт добошо зенгьо, духдергьо, гIэруьсгьойтуь...

Мазалтуь. Бэхшлемиш сох, раби, е гоф пуьрсим эз туь...

Раби нуьшдени, рушгьой хуьшдере тимор сохдени, дестечуреш норени.

Раби-Шуьгми. Гуит вуьнуьм гьери чуть гуфдиренитге, гъэлифогьо!..

Зенгьо дуь э еки дениширенуэт. Ехэйли възд эз екиш гоф нисе ведироморе.

Песде гьемееки гириденуэт.

Динор. Мегирисит, раби-Шуьгми е чоре мисоху эри дердиму...

Раби-Шуьгми. Не гуит, гъэлифогьо, чуть дердгьои́ге ишмуре?.. Ненге мэхуьзуьм мурам о...

Динор. Э раби, жон раби, эри туь гьурбу гердом, е чоре сох эри дерд иму, иму езугъэ одомигьоим, имуре бедбэхди вегуьрди...

Раби-Шуьгми. Туь чуть гуфдиреге серме нисе вадарафде... жунтуьре ведеше, чуть воисдеге гу!

Динор. Гъэдой туьре вегиром, раби, е чоре сох: бирор эни духдере, Шемее куьшдет э ён чол шенде. Митюуре нисе доренуэт. Е чоре сох митой энуп фэгьире вегирим.

Раби-Шуьгми. Ки куьшди?

Динор. Гъээзгьгьо куьшдет, насилени комитетигьо...

Раби-Шуьгми. Гьери, варасирум. Эри энуп чоре сохде нидануьм. Дие чуть воисде ишмуре. Зу бош гу, мурмур месох!..

Туф-хэйф шендени э хоригьо.

Моглохо. Вой, эриме. Хэгьер миро туьре э Шемейлейме! Мереглов гIэтош миёсде берде...

Раби-ШуьгІми. Гьери гуит гене чьь воисдеге!
Динор. Нун воисде. ГІэиллегоь гиснеют. Эдете эз дес рафде.
Е кумеки сох раби, мекуьш и ГІэиллогьоймуре э гиснен. Кумеки
сох э иму е лугоь нун офим...

Раби-ШуьгІми. Хьэ-хьэ-хьэ-хьй, гьэлифогоь, рошогІгоь! Э
жигей э салдатгоь кумеки сохде, э жигей довгІоре пушо берде,
ебо шинов чьь гуфдиренуьтгегоь. Эй, гьэлифогоь, гушвенит: ишму
диеш эри салдатгоь биё нун фирсит. Шиновусдит?

Ма залту. Эз же биёрим?

Раби-ШуьгІми. Пул дит, восденит. Э пуловоз гьемечи офд
оморени. Гьекисиф еГІэни ит гьекуьл.

Ма залту. Э раби, ээже биёрим пул? Туь ние дануьсде бегем,
шуьвергоьйму и шеш мегьи э зир гуниле деруьт. Ки оворде эри-
му пул?

Раби-ШуьгІми. Ки оворде? Ме биёрум дуьм ишмуре, гьэ-
лифогоь? лэгІэшмуре гирит э жигешму нуьшит! Э пушой худо
ГІоси меведиройт. Иму гьони эдейме женг берденим э худосуьз-
гьоровоз.

МогІохо. (Э гьирогъ). Худо гьэним гердо туьре э кукле
духдер, доморле ГІэруьсовоз.

Раби-ШуьгІми. Угоь шегьере вегуьрдуьтге, диеш гисне
мибошит. Оммо худо гьемере эз звер эдей дире.

Сипро. (Э гьирогъ) гье эзу расди мунош э кук духдеровоз...

Раби-ШуьгІми. Худо э лоймуни. Кемлей мунди. ТэгІди
месохит.... ГІхьуь-ГІхьуь...

Туф-хэйф шендени э хоригьо.

Сипро. Э раби, жон раби, э сер ишму худо вери?

Раби-ШуьгІми. (Туф-хэйф шенде) гьи, чьь гуфдири туь?

Сипро. У насилени комитет ишму э серию худо верики, гьечи
э хэлгь гуж сохденигоь? Гьи? Худолуьгьоит ишму?

Десе э лэгІэ воноре.

Раби-ШуьгІми. Ш-ш-ш, сес мосохит. ЛэгІэшмуре гирит,
ишму Исроилнумейт, лэгІэшмуре темиз дорит, небуге э беде руз
мумунит, гьэлифогоь.

МогІохо. Иму гьечунигещи э беде руз нисди чььним!

Сипро. Эзиш бедте руз бирени?

Раби-ШуьгІми. Туь, Сипро, лэгІэйтуьре ги. И гьуьломе
гьэриш сохдигьо шуьвертуьни. Туь э худойтуь шуькуьр сох, туьре
гьеле согъ гьишди. Небуге э у гьуьлом рафде воисде туьре.

МогІохо. Гьечи и гуж ишмуре вегуьрдеинжон, э у гьуьлом
бураймгоь хуби. Э беде руз гьишдит имуре, езугъэ бирорлеймере
куьшдит, бирэхьмгоь.

Туф-хэйф шенде.

Раби-ШуьгІми. Ки? Иму? Иму, гъэлифогьо! гън? э-э-эй, гъэлифогьо, рошогІгьо!

Зерени десдечуре э хори. Хуьрш сохдени э сер зенгьо.

Динор. Э духдергьо, ёвошо, э рабирузоужире гоф сохде гІэмел нїёво...

Сипро. Тартапил сохо у, рурапич гьеригьой!

Раби-ШуьгІми. (*Десдечуре гьово гуьрде*). Поит ишму, ме э ишму хубе нун мибурмунум!

Мухонл. (*Зури-зури дироморени*.) Гън э чум гуьгъине бейтуь доном. Гъемей эни коргьоре ишму овордейт э сер хэлгъ.

Зенгьо гуьрденуьт гъул Мухоице, раби вирихдени посово.

Динор. Эле, туь чуь сохде геде?

Мухоиц. Гън у туь хунденигьо гъэним гердо туьре, гІэлбуьс, Шидим!

Раби-ШуьгІми. (*Э вирихдеки*) поит ишму, пойбирэхъ-негьо!

Динор. Э геде, туь чуь сохди? Э руй раби гьечу мипою одоми.

Сипро. Дерд э руй поисдеш небу, оммо мурав имогьой хунелегьоймуре эз мунде жигеш мачаруну...

Мазалту. Биёйт, кешит э хунеле нуьшим, туь, Мухоиц, зубош вирих, миёвт муьгуьруьт туьре.

Мухоиц. Ишму эз ме дуьл посо мебошит, мере жиге гьисди...

Дарафденуьт э хунегьо. Мухоицлиш рафдени эри пэхьнуь бире.

МогІохо. (*Э хуне гирисдени*).

Бибере хуно руз недире,
Езугъ муьрде бирорлейме
Муьрс хурде, муьрс верэхшире
Езугъ муьрде бирорлейме,
Воооооооо ййййй...
Туь мере согъ гьнше, эйчуь муьрди,
Э гІэзизе Шемейлейме.

Эз куче оморени сес хъэройгьо, гуниле шендегьо. Оморени Исхьогъи э солдатгьой денкиновоз. Зенгьо ведироморенуьт, сифотгьошуре гъэрмэгъ кешире, сергьошуре куфде.

Исхьогъи. Э-э-эй, гъэнжугъгьо! Салдотгьо, гирит угьоре! Зенгьо. (*Видовусде*). Эй-хъэрой, эй-хъэрой, куьшдуьтгьо.

Исхьогъи. Гирит угьоре, гирит гъэнжугъгьоре.

Зенгьо. Гъей вой, куьшдуьт о!

Исхьогъи. (*Э зереки, куфдеки*). Ме э ишму мибурмунум чуьтам нун хогьитге. Ишму шуьвергьошмуре хуно большевикит?

Додорени.

Гирит эришму, берит эришму!

Моглохо э величиреки глэнж гуьрдени дес е саллате.

Солдат. Оммон. Сволочь!

Исхьогъи куьнд бире вогъундени бейбуте эз синей Моглохо.

Моглохо. О-о-о-о-о, Муьрдуьм... Э-э-э-э-й-й бирорлейме,
Шемейлейме...

Зенгьо. Гьейвой, куьшдуьт фэгъире, гьейвой куьшдуьт.

Воисдени ишуре куьнд биэвт.

Исхьогъи. (*Гъирмож зере*). Куьнд меёйт, куьнд меёйт.
Муькуьшуьм гьемешмуре.

Зенгьо. Рэхьм беритгьо, езугъ биёвгьо.

Исхьогъи. (*Эз салдатгьо*). Вечинит чигьоре, вечинит пар-
талгьоре, зубошит!

Сер гуьрдени талаш.

Зенгьо. (*Видовусде э посой салдатгьо э хунегьо*). Гьей вой,
чилегьоре меберито, глэилгьо бирэхънеио!..

Ведировунденуьт симоворгьо, парталгьо, килэхьгьо.

Мазалту. У симоворле эн кеси. Уллере семе меберит о...

Исхьогъи. Лгэглэшмуре гирит. Э худо шуькуьр сохит гьеле
ишмуре не куьшдейм.

Рафденуьт.

Сипро. Худо куьшо ишмуре э гьисди кесовоз!..

Мазалту. (*Э лой Моглохо*). Езугъле бирор э хэгъеровоз э
зир шимшил бирэхьме залум муьрдит!

Кура биренуьт э сер Моглохо.

Сипро. Э сер бебе, э сер бирор
езугъ муьрде езугъэ хэгъер
воооооооо-й-й-й-й-й

Зенгьо гирисденуьт. Ведеберденуьт Моглохоре. Рэхьил э гьултугъню бухчей
чигьо дери ведироморени эз хуне, воисдени юре гирору бурав. Вохурдени э ю
Хьэм.

Хьэм. Рэхьил, эже рафде ту?

Рэхьил. Эдеме э хуней холейгьойму рафде.

Хьэм. У э гьултугътуь деригьо чуйни?

Рэхьил. Парталлегьоймени.

Воисдени юре гирору бурав.

Хьэим. (*Гъулюре гуърде*) пой, мере э туьровоз гофн. Бебеш-му э туьровоз гоф чи сохди?

Рэхьил. Э меровоз бебейму гоф чи не сохди, хьэрзоди мере!

Хьэим. Чутьам? Туь одохлуймени...

Рэхьил. (*Дес хуьшдере кешире*). Момунош туь те умогьой!

Хьэим. Чутьам? ГьэйсгIэт туьре синле герме мисохум-о. Туь одохлуймени...

Гьэл гуьрдени Рэхьиле. Вепичиренуьт.

Рэхьил. Хьэрзо сох мере, куксег!

Хьэим. Муькуьшуьм туьре!..

Эз посо оморени Мухоил. Ведешендени хэнжеле, зерени венгестени

Рэхьил. Мухоил, худо рази гердо эз туь. Дие вирих!

Мухоил. Ме эдеме вирихде э лой партизангьо. Хьэрмэхь-гьойму гьеме уножои. Федориш рафди.

Рэхьил. Дие туьш бура!

Мухоил. Дениш те иму оmore.

Эй зуригьо миьйм...

Гьэл гуьрде, моч сохдени Рэхьиле рафдени.

Рэхьил. Шор биёвошит.

Перде.

ЧОРИМУЪН ДЕЙСТВИЕ

Шохьонгуми, эдее торик бире. Партизангьо кура бирет э гIэрей дуй догьи э куньдигьой шегьер. Федор не бирор нуьшдет э сер сэнгь, эдете карте фегьм сохденуьт. ГIэли нуьшди э ён пулемет. Шолум эдее туьфенге темиз сохде. Мухоил понсди э ён Бироригьо гьэреул, эдее э сер догь гешде. Перде вокурде оморени э сес мэгIни хундей партизангьоровоз.

Гьемееки. Очмиш бошит эй рузгьо,
Шевгь ди гуьзеле гьово,
Биё шор сох имуре
Васал эн шоре рузгьо.

Хунит, гердит э гьерло,
Эй, гуьзеле буьлбуьлгьо,
Суьрхэ хуно товуш дит
Э сер догьгьо суьмбуьлгьо.

Тик бошуйтгу кемергьо,
Эн аслане ранжбергьо,
Ини эдей оморе
Гуьлушонлуье рузгьо.

Хунит, гердит э гьер ло,
Эй, гуьзеле буьлбуьлгьо,
Суьрхэ хуно товуш дит,
Э сер догъгьо суьмбуьлгьо.

(п а у з а)

ГІэли. Хьовиргьо, имогъой ме зенуьм эришму сазмере, ишму вежегьит.

Шолум. Зе, зе, ГІэли, вежегьим.

ГІэли. Эжи, сазме эжи?

Мухоил дорени сазе.

Мухоил. Ги, зе эриме «Узун дере».

ГІэли. Эде, у гьовой келе мердини.

Мухоил. Гьовой келе мердиш гьисдиге, хубе гьовон, зе!

ГІэли зерени саз, партизангьо зеренуьт чек, Мухоил вежегьисдени.

Шолум. Ешше, ешше, Мухоил!

Ехэйли вежегьисде бэгъдо, ведироморени Мухоил.

Бирор. Ой согъ боши, Мухоил.

Федор. Согъ боши, согъ боши.

Шолум. Зенит эриме «Лезгинка».

ГІэли. «Лезгинка?» Э сер чумгьойме. Вежегы! (ГІэли зерени «Лезгинка»).

ГІэли. (Э саз зереки) гьесс-ссо, гьесе-ссо...

Е хэйли вежегьисде бэгъдо, ведироморени Мухоил.

Гьемееки. Эй, согъ боши!

Дироморени Аслан.

Гьемееки. О-о-о, Аслан, Аслан вежегьуьгу.

Аслан. Ме вежегьуьм? Э сер чумгьойме, зенит!..

Зеренуьт. Вежегьисдени Аслан. Гьемееки зеренуьт чек.

Шолум. Ешше, еше Аслан!

Е хэйли вежегьисде бэгъдо, вадарафдени Аслан.

Гьемееки. Ой согъ боши, Аслан! Согъбоши!

Г І э л и. Мере, хьовиргьо, е текелифини.

Гьемееки денширенуът.

А с л а н. Чуь текелифи, хьовир Г І э л и?

Г І э л и. Федор, бирор ему вежегьуьгу!

Гьемееки. Федор, Федор вежегьуьгу!

Федор. (*Э пой вэхуьшде*). Хьовиргьо, эхи ме нне дануьсденуьм вежеисде...

Гьемееки. Дануьсдере хуно мивежегьн, хосденим туй вежегьн.

Зеренуът, Федор вежегьисдени.

Мухонл. Гьеле нне дануьсденигьо Федори ижире рач вежегьисденигьо-эй (*варасдени вежегьисдере*).

Гьемееки. Ой согьбоши, Федор.

Пауза.

Бирор. (*Энгуьшде э сер карта воноре*). Федор, гьечи нисди? Эз ило, эз лой Петровский-Порт э кумекиму эдее оmore Красная Армия!

Федор. Дузи.

Бирор. Рэхьберцигьой э кумекиму оморенигьо армия гьисди хьовиргьо Орджоникидзе ве Киров.

Федор. Дузи.

Гьемееки. Орджоникидзе

Киров?

Орджоникидзе?

Бирор. Эри, эри хьовир Орджоникидзе, хьовир Киров. Угьо эдете фирсоре эриму кумек.

Федор. (*Эз куьф ведешенде бурмундени сиротгьой Орджоникидзе ве Кирова*). Ини сиротгьой хьовиргьойму Орджоникидзе ве Киров. Винишит!

Г І э л и. Гьери, гьери? (*Дирени*).

Э жун ишму и темиз э гуьржи ухшеш зер!

Федор. Правильно, гьисдиш гуьржини.

Песде десе э сер карта воноре.

Ини, эз илошки миёвт хьовиргьойму партизангьо. Инжо иму дерим. Дие деникинцигьоре рэхь не мунди эри вирихде.

Бирор. Угьо вирихдуйтге мидануът вирихде энжэгь э паракходовоз, эз дерьёгь.

А с л а н. Э-э-эгь, хьовиргьо! гьейсэг! Эт имуре мибисдоге е дуй-ваздегь дуйми туп, иму угьоре лов тум мисохдим э паракходгьо-шуровоз. Гье эз сер эни догь хьэрзо мисохдим снарядгьоре, песде вирихуйтгу угьо эже вирихденуътге.

Федор гешдени иловлере.

Бирор. Эри, хьовиргьо. Эгер эзило дерьёгъ нибисдоге, иму угьоре гьурзуме хуно муьгуьрдим. Эз гьеме ло мадабуририм.

Федор. Хьовиргьо, угь гьурзуме хуно э тур иму гуьрде ми-
ёвт. Иму э у кор имидим. Оммо фикир ишму э и кориш бошгу.
Денишит (*бирмундени э карте, гьемееки дениширенуьт*) э инжо,
э и дигьгьо маллагьо не бекгьо эдете ежирейге гьэриш сохденуьт
коре.

Пауза.

Аслан. (*Э гешдеки.*) Э-э-эгъ! Нэгълетлuye дуьшмегьо! Угьо
сэхд понсдет пушой ношумо доре. Ние воисде ишуре ношумо доре.

Бирор. Инжо маллагьо инжо рабигьо, черт ёго знает! у-у-уф!
У национальный комитет эдей фурухде гьемей хэлгъэ э Деникин.
Гьичиш нибу хьовиргьо, э пушо дегьо эн имуни!..

Пауза. Федор гешдени иловлере. Дениширени э дур.

Федор. Хьовир Аслан, э ило биё гьери. Виниш, одомигьо омор-
рере хунои. Уни гирошдуьт рэхъэ...

Гъэли. Э жун ишму, гьемей эн угьоре мегезе хуно хьэл ми-
сохум.

Куьнд бирени Гъэли эз пулемет.

Шолум. (*Гуьфенге гьово гуьрде*). Лэгъгъэ дедеун эн угьоре,
дедит, Гъэли гьуьл деди пулемете.

Аслан. Хьовир Гъэли, нуьш э жигейтуь, гуш вени командай-
мере. Туьш, Шолум, э жигейтуь нуьш, гьергой командир бисдори
туь командовать мисохи.

Бирор. Торики, дире нисе бире.

Шолум. (*Хьэрой дешенде*). Эйчуь нуьшим поим иму эй?!
Дуьшмегьо эдете шишире омор. Имуре э гьовои э дес доренит?!
(*Шондени хуьшдере э сер пулемет*) гьн-и-лэгъгъэ деден эн угьоре...
Гьемере муькуьшуьм!

Бирор гуьрдени гьул Шолуме.

Бирор. Ш-ш-ш-ш—..., сабур сох, э жигейтуь нуьш!

Гьемееки кура биренуьт э ён пулемет.

Аслан. Хьовиргьо, нуьшит э жигегьошму, туьнд мебошит!
Шолум, веги э хуьшдеровоз эзу гъэилгьо дуь одоми, бура э развед-
ка. Виниш чуьниге. Ужире кор бисдоге э сигналовоз мэгълуьм
мисохи э иму.

Шолум. Э сер чумгьойме!

Воисдени юре бурав.

Федор. Пой, мара. Ме эдеме рафде. Ме мурам.

Аслан. Туь эй чуй хьовир, Федор?

Федор. Ихдиер ди мере бурам!

Бирор. Федор... Федор...

Федор. Ишму эз ме дуьлпосо мебошит, ме э хуьшдеревоз эзу хьовиргьо мегуьруьм мурам.

Аслан. (*Э гъирогъ рафде*). Э-эй, Сенд, Келебебе бурайт э хьовир Федоровоз.

Мухоил. Меш бурам?

Аслан. Весси се одоми.

Федор рафдени. Аслан не Бирориш вадарафдени эз посою.

Шолум. (*Э гъирогъ поисде*). Негъишд мере рафде. Гэмелдани. Кор четин эдей гиросше... (*Гешдени*).

Мухоил легешдени э сер савзегеи. ГЭли вегуьрдени э дес сазе.

Э гІэрей гьеме духдери,
Туь лап рачи, алагуьзлуь
Туь не бире дуьлме гурунд,
Мубу гьечи, алагуьзлуь.

Эйтуь гъурбу ширин жунме,
Энтуьнуьм ме, алагуьзлуь,
Гъуьдуьшбендуй эн туь нен ме,
Зу биё бу, алагуьзлуь.

Гъисметме не бисдориге,
Нун ни хурум алагуьзлуь.
Туь эн ме не бисдориге,
Ме нихэндуьм, алагуьзлуь.

Олхоин бош, туь бура хис,
Фикир мекеш, алагуьзлуь,
Данки э сер синейме гьисд,
Эйтуь дуь сиб, алагуьзлуь.

Мухоил хуб гушдоше э мэгІни

Э меревоз туь разини,
Раче пойгьо, алагуьзлуь,
Эри хурде темэхьмени,
Е дуь емуьш алагуьзлуь.

Туь гуфдиренигьо гофгьо,
Гэмел ниёв, алагуьзлуь,

Э богъме емуышгъо,
Не расирет, алагуъзлуъ.

Мухоил куьнд бире, гъэл гуьрдени ГӀэлире

Мухоил. (Эри хуышде гоф сохде). Шовуш гене Рэхьиле хов дирем. Ейлугъ хуышдере симишке пур сохде, гуьле-гуьле булиши мигӀидире вокурде нуышдебу э сер тукнеигъо эдебу симишке хурде... Кунд бисдорум э кию, эдебуьруьм десюре гуьрде, сес туьфенг мере хэбер сохд. Э-эххх!

ГӀэли. (Сазе зере хундени мӀгӀни). Евошлей-евошлей.

Мухоил. ГӀэли, бирор. И чуй раче мӀгӀинни. И мӀгӀни дуьл-мере мугуиге гӀанж гуьрд. И мӀгӀнире коми ошугъ гуфдире?

ГӀэли. Гуш вени е бендигереш, дан коми ошугъ гуфдириге.

Хундени.

Эн Стал Сулейман гъечини,
Эй екиш мобугу зебуни,
Дур ние бу гъич эзини,
Духлер хуьсуьр, алагуъзлуъ.

Мухоил. Стал Сулейман, эжеи у, ме моч сохум эзу эгъуьл-менде пушони сер эн, эзу ширине гофгъо хьэрзо сохденигъо ловгъой эн.

ГӀэли. У гъони э дигъи. Имуре хуно етим келе бире одоми-ни, эгъуьлменде мерди. Оммо ковхогъо, маллагъо, келе гуж эдете сохде э у.

Дироморенуьт Аслан не Бирор

Аслан. МӀгӀни хунденбиригъо туь бири, ГӀэли?

ГӀэли. Эри, ме буьруьм.

Аслан. Раче сес вери туьре.

ГӀэли. Бигыл егиле метлеб иму эжиге биёв. Ёгъин артист мибошум. Ебо мурам мухунум.

Гъэрэул. Э-э-эй, кини у? Десгъоре тик гирит! Мизенуьм.

Шолум туьфенге гъово гуьрде, видовусдени.

Федор. Имуним, Федоригъоим.

Асланигъо видовусденуьт э пушорӀхъу. Оморенуьт Федоригъо э ишуровоз сс-чор одомигеш.

Федор. Игъо Хьовиргъоймунуьт. Эзуло вирихде э лойму омо-рогоргъоют. Шинох бошит.

Аслан. Амбар хуб, кош оморит!

Гъемееки гуьрденуьт десгъой екире, гъэл дешенденуьт э герден еки.
Шори сохденуьт.

Хьизгъиё. (Эз оморогорго). Иму эз гуьгънном э генгидим оморере хуно бисдорим э кимшу оморимки. Иму чуй мозоллубгъо-им э кишму гъисмет бисдорим.

Аслан. Амбар хуб сохдейт оморе, угъонигеш ишмуре хуно миёд вирихде оморе.

ГІэли. Э гІэрешму э хьисоб пулеметчигъош дери, гъи?

Хьизгъиё. Эри, инки Нэхьум. Э мировой довго пулеметчик бири.

ГІэли. Хьэрмэхь бири мерел..

Бирор. Хьовиргъо, унжо гъисдуйтгъо салдатгъой Деникина чуй дуьли?

Хьизгъиё. Гьемме визори. И кипеёгълие Деникин генерал падшогъ нисди бегем? Хунхур фэхъле нисди бегем и кипеёгълие Деникин?

Аслан. Дузи, дузи—хьовир...

Бирор. Биней гъувот ишу эже дери гъони?

Хьизгъиё. Биней гъувот энугъо гъони э есиёви, гъейсгІэт суьфде э сер есиёв шишире рафде воисде. Э унжо угъоре суьсд сохде, песеде э шегъер дарафде воисде...

Шолум. (Э гъирогъ гешде). У-у-уфф... э дес дорут гьемере. Е кор сохде воисде.

Бирор. Эз лой дерьёгъ гъувот эн угъо зиёд бирени небуге нгІ?

Хьизгъиё. Туь чуй гуфдире? Угъоре гъони гуьрденигъо национальный комитети. Небуге угъо эз гъерло буррают. Национальный комитет эдее гуж сохде э хэлгъ.

Гъэреул. Э-э-э—, кини у? Зеруьм гу киниге... Десе гъово ги...

Шолум видовусдени э сер пулемет.

Шолум. Эжи? Зенит, зенит небуге хунейму эдее вачаруьсде... зенит!

Аслан. (Гуьрдени гъулюре.) Шолум, приказ доренуьм, Вэхи! Нуьш унжо!

Е одоми десе гъово гуьрде дировундени пакет

Оморигъо одоми. Федор кини?

Федор. Менуьм.

Дорени пакете, векендени, хундени, шори сохдени Федор.

Федор. Эз отряд Вартани...

Аслан, Федор, Бирор э гъирогъ поисде хунденуьт когъозе.

Аслан. Мухоил, э Рамазан гу гІэсбмере егъерлемиш соху эри

Федор, туыш Рамазаниш бурайт э Федоровоз.

Мухойл. Бош уьсде?!

Рафденуэт Федор, Мухойл, Рамазан оморигьо одомиш. Пауза. Бирор не Аслан нуьшденуэт э сер сэнгь. Гэли ёвош-ёвош зерени саз.

Шолум. (*Э Аслан денишире*). Хьовир командир, иму э ки дениширейм поисде. Иму эйчуь шишире нисе рафденим? Ишму чуь сохденит эй? Хэлгэ эз мунде жигеш куышуь Деникин? Иш-муре воисдени гьеме муьруь? Биейт шишим бурайм!

Бирор э тигьэтовоз дениширени э Шолум.

Аслан. Э-э-э-эй, Шолум, э туь гье ужире хосиетлегьо дери. Эй шишим, эй видовим, эй зеним, эй вачаруним.

Шолум. Ме вачарунум не гуфдурум.

Аслан. Эже шишире рафде туь? Э кировоз, гьи? Э чурьовоз шишире рафде туь? Бигьил кура бошут хьовиргьо, план ним эриму, гоф. сохим, Хьофд гиле пеймуним, егиле бурим. Варасири?

Шолум. Варасире-варасуьрум. (*Пауза*). Э-эгь, мере гьечу хьэз нисе оmore. Довгои биёт довго сохим. Нэнге чуьни? Нуьш-дейм поисде, оммо Деникин унжо...

Бирор. Туьнде одомини туь, хьовир Шолум, э гуфдирейтуь-ровоз иму кор сохдимге и гьисдигьо одомигьой имуреиш биё пуч сохим. Хун одомире тигьи сохде зарифет нисди. Имишев эриму кумек мисв. Е эз лой партизангьой догь, е эз лой Красная Армия. Туь, Шолум, метерс. Деникинцигьо эз дес иму эжой вирихде ни-дануэт. Етике сабуьр сохде гереки...

Аслан. (*Нуьшдени э сер сэнгь. Десе э пушони воноре, евош гоф сохдени*). Егиле эз Красная Армия кумек мисмоге. Э-э-эгь, е тупле мибисдоге имуре... (*Вэхуьшдени э пой*.) Имбуруз-сэбэхь шегьере мегирим. Оммо мере воисдени угьо вирихде недануэт. Угьоре зинде-зинде гуьрде воисде. Гуш венит: Иму гьечу биё сохим, ки не э шегьер, не э могоьлугь едоне зарали нарасуь. Оммо дуьшмереш зинде-зинде гирим... Варасири, Шолум?

Десе вонорени э душ Шолум. Песе чаруьсдени э лой хьэрмэхьгьойге.

Эй, хьовиргьо! Егиле хилос сохимге косибе хэлгэ эз дес энунхунгургьо. Езугьи э косибе хэлгь.

Ченд садсалигьо э зир муьрс Гоширгьо, беггьо, хонгьо деби-рет. Генеш и хунхуре генерал Деникине воисдени эзир муьрс дегьилуь хэлгэ...

Гоширгьой милети, рабигьо, маллагьо э гьули поисдет эри генерал Деникин. Ижиреи хьол, хьовир Шолум.

Десе вонорони гене э душ Шолум.

Дануьсди?

Шолум. Угьо гьеме гьечуни-о, оммо ишму герек гьисдигьоре хуно шишире ние рафденит.

Бирор. Герек гьисдигьоре хуно шишире ние рафденим? Шолум, гу вуьнуьм, метлебиму чуьни?

Шолум. Метлеб иму? Деникине пиш сохде, шегьере вегуьрде...

Аслан. Песде?

Шолум. Песде-песде. Мегирим шегьере дие...

Бирор. Деникинцигьоре не Деникине иму дая хуно пиш мисохим. Шегьереш мегирим. Метлеб иму гьисди азади овурде эри фэхьлегьо ве ранжбергьо, эри жофокешгьо. Метлеб иму гьисди социализм вокурде.

Шолум. Социализм? (Пауза).

Социализма чуьтам?

Аслан. Мухуни книгьой Карла Маркса ве эн хьовир Ленина, песде мидани.

Шолум. (Э рубьхшендировоз). Туь эхьисобовоз амбар хундей...

Аслан. Хундем не хундем, ме дануьсденуьм. Шиновусдем эз хундегоргьо. Метлеб иму гьисди азади овурде эри гьеме жофокеш хэлгь. Вокурде ужире дуьнигь, кейки хэлгь гиснеи не бирэхьнеи невуьнуь, (пауза) гьер одоми кор соху, зигьуь юре воисдере хуно. Гьемише суьрой, дануьсди?

Шолум. Ние дануьсденуьмге, мидануьм.

Аслан. Туь пой ебо. Иму тур-темиз сохим дуьшменгьоймуре, дуьшменгьой жофокешгьоре.

Мокуним курсгьо. Гьемееки мухуним. Мухуним Шолум, (десе вонорени э душ Шолум) туьш мухуни, меш мухунум, гьемееки мухуним. Кориш мисохим. Хундеш мухуним, гьич фикир мекеш.

Гьэрэул. Хьовир командир, эйле биёт!

Аслан не Бирор видовусденуьт.

Аслан. Федоригьои, гьери виниш, Бирор.

Вадарафденуьт.

Шолум. (Э гьирогь гешде). Ме чуь сохум? Тэхьноюм... (песде келе-келе руй бире э лой Глэли). Хьовир, Глэли, игьо эки дениширет эй. Игьо гьеме коргьоймуре мизенуьт мачарунут-о.

Глэли. Уре командир мидануь.

Шолум десгьоре жумундени, вогошдени посово.

Гьэрэул. Глэли, виниш Вартанигьо омори.

Дироморенуьт Аслан, Бирор, Федор, Вартан, Мухоил дуь-се одомигеш.

Аслан. Ишму хош оморит, бироргьойму, глэзизгьойму, (гьэл гуьрденуьт гьемееки екире, моч сохденуьт).

Аслан. Мухоил, туь бура унжо эки глэйлгьо.

В ар т а н. Гьони имуш унжо мурайм...
Ф е д о р. Дие кешит унжо нуьшим.
А с л а н. (Эз гъэреул). Хуб чумачару сох иловлере!
Гъ э р е у л. Э сер чумгьойме! (Вадарафденуьт).
Г л э л и. Меш биём эри саз зере?
А с л а н. Биё (рафдени, оморени сес зере-вежегьисде).

Шолум гешдени иловлере, думит сохдени.

Ш о л у м. Чуть сохум?.. (Пауза). Бурам, нарам? рафдуьмгеш
эхирме мубу эри дес тигьи оморени. (Пауза). НэгI, ме гьечи нирам.
Ме мидануьм чуйтам бурамге.

Гъ э р е у л. Э-э-эй, хьовир командир инжо биёйт, винишит ки
омореге!..

Видовусденуьт оморенуьт Асланигьо. Варафденуьт э келлей догь.

Ф е д о р. Эн имуни, хьовиргьо!
А с л а н. Кешит э пушо рэхьу!.. (Видовусденуьт).
Ш о л у м. (Э гъирогъ). Коргьо эдей гурунд бире... (Эз буру омо-
рени сес мэгIни хунде).
Гъ емееки. (Эз посой богъ).

Тиж бошит, тиж бошит штыкгьо
Венжинит, венжинит дуьшмере,
Шор бошут, хьэз сохут косибгьо,
Эз гьуьлом нисд сохде тенгире.

Игидгьо, нисд сохит буржуе,
Э зир муьрс не дегьилуь косибе,
Нисд бошгу эз гьуьлом гиснеи,
Терг бошгу эз гьуьлом тешнеи.

Тик бошит гIэлемгьой гьирмизи,
Шор бошит косибе могьлугьгьо,
Согь гердо лешгер эн гьирмизи,
Партия юре гуьрд сохдигьо.

Куьнд бирени Красная Армия. Э пушо дироморени командир Максимов э посо
Федор, Аслан, Бирор, Вартан ве угьониге.

А с л а н. Зигьо Красная Армия, уррааа!!
Гъ емееки. Ураааа!!!

Эз лой шегьер оморени сес тупгьо, пулеметгьо шенде.

Ф е д о р. Хьовир командир, ихдиёр дит эри гуфдире эз нуминей
эеки гуьрд бире интернациональный батальон партизангьо, ки

иму гьемееки диромореним гуфдире э жергей Рабоче-Крестьянская Красная Армия. Душме сес имуре шиновусде, гІэтош вокурди э сер иму. Зубош, хьовир командир, команда ди...

Максимов. Шиновит командай мере, пушово!

Рафденуьт дезде-деде пушово. Оморени сес гуниле шендегьо, пулеметгьо, тупгьо. Бирор варафдени э сер догь. Шолум поисдени э посо. Эз посо гьэлеж гуьрде, зерени Бироре, вирихдени. Бироре э офдореки, гьэл гуьрденуьт Аслан не Федор.

Бирор. (Э офдореки). О-о-о-о-бххх!

Федор. Бирор, Бирор...

Бирор. Хьовиргьо, эз руьхь ме офдонит. Берит гьовхо те эхир э душмегьоревоз. Нисд сохит, куьшит у мурдале хунхуре буржуйгьоре. Вокунит шоре зиндегуни эри жофокешгьо. Федор... Аслан... э лой гІэилгьойму вохурит... Сэхьиб бошит эри гІэилгьойме... (Муьрдени).

Аслан не Федор вегуьрденуьт килэхьгьоре. Эз дур оморени сес гунилегьо.

Аслан. Муьрд гІээизе Бирор, туьре ведешенд эз гІэрейму гунилей нэгІлетлуье душмегьо. Метлебгьойтуьре иму э жиге миёрим, гІээизе Бирор...

Федор. Динж бош э жигейтуь гІээизе Бирор. Туь жун туьре суьпермиш сохдей эри азади, эри товуши. Ини, эдее очмиш бире чуйшмей тозе рузгьо, тозе девр, биёругьо шоре, мозоллуье зиндегуни эри хэлгь иму. Дан ки, Бирор, туь гьич фурмуш нибоши эз ёр иму. Динжбош, гІээизе Бирор. (Ведеберденуьт).

Сес гунилегьо бирени бежид. Веди бирени Максимов.

Максимов. Хьовиргьо, пушово!

Перде

ПЕНЖИМУЬН ПЕРДЕ.

Пушой себэхьи. Шегьери. Кабинет Герц гьисдигьо кучеи. Э куче поисдет Ибраим-Бек не Оля (зен Герц.)

Ибраим-Бек. Ш-ш-ш, евош гоф сохит. Шуьвертуь мишинову.

Оля. Чуй сохум эри шуьвер. Шуьвер бире, чуй шуьверieti сохди эриме. Руз э сер сифройме ние нуьшде, шев э хьэловме ние дегешде, егиле э мигьровунировоз сермере тимор ние сохде, дуьл мере гьич шор ние сохде.

Ибраим-Бек. (Хуьшдере гьэд сохде). У занятый одомни.

Оля. Имишев эз сер шевевоз дениширем поисде э ю. Себэхьиш эдее бире. Э хуне не омори. Дуьлме пара бири имишев э

тэхьнои. Гене амбар хуб бисдо ишму оморит э киме скем дуъл-мере воровундит.

Ибраим-Бек. Значит ишму эз ме разинит ки.

Оля. Конечно!.. (Дес хуышдереи пушово гуърдени. Ибраим-Бек дес юре гуърде, гъуз бире, моч сохдени).

Оля. Имогъой большевикгъо шегъере вегурдуьтге, иму эз ин-жо рафдимге, ме ишмуреш дие дире нидануьм...

Ибраим-Бек. О-о-о-о-о, у кор нибу. Шегъер э дес иму мидо-му. Иму эз еки е вэхдиш дур нибошим.

Оля куьнд овурдени хуышдере э ен Ибраим-Бек. Ибраим-Бек серюре тимор сохдени. Гъэл гуърдени, моч сохдени.

Раби-ШуьгІми. (Дироморе дире игъоре). Ме чуй диренуьм, и хови небуге... (Десе вонорени э сифет). ШемэгІ исроил эдуьной илуьгъину, эдуьной ихьод... (Гене дениширени). НэгІ и хов нисди. Э жун бебейме эз иму Ибраим-Бек эгъуьлменд ведиромори. Нен-ге мере хуно мубу.

Оля. (Рабире дире). Ой-ой, сердце дорд до эжи у? Эжи шуь-верме.

Раби-ШуьгІми. Эй шуьвере гешде оморей, бикей ме? Бегем шуьвертуь э хуне не оморобу?

Оля. НэгІ, НэгІ. Ме эдеме уре гешде.

Раби-ШуьгІми. Туь уре гешде, у туьре эдее гешде. И гІэ-лемете кори.

Оля. Чуй? Мере гешде? У бегем э кабинет хуышде не дери?

Раби-ШуьгІми. У имогъой е сэгІэти эдее туьре гешде. Дуьлю дуьлпосо бире, салдат фирсори туьре, эри гешде. У гъечи дануьсдени туьре вирихундет.

Оля. Туь чуй гуфдире? О-о-о йй... (Чумгъоре э десевоз пэхънуь сохде вирихдени).

Раби-ШуьгІми. Омон, Ибраим-Бек, эсерию сенгъ меним мурайм. Кире кини. Эз туь не эзме бгъэй екиш ние дануьсде.

Ибраим-Бек. Раби-ШуьгІми, лэгІэйтуре хуб мигири, да-нуьсдики.

Раби-ШуьгІми. Дие туь эзу кор олхоим бош эй.

Ибрим-Бек. (Гъэл гуърде рабире). Эгер дондуйтуь бура-ниге, эй туьш е гІэмел сохде миданим. Варасири? Гъисди гене...

Раби-ШуьгІми. Гъи туь чу гуфдире? Гъони вэхд эну кор-гъо нисди, гъер коре вэхдиюни...

Сес гуниле шендегъо. Сес тупгъо, пулеметгъо.

Ибраим-Бек. Не шиновусдей, раби-ШуьгІми, лешгер эн гъирмизигъо омори мугу эй. Эз гъеме ло вадабура оморейм мугу. Эз лой рэхъ мошин, эз лой богъгъо, эз гъеме ло гъирмизигъо оморет...

Раби-ШуьгІми. Туь чуй гуфдире? Эз лой рэхь мошиниш оморет? Хунейму мачаруй ки, гьемейму биё бурайм э дерьёгь дарайм ки!

Ибраим-Бек. Эн туь чуьни. Эй рабигьо маллагьо рэхь гьисди. Туь э жигейтуь мумуни. Диндоготе гьурлугь сохденигьо гюширгьо тэхьно нисд. Косибгьо амбари дине гьурлугь сохдегоргьо. Туь мипон эри косибгьо эри нумаз худне. Худо меёро угьо шегьере вегуьрдуйтге, имуш эриму е рэхь миофим. Э гьэд эн угьо эз одомигьоймуш дерн. Эриму е чоре мисохут. Песдегьо иму гене э еки мохурим. Вараспри?

Раби-ШуьгІми. Ме хэрле нисдуймки эри не варасире. Борух гьешим имогьой ме келе мердуйм, раби, доен эн дигь жэгІметуйм... (Гене оморени сес гуниле шенде, куьнд бирени Герц не Сиюни).

Герц. Ишму инжо эйчуь поисдейт?!

Ибраим-Бек. Господин Герц, оморейм э китуь эри меслэхьт сохде. Е кор, е чоре, е рэхь офдо гереки.

Раби-ШуьгІми. Эз гьеме ло худосуьзгьо эдете шишире оmore. И худоре чуь бири эй? И худо эжен, ме мэхьтел бирем мунде.

Герц. Те песини гьувотгьо женг гуьрде воисде. Эриму гьейсэгІэт э параходгьоревоз биё кумек биёв.

Гене оморени келе сесгьой гуниле, туп, пулемет. Герцигьо дарафденуьт э кабинет, пенжерегьоре вокурденуьт. Сес сохдени телефон. Себэхь очмиш бирени.

Герц. (Э телефон). Красныйгьо шиширенуьт оmore? Ишмуш шишит бурайт!

Раби-ШуьгІми. Хуне хэребини.

Герц. (Келе-келе). Э-э-эх, национальный комитет. Мере э ишму имнд бу, эжи кумекншму?! Ижире кумеки сохденит ишму э ватан? Национальный комитет!.. туь, Ибраим-Бек. Туьш келегеди амбар сохденбири эжи?! Эжи гьинортуь!

Ибраим-Бек. Господин, Герц, гьеле иму упузмиш небирейм.

Герц. Иму гьумор ние возиреним!

Сиюни. Господин Герц, национальный комитет эз ю voromорере, гьемей гьувот хуьшдере менуь, гьемере мобилизовать мисоху. Нигьилим иму большевикгьоре власть вегуьрде. Туь олхогьим бош, господин Герц...

Герц. Чуь? Ме олхогьим бошум? Ха-ха-ха... Ме олхогьим бошум. Туьш шинов, Ибраим-Бек! Гьеме э хуне деригьо мердгьоре эз жогиьл те пир, гьемере э довго ведефирсоре воисде... Шиновустум? Большевикгьо эдете шишире оmore, ме гьеле олхогьим бошум? Шиновит: гьеме корсохгьой национальный комитет бие туь-

фенге всгуруйт вадаравт э фронт. Бирори, хэгьери гьйрогъ муу-
дит ми?

Сиюни. Хуб...

Ибраим-Бек. Амбар хуб...

Раби-ШуьгІми. Гьос-по-дин, Герц, меш гене э лой хуне-
гьо мэхьэлогьо черх мухурум. Еки-екире медировунум. Пэхьнуу
бироворгьоре миофим. Гьемере муьфуьрсим э довгю. (*Телефон
сес сохдени, Герц, вегуьрдени трубкаре*).

Герц. (*Келе-келе*). Да, менуьм. Герци, чуй?.. Большевикгьо?..
Красная Армия?.. Чуьтар? шишири оmore? Эз же? Эз лой догъ?
Эз рэхь мошиниш... гьери... фумек?.. Кумек нисди... гьони эз ху-
негьо эдейме вечире одомигьо... Сэхд поит э жигегьошму. Мегьи-
лит дироморе!.. Дануьсди?..

Эз куче оморени сес гуниле шенде.

Герц. Гьери кешит! (*Ведироморенуьт э куче*).

Оморени Шолум шуш нефес гуьрде.

Герц. Шолум? И чуй корн? Гьи?

Шолум. Огьойме, Герц, ихдилот четини. Гьувот эн угьо гуж-
луьни. Гьеммей хэлгъ, гьеме могоьлугъ э посой большевикгьон...

Герц. Уре дануьсдуьм, туь чуй сохдей?

Шолум. Ме тэхьно буьруьм. Мейлмере гуьрдегор небу.

Герц. Зу бош гу, эхир гофе!..

Шолум. Чуьтариш бисдоге екишуре зеруьм.

Герц. Коминире зерей?

Шолум. Бироре. Федор не Аслане зере не дануьсдуьм.

Сиюни. Туь не дануьсдиге, ме мизенуьм.

Герц. Туь Бироре зерейре угьо дануьсдуьт небуге нэгІ?

Шолум. НэгІ, огьойме.

Герц. Гьечу буге туь бура гене э Гэрей эн угьо, эз дестуь во-
роморере сох. Эгер угьо шегьере вегуьрдуйтге, пой э гьэриш ишу.
Иму гьеле э еки мохурим. (*Шолум рафдени*).

Оморени сес гунилегьо, тупгьо, хьэройгьо, сес уррааа...

Герц. Сэхд поит э жигегьошму. Э пушо офдоре-офдорегоре
зенит.

Белыйгьо э зэхьлевежгьйривоз вирихденут посово. Гирошденуьт эз пушой
Герцигьо, э лой дерьегъ, зофруво.

Раби-ШуьгІми. Бебейме вой, хунейме вачаруьсд. Вирихит.
Вирихит! Э худо, туь эжен э худо?.. хьофд тебэгьэйтуй пара гер-

до, э худо, туь эжеи? Туь бегем нне дире н ихдилотгьоре, н гьозигьоре? Э худо... вирихитгьо...

Вирихдени, раби, видовусденуьт гене белыйгьо э лой дерьёгь.

Герц. Поит! Эже вирихденит! Мизенуьм. Вогордит! Вогордит гуфдиренуьм! (*Сес «Ура», сес гунилегьо*).

Герц. Уни эдет куьнд бире, дедит.

Шенденуьт гуниле. Э Герц гуниле расире офдорени. Сиюни не Ибраим-бек вирихденуьт посово.

Максимов. (*Веди бире э пушо*). Пушово, хьовиргьо!

Дироморени Красная Армия э «Ураровоз». Дарафденуьт, гешденуьт штабе. Кими красноармейцгьо видовусденуьт пушово.

Максимов. Шиповит командаймере, дуьшмегьо эдете вирихде э параходгьоровоз, хьэрзо сохит снарядгьоре, зенит эз параходгьо!

Сесгьой туп шенде, пезде Мухоиц э пушо дешенде, овордени Сиюнире.

Максимов. И кини?

Федор. И гье у хуьшдени Сиюнини.

Максимов. Мухоиц, бер уре!

Сес бирени сокит. Эз хупе ведироморенуьт зенгьо, г1эилгьо, духдергьо. Сипро гешдени Бироре, Рэхил гешдени Мухоице.

Сипро. Бирор эжи?

Аслан. (*Куьнд бирени э ён Сипро*). Дуьлтуй гурун мебугу...

Сипро. Чуьтар?.. (*серю гьуз бирени*).

Максимов. Хьовиргьо, иму рабоче-крестьянская Красная Армия ве краси партизангьо э рэхьбери буьзуьрге партий большевикгьоровоз борбод сохде деникинцигьоре вегуьрдим шегьере хилос сохдим жофокешгьоре, шегьере эз зир гьэзоб буржуйгьо, маллагьо, рабигьо. Э женг эри азади, эри мозоллуье зиндегуни жун хуьшдере гьурбу сохдет амбаре кукгьой класс фэхьологьо.

Сипро тягьэтлу гуш дошде.

Шолум э гьужогь хуьшде вегуьрдени Элике.

Максимов. Еки эз хьовиргьойму, Бирор, муьрди эз гунилей нэглете дуьшме.

Сипро гьирке сохде гирисдени. Офдорени э хори. Гьулюре гуьрде вэхуьзунденут.

Сипро. Бирор, эй Бирор. Туь эйчуь муьрди? Туьре воисденбу вини шоре мозоллуье руз. Ини омори шоре руз, туь эжеи? Эй-

чүь не винири туь и мозоллуье рузе? (Пауза). Бирор, Совет сэ-хьиб мубу эри эни г1эиллегьойотуь. (Гешдени Эликэ).

Сипро. Эжи Элик? (Дирени Эликэ э гъужогъ Шолум, Куьнд бирени. Дениширени э чумгьой Шолум). Туь кини? (Пауза) гьи, туь кини?

Шолум. Ме. Шолумуьм...

Сипро. Туь Шолуми? (Г1эиле восдорени). И чумгьойтуьре ме шинохденуьм. (Куьнд бире кеширени рушгьоюре, векендени парике.) Туь Шелмуьни. Хьовиргьо, и Бироре эй гешде оморебу э хупейму, и гъээзэгьи... (Шелмуьре воисденбу вируьху, гуьрденуьт).

Федор. Шпион! Сволочь!

Максимов. Берит уре!

Сипро. О-о-х! Дуьлме екем сокит бисдо. И хунхур мере портох сохдебу.

Максимов. Хьовиргьо, дирит э г1эрейму чуйтам дуьшме лигьобленмиш биребуге? (Оморени Мухоил).

Рэхьил. Мухоил!

Мухоил. Рэхьил!

Гъэл гуьрденуьт екире, гьемееки дениширенуьт.

Мухоил. Хьовир командир, бэхшлемиш сох эме... ме...

Максимов. Пожалуйста, бэхшлемиш сохденуьм.

Мухоил. Хьовир командир, эз лой рэхь мошин оморигьо хьовиргьош эдете куьнд бире! (Эз дурине оморени сес музика).

Федор. Зигьо буьзуьрге хэлгь иму, зигьо Ленин!

Гьемееки. Ура!

Перде

ГЪИСМЕТ МЕРДЕ НЕМЕРД НИХУРУ

Пьеса эз 4 пердегъо, 6 картинагъо

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО

Г I э з и з — келе мерд, колхозник

Р э х ь м о н — кук ишу

Б о ж и — зен ю

Г у ь л б и к е — духдер ишу.

Я ш к а — хьовир Рэхьмон.

Х у м о р — одохлуй Рэхьмон.

М е л к е — дедей Хуморигъо

Ю с у п о в — корреспондент

О д и г у ь з е л — председатель колхоз

Н э х ь у м — зарифотчи, пиёниске

Б е б е — завхоз эн колхоз

О р л о в — капитан, командир батальон.

В е р а — зен ю.

И в а н о в — красноармеец, телефонист

Я к о в л е в — красноармеец

И л о н к а — духдер хэзени э заграница.

М ю л л е р — офицер эн фашистгъо

С е н е м — дедей эн Бебейгъо

Красноармейцгъо, э плен вегуърде оmore немецгъо.

СУЪФДЕИ ПЕРДЕ

Хуней эн колхозник ГІэзиз. Э хуне дери тозе гардиروب, патефон, лампегьой
электри эдей сухде. Э хори хуне келе сумох, э дивор холинчегьо.

Сер шеви. Божи эдее сер столе темиз сохде.

Эз буру оморени сес балабан зере, мэгІни хунде. Божи дениширени э лой пен-
жере, летгьоуре сэхд сохдени, песе гене вечирени сер столе.

Х у м о р. (*Эз буру эдее хунде мэгІни*).

Бура рэхь ник шор биёвош туь ёрме,
Э туьревоз эдей рафде и дуьлме,
Эн туьни, ёр, гьемей жунме, гІуьмуьрме,
Вогорд биё, дениширем, соймиши.

(Божи рафдени э лой пенжере, дениширени эз тиракле, песе э бел келегъэи-
ревоз покурдени чумгьой хуьшдере. Эз хьэёт гене оморени сес мэгІни хундей
Хумор).

Дуьлме герми туь могорди гуьфдире,
Игид бегем эз дес дуьшме офдоре,
Э синейтуь орденгьоре воноре,
Мией дуьлшор эки ёртуь, соймиши.

(Сес балабан)

Эйтуь Ватан кумек мубу э унжо,
Пэхьнуь мобош э посогьо, э куьнжгьо,
Варас женге биё гене э инжо,
Чуме рэхуьм, дениширем, соймиши.

Б о ж и. (*Вогошдени э ен пенжере*). Дедей гьурбу эйтуь, хэ-
лефме. Жун дедееш, ношумолеюреш мибери э хуьшдеревоз.

ГІэзиз. (*Дироморени э хуне*). Гене чуьни духдер гьэбиле,
гьошгьобогътуь дуьлуни.

Божн. Вэхушде нивежегьуьмки, ме миром туьре. Э чуй гуж-
гьо, э чуй болегьоревоз е теке куклере дошдем келе сохде. Э сой
бэхдевере делегьо имогьой мереш шори дире воисденбу, э хуне
Гіэруьс дировундение вэхдме бу. Оморе расире, келе бире воро-
море хэлеф суьрхи эдей э довго, э гьэд Гіэтош рафде. Гов Гіэ-
тош миёсд берде Гитлере э кук духдеревоз! гьошгьойме дулла не
бире, дуьл дедей пара не бире дие эн ки миё бу?

Гіэзиз. Чуй биё сохде биёв, кор худойни.

Божн. Худо эз келлей сер миёсд зере Гитлере э гьисдигьо
кесгьоюревоз.

Гіэзиз. Хуьшдере мекуьш, духдер, эри е иму э тэхьно бире
кор инсди и кор. Гьэмей гьуьлом э зир гуниле-барут дери гьей-
сэгіэ.

Божн. Гунилее сине гердо Гитлер э кук духдер бебей хуьш-
деревоз.

Гіэзиз. (*Хэндуйсдени*). Туь лово не хосдекиш мубу, эй дух-
дер гьэбиле. Бегем не шиновусдей э метелегьо: гьерки эй кес чол
векенд ю мофдону гуфдире?

Божн. И чуй кор бисдо! Могьгьул бэгьдовой ченд салгьо
оморевирим эзу четинигьо, гиснеигьо, тешнеигьо э ники, бэхдеве-
ри ведироморе. Ченд салгьой гьуьлом жофо кешире, Гіэилгьо
дошде, келе сохде, хунде ведировунде э шоре нике рузгьо расун-
дебирим. Мереш воисденбу эхи имогьой бэхдевере дедейлегьоре
хуно куке домор сохум, Гіэруьс биёрум, шоришуре вьнуьм, не-
вере э гьужогь вегуьруьм. Белки ме э пушой худо Говун сохде-
буруьм.

Гіэзиз. Э зен, э жун рафде рэхь бебейме, угьо гьеме зиёдие
гофгьой!

Божн. (*Гьэзьри бире эз лой Гіэзиз э улойге чаруьсде*). Эй-
туь гьеме зиедини. Дуьл дедей бебере нибу.

Гіэзиз. Э жун рафде рэхь бебейме туь тэгіэли, зен. Эн туь
гье у гофтуьни. «Товугьун бир буди дуьр, бир буди».

Божн. Дуьл ме эдее сухде. Э Гитлер туьре вином э гьэд тону
сухош эз сохут эн и шев!

Гіэзиз. Оммин! Оммин! Оммин! Хуби? Бошгу э зен, весси
эй! Имогьой одомигьо миёвт э хуне. Вэхиз хьозурире виниш, пейле
бишгьобе хьозур сох.

Дироморени Рэхьмон.

Божн. Эже бири, хэлефме?

Рэхьмон. Э богьчей хьэет дебуьруьм.

Божн. Э туьревоз Хумор бу, хэлефме?

Рэхьмон. (*Сере гьуз гьурде*). Эри.

Гіэзиз. Огол зере дировунде дие.

Божн. (*Шефд денишире э Гіэзиз*). Э мерд, туь келе бире-

бире эдей чешмиш бире. Духдер хуней хэлгъ мэхуьзуь эз сери-
верн хуьшде мидиров. Мере дедейме зендебуьго е сенгъэ миёсд
зедне!

Г I э з и з. (*Сере жумунде*). Эй духдер гъэбиле, эз куьгъне девр-
гъо гоф сохде туь. Ведини пир бирей.

Божн. Чумтуь э жогьилгъо домундиге бура эйтуь е жогьиле
зен хогь!

Г I э з и з. (*Хэндуьсдени*). Э туьревоз эй гоф сохде гьони биё е
гусбенде хуру одоми. (*Пауза*).

Божн. (*Э лой Рэхьмон оmore*). Гъэдойтуьре вегиром, е гоф
гуюм этуь, хэлефме, гъэгъри мобош.

Рэхьмон. Гу, дедей, эдем, гуш дошде.

Божн. Туь имогьой, рэхь туь ник, эдее рафде, Дедей миро туь-
ре (*покурдени чумгьой хуьшдере*).

Г I э з и з. Э зен, гIерс тигьн месох э рэхь гIэил!

Божн. Туь гоф месох! (*песде э лой Рэхьмон денишире*). Биё
туь, хэлефме, у духдер хэлгъе оворе сохде мегьил. Биригъо бири,
рафдигъо рафде, биё имишев, пушой рафдейтуь, Хуморе хосдехунд
сохим бигьлим эритуь. Бэхш деберим, е чи дегирим э серию. Би-
гьил сэхьибгъоюш дануьтгу ки духдер ишу хосдехунди гуфдире.

Г I э з и з. Туь не гуфдирекиш Хумор э у миденуьшуь.

Божн. Дениширени гьнсдиге, бигьил э разименди келегьой
хуьшдеревоз денуьшуь. (*Э лой ГIэиз денишире*). Туь, мерд, э
жигей хубе рэхь норе гьемере гъэтмэгъэриш месох. (*Песде э лой
Рэхьмон деншире*). Туь чуй гуфдире, хэлефме?

Рэхьмон жугьоб нисе доре.

Г I э з и з. Эри эгъуьлменде гоф чуй мугую? Гьн, Рэхьмон?

Рэхьмон. Хумор миденуьшуь.

Божн. Э хэлефме, Хумор миденуьшуь-эй, эхи сэхьибгъоюш
мие денуьшуьт. Дуьл энугъ фэгъиргъо динж ние бу? Эхи Хумориш е
теклей дедей. Чуьш бисдоге, туь не бебешму эз куьгъне рэхь, куь-
не гIэдотгъо вадарафдейтгеш, сэхьибгъой Хумор гъеле ужире ишму
чуьтам пуфдиренитге, куьтурни нисдуьт. Песде, хэлефме, гьер бе-
бе, гьер дедей эри гIэил хуьшде ники хосде. Беди гIэил хуьшде
кире мою, те умогьой гIов гIэтош бери дуьшмере. Вой эри ме
гердо!

Покурдени чумгьоре. Рэхьмон сере гъуз гуьрде нуьшдени. Дироморени
Гуьлбике.

Гуьлбике. Шев ишму э хэйр! (*Э лой Рэхьмон*). Вой эри хэ-
гьер туь, имогьой рафдени дие?

Рэхьмон. Эри (*вадарафдени эз хуне*).

Гуьлбике. Вой эйме гердо, дуьл гIэил гуруни.

Божн. Вой эй дедею—дуьл гIэил гуруни. Э сер рэхь верн

(пауза). Воисдени имуре имишев сэхьибгьой Хуморе вилям, э сер духдер е чи дегрим, хосдехунд сохим, Глэдот глутьломи гьисдигьоре хуно. Туь бура ебо зу-зу сер тентуьре дегнш сох бие, чуьш бисдоге эри глэруьс хосде биё дарайт.

Гульбикке. Худо сад сала сохо е бирорлеймере, глэдот глутьлом гьисдигьо кори. Мидарайм.

Бож и. Дие тэгиди сох, бура, зу вогорд.

Гульбикке. Гьейдэгьдэгьэ, гьэдой Рэхьмоне вегиро хэгьер. (Шори сохде, вадарафдени).

Бож и. (Э лой Глэзиз деншире). Эйчуь гьогь бирей мунде, мерд?

Глэзиз. (Э мэхсереревоз). Гьеле гьовол зурновничгьо не омори эри вежегьисдэме.

Бож и. Туь мере хьэл мисохи, хьэл хьэлим гердо дуьл дейтуь.

Дирморени Рэхьмон.

Рэхьмон. Дие ме дануьсденуьм ишму метлеб ишмуре мисохит. Имогьой кире дефирсоренит ишму э хуней Хуморигьо?

Бож и. Гульбикере, хэлефме. Воисдениге туь не бебешмуш дарайт.

Глэзиз. Имогьой меш бие партал дегнш сохум э гоф туьревоз?

Эз куче оморени сес Яшка.

Яшка. Рэхьмон, туь э хуне де?

Рэхьмон. Эри, дино, Яшке!

Глэзиз. (Эз Божи). Кеш гьери, мере э туьревоз гофи.

Гьердуьеки вадарафденуьт. Дирморени Яшка.

Яшка. Шев эхэйр бу!

Рэхьмон. Шевтуьш эхэйр бу, нуьш.

Гьердуьеки нуьшденуьт.

Яшка. Туь уже хьозури эри рафде?

Рэхьмон. Эри, ме хьозруьм.

Яшка. Туьре э пехота нуьвуьсдет?

Рэхьмон. Бэшгэ чуьни, хьовир? Э пехотеш, э артеллернеш рафдимге метлеб иму екини—эз дуьли, эз жуни гьурлугь сохде, ерэгьэ э дес вегуьрде, дуьшмере борде-борд сохде, глэзизе Ватане глутьетлуь сохде, гьоим дошде! Ини везифейму хьовир, Яшка. Иму эдейме рафде эри воровунде буйругь Ватане. Чуьжире везифе э пушойму норе омоге, биё бегьем сохим. Иму салдатгьой глэзизе Ватаним, хьовирме!

Яшка. Дузи, разинуьм э гофгьойтуь.

Рэхьмон. Э имуревоз рафдегоргьо амбарн себэхь?
Яшка. Хэйли одоми гьисди. Оммо гьобоне Бебе когьозгьо оворди эз духдир дуэлюю хэреби гуфдире. Э хьисобевоз э дуэлюю метлеб дери гэмелгьо соху, пою эз довго.

Рэхьмон. *(Мэхьтел бире)*. Нибу!

Яшка. Э жун бирори расд гуфдиренуым.

Рэхьмон. Зурбои!..

Вэхушдени, гешдени э пой, ведешендени эз куьф хуьшде балабане

Яшка. И чуь раче балабани! *(Фегьм сохдени)*. Нумтуьш ве-
ри ки... ки нуьвуьсди?

Рэхьмон. Хумор бэхш дори мере. Еровурд... «Бер э хуьшде-
ревоз,—мугу—Балабан зере мэхьэл мере э ёр миёри мугу».

Зерени балабан.

Яшка. Ме мирош, жон бирор, жун одоми хьэз сохде эз сес эн
балабантуь.

Рэхьмон. Гу гьери е дуь бенд мэгни.

Яшка. *(Хундени)*.

Ини омо нубот имуш,
Ме рафдени бирем, дедей,
Туьре ме нисохум фуьмуш,
Ме рафдени бирем, дедей.

(Божи дениширени эз дер. Яшка хундени)

Хурдем хьэлоле ширтуьре,
Хурдем нун эн жофойтуьре,
Эри доше динжитуьре,
Ме рафдени бирем, дедей.

Еки туьни, еки Ватан,
Гьердуьшмуре согь мидорум,
Дуьшменгьоре бесгьун доре,
Эйшму гуьзет ме миёрум.

Дироморенуьт Гээиз, Божи, Гуьлбике геймиш бире. Э дес Гээиз нен Гуьлбике
бухчегьой чи не чорекегьой шороб дери.

Яшка. Хэйр гердо... *(Мэхьтел мунде)*.

Гээиз. Хэйри, кеш туьш э имуревоз.

Яшка. Эже?

Рэхьмон. *(Гуьрдени гьул Яшкаре)*. Кеш, гоф месох!

Хэндуйсде-хэндуйсде вадарафденуьт. Божи рэхь сохдени ишуре вогошдени э
хуне.

Божн. Э шорн, ннкнревоз рафдуьт.

Сес эз буру. Эй, эз пенжере товуш ведр месохнт! Пенжер-гьоре, туьракгьоре хуб сэхд сохнт!

Божн зурн-зурн рафдени э лой пенжерегьо, хуб сэхд сохдени летгьоуре.

Божн. Кур гердо чумгьой Гнтлер! товушнш эрнму хьэрьюм бнсно (*Денншнрени э лой лампачкогьой электрн*). Могьгьул нжнре товушгьо дрнребнрнм. Худо мевеетево эз Гнтлер, хунне гьутнне гердо у!

Дер куфде оморенн.

Божн. Кннн?

Однгуьзел. Имуннм, гЭмел мнёв?

Божн вокурдени дере. Днроморенуьт Однгуьзел, Бебе, Юсупов. Э герден Юсупов дуллунн фотоаппарат, э чумгьою чешмекгьо верн. Гьемеекн шев эхэйрбу гуфдрнруьт. Божнш жугьоб гьемешуре вогордундени.

Однгуьзел. ГЭнлгьо эжн, ГЭзнз эжн?

Божн. Гьонн мнёвт, нуьшнт.

Бебе. Холей Божн, дуьлтуйре гурун месох.

Божн. Пара-пара, сула-сула гердо дуьл Гнтлер!

Однгуьзел. Ме дануьсденуьм, дуьл дедей эзнн мэхьэлгьо амбар гурун бнрнннгьо гЭдотн. Чуй бнн сохде бнёв?

Божн. Ишму мегунткн мере ннсе воисде гЭнлмере фнрсоре, ме эз хёлгьо дурум. И кор эрн кнфлет нму э тэхьно ннсдн. Гньюлом э знр гЭтош дерн, глов гЭтош мнёсде берде Гнтлере. Кнре мою дуьшмекгьо бневт тапаламнш сохут суьхнне хорннгьоймуре, э хун босгьун дегьлуьт хэлгь нмуре? Э ёр ншму не мундн бегем туркгьо, энглнчонгьо оморенге чуй гужгьо сохдебуйруьтге э коснбкусуб, э гЭруьс духдер. Худо меёро днне гьнч у руьгьоре. Е гнле гуфдурум, дуь гнле гуфдурум те умогьой глов гЭтош бере Гнтлере! Худо кем месохо эз сер нму совете. Гьемей хэлгь внлоет нму бнне вэхуьзуь э довгю, негьнлуь Гнтлере оморе э сернму. Гьеркн э дес туьфенг вегуьрде дануьсденн, бнё бурав э довгю.

Однгуьзел. Валлогь ме э н келемерднмеревознш эденбуьруьм рафде. Не бердуьт мере. Туь, мугу, э вэхд гражданскн довгю партизан бнрей, гьонн мугу жнгейтуь колхозн. ИгЭреш мугу одомнгьо герекн. Фронте тэхуьл, хурекнш дорогор бнё бу.

Божн. Гьелбетте, чуй гофн... Гене чуйш бнсдоге ме эхн дедьюм. Дуьл дедей эрн бала чуйтам мубу. Э туь гЭённ, жон Однгуьзел, э чуй зэхьметгьоревоз дошдем келе сохдемге е офдуме куке.

Однгуьзел. И чуй гофн, дузн, хэгьерме. Чуй бнё сохде бнёв? ГЭнл нмуш рафдн. Э туь мэгюлуьмн.

Божн. Худо кумек бнре эрнню шор вогордо э гьеме рафдегоргьоревоз.

Юсупов. Рэхмон ю эжен гьони, холей Божи!

Божн. (*Е кем э хуышде домунде*). Мере глэйбнш оморени гуфдире, валлогь биглорум.

Одигуьзел. Гу, глэйб меёвгу туьре.

Божн. Белки ишму нисе дануьсенитге. Эз зуревоз Рэхмон не Хумор духдер гьуншиму скире дирет, екире соймиш сохдет...

Бебе. Рэхмон не ки?

Божн. Хумор духдер гьуншиму. Де имогьой себэхь глэйл эдей рафде. Дуьл сэхьибгьой духдере динж сохде гереки. Имишев имуре воисдени Хуморе хосдехунд сохим бигьлим эри Рэхмон.

Одигуьзел. Амбор хуб, сэглэтию ник бу.

Юсупов. Лап хуб, омборекбу.

Божн. Ишмуш шоригьо никигьо виношит э гьеме хосдегоргьоймуревоз.

Бебе. (*Посово чаруьсде*). Мере воисденбу у духдере эйме хогьум. Фурмунде оморум.

Одигуьзел. Хубе глэрьюси глэрьюсть, Божн, худо пешму мешохо ишмуре.

Божн. Пешмуни мевиношит.

Бебе посово чаруьсде ловгьой хуьшдере глэнж гуьрде. Э хуе дироморени пиёне Нэхьум.

Нэхьум. Ом-м-м-борек, бу, сэглэтию ник бу, эри небирегоргьош гердо! Бебе! (*Э лой Божи*) глэйлгьоре э гьужогь вегирош. Имуш ки шоригьо винойм.

Эз бугьоз хуьшде зерени пингьоле.

Божн. (*Э пой вэхуьшде*). Шоригьо гордо э глуьлом (*вадарафдени*).

Одигуьзел. Нэхьум, туь гене пиёне хунои. Мигледи бегем?

Бебе. Эри делуь гьеме руз мигледи.

Нэхьум. Гьэлет мебошит, ховиргьо, Нэхьум е вэглдош пиён ние бире.

Бебе. Дузи, энжэгь серлею гиж хурде.

Нэхьум. Охмох мобош, Бебе, э жун синей Нэхьум ме пиён ние биренуьм. Нэхьум дуьлшоре одомини, гьемнше жовони—дуьл тиж кемер тики. (*Диги-диги зерени, вежегьисде*).

Дироморени Божн чореклей шороб не пейлегьо э дес дери, декуьрдени, дорени Нэхьуме.

Нэхьум. Ме э тэхьно хурум?

Божн вадарафдени, дировундени зокускегьо, декуьрдени шороб эри эн угьонигеш.

Юсупов. Эйме медеки, Божи.

Божиги. Хурит дие...

Одигуьзел. Бигил Глэзизигьоб бнёт.

Нэхьум. Дие гьечу буге ме рафдуьм. Божиги хэгерме, хурденуьм. Хурденуьм э шори кукгьоб глэруьсгьойтуь. Мозоллуь гердо! Э глэриснишуром. Э сер кук бирингьобшур!

Бебеге. Туьре, гьеле те умогьонш мунде хээли!

Нэхьум. (*Шоробе хурде бэзгьодо*). Чуь, кире? Мере? Куьл гьуим бошувеге эй зовхоз Бебеге! Ха-ха-ха. Э метелегьоб гуьфдиренуьт келе совугьоб не чуькле совугьоб э еки расиренге, чуькле совугьоб хуьрд биренуьт, келегьоб согь мунде. Кимидануь эз ме не эз туь коминиму зу мимиримге? Омон ме муьрденуьмгьоб нисдуьм, э жун тэхьеле руригьойтуь. Гьундо хуно, мих кимик. Се довгьоре эз сер сохдем, и довгьореш эз сер сохдумге, де гьич нимуьруьм. Э жигеймеш Гитлер бие муьруь.

Божиги. У Гитлере зендебугьоб дедей е нимесухд миёсде зенде.

Нэхьум. Туь е кем еглэммиши хэгерме, Божиги, кор э Гитлер невери, кор э Гитлере дошдетгьоб гьудуз—сохдетгьоб гьоширгьоб вери.

Юсупов. О, туь ингьэде кориш дануьсдени, Нэхьум?

Нэхьум. Эй, товарищ Юсупов, туь э килэхьме медениш, э зир килэхьме чуь дериге, э у дениш.

Юсупов. Ченд сала мибоши туь Нэхьум?

Нэхьум. Эз поровоз е сала.

Бебеге. Хок варово э сер эни, эри гьеме гоф жугьоб офдени эй.

Нэхьум. Туьре хуно амбар не хундем эхи.

Юсупов. Расдекиш ченд сала мибоши?

Нэхьум. (*Хуб дениширени э Юсупов, пьесе э фотоаппарату*). Ме ченд салаюм... Хм... ме эз поровоз е сала...

Хэндуьсдени, дениширени э лой Божиги, пингьоле зерени э бугьоз хуьше. Божиги декуьрдени шороб.

Божиги. Ги гьери ху, ме эдеме диге, бугьозтуь тар не бири.

Нэхьум. Эй согь боши, гьечи дие! Гьэдой глэилгьойтуь э жун Нэхьум! (*Фубердени шоробе*).

Юсупов. (*Хэндуьсдени*). Дуьл шоре одомини Нэхьум.

Нэхьум. (*Хэндуьсдени*). Ме гьеммише дуьлшорум, оммо туь? И ченд гилегьоб э шегьер иму омореи гьич е гиле семе и куьгьне дусдуьре сирот зерей? Нэгь!... Эй хьовир, товариш, ёлдаш, гьечу глэмел ниёво!

Дениширени э лой Божиги. У декуьрдени шороб.

Божиги. Ги гьери, э Нэхьум!

Нэхьум. Гьечу дие, Нэхьум гьурбу эришму!

Фубердени, шоробе, пезде хундени мэҕни э гьовой «сегогь», дигидиги зере ве-
жегьисдени эмглей хуне. Дироморенуэт Гээиз, Рэхьмон, Гуьлбике, Яшка.

Г Г э з и з. О-о-хош оморейт гьуногьго!

Дес екире гуьрденуэт. Одигуьзел не Юсупов омборекбу сохденуэт.

Одигуьзел. Э шоригьо никигьоревоз биёрит глэруьсе!

Божи. Шори ники винош. Е теклейтуьш э шори никиревоз
вогошде оmore, шор домор сохош!

Г Г э з и з. (Эз Юсупов). Хундейм газет туьре хьовир Юсупов,
хуб нуьвувьсдей, баракеллогь!

Нэхьум. Мере дие э гуш гуьрдегор нисди, рафде воисде.

Яшка. Э Нэхьум, туьре худо хьэмис вечино, туь кей оmoreй
расире инжо? Гьонилей э хуней глэруьс бу э жун ишму, инжош
омори расире...

Нэхьум. Дури бегем эри чьумени келемерд!

Одигуьзел. Е хьэйти дие.

Нэхьум. (Эз Яшка). Гьеле э хунешмуш биё биём бэхшейме-
ре эри хурде. Зу бош зен хогь. (Дениширени э сэхьибхунегьо).
Дие эдем рафде, гьемише э шоригьо никигьо биём э ишму. (Кеф
дес хуьшдере моч сохде, вадарафдени).

Г Г э з и з. Божи, сифро деше!

Божи не Гуьлбике вадарафденуэт. Дироморени Нэхьум.

Нэхьум. Бэхшлемиш сохит, ме е гофе фурмуш сохдем, э Бе-
бе е гоф гуфдиренини мере.

Бебе. (Гьошгьоре дуллу сохде). Беbei писери миро и эз ме
чуь воисде ире!

Нэхьум. (Куьнд бире эз Бебе). Гьич дуьлтупь гурун мебугу,
э мэхьалешмуш глэруьси мубу. Гьеле э хунешмуш мухурим. Худо
воровуно метлебгьой туьреш.

Бебе. Худо бери сер гуш туьре, сер гуш имуре бердики туь!

Нэхьум. (Элой Юсупов). Хьовир Юсупов, туь хундегоре одо-
мини е дуь гоф гу э гьонмез. Гьонмезе одомп ниварасуь. Билене
бил, билмеене чувол-чувол. (Килэхьэ вегуьрде э гьово). Дие согь-
бошит, рэхь ишму ник бу Рэхьмон не Яшка, шор биевошит! (Ва-
дарафдени).

Бебе. Дуьл эн и кирей гьони!

Одигуьзел. Сад сал глэуьмуьр мубу Нэхьуме.

Бебе. Дузи, биглоргьо амбар мунде э глэуьлом.

Юсупов. Лелей Гээиз, гьич э фикиртуь оmoreи ме имишев
гьисмет мибошум гуфдире э ишму?

Г Г э з и з. Туь суьфделе не оmoreйки э хунейму. Туь гьемише
Гээизе гьуногь имуни. Пушотегьош, иму э куьре зигьисдеки фэ-

гъире бешму эз дигъ Гъосум миомо э хунейму э гъуногъдугъи, имуш оморерафде мисохдим э дигъ ишму.

Юсупов. Ме эзу товно ние гуфдиренуым. Вэхд ижире вэхди гъони, довглон. Э ёрме оморени чутьам ме э рузгъой шолуми, те довгло сер гуърде ченд гилегъо оморемге э колхоз ишму, чендбо э гозет нуввуьсдемге эз товней хубе коргъой Рэхьмон. Э Вессоюзная сельскохозяйственная выставка рафдекиш, медаль сурьхи вегуърденгеш сирот зерем Рэхьмоне. Э гозет дешендем.

Рэхьмон. Кечени гиндош диенлер, эз тозе коргъо гоф сохит, хъовир Юсупов. *(Божи не Гуьлбике диревунденуьт шоробгъо, хурекгъо, норенуьт э сер стол, нуьшденуьт).*

Юсупов. Ме имишев гъисмет бирем гьем э сер одухлу хослей Рэхьмон, гъемиге э сер рэхъ сохдеи э фронт.

Божи. Туь пейлегъой гъуногъгъоре пурсох *(Гъэзиз декуьрдени шороб).*

Юсупов. *(Пейлере вегуьрде).* Рэхьмон, туь имогъой эдей рафде э довгло, эри гъэлхэнд дошде Ватане эз дес нэгълетлуье дуьшменгъо. Белки имбуруз себэхъ имуш оморимге э посойтуь. Гъи, Бебе, дуз гуфдиренуьм?

Яшка. Эри, эри дузи!

Бебе гъуьж диоморе, гоф ние сохде.

Юсупов. Мере имиди, Рэхьмон, ки чутьам туь инжо э колхоз хуб кор сохдейге, чутьам колхозе Гуьзетлуь сохдейге, унжо, э довглош э мердиетиревоз, э игидиревоз женг сохде, фашистгъоре тембихъ доре, гъэзизе Ватане Гуьзетлуь мисохи.

Одигуьзел. Иму бовор сохденимки, Рэхьмон игид медиров!

Юсупов. Рэхьмон, бирор, рэхътуь ник! Шор биевош гене э кин бебе дедейтуь. Шор биевош э ен одохлуйтуь! *(Божи покурдени чумгъоре).* Рэхъ туьш ник, хъовир Яшка!

Яшка. Согъ бошит!

Рэхьмон. Согъ бошит!

Одигуьзел. Эшори игиде кукгъой советиму!

Пейле э пейле зере хурденуьт гъемееки.

Божи. *(Эз Юсупов).* Худо метлебгъойтуьреш воровунде, э гъэруьси, Рэхьмонлейме гъисмет гердош!

Юсупов. Согъбоши, дедей Божи!

Одигуьзел. Дуьл ди хуьшдере, Божи.

Божи. Дуьл Гитлере худо хъэл сохо!

Юсупов. Дуьл Гитлер тэхъно хъэл бисдоге кеми. Гъемей лешкер Гитлер биё дорбодогъун сохде биёв. Умэхъэли метлебгъойму бегъем мубу.

Божи. Худо воровуно метлебгъошмуре, худо кем месохо эз сер иму советский власте!

Одигуъзел. Хьовир Юсупов дуз гуфдире, Гитлер тэхно нисди и бедигьоре овордигьо. Довгьоре вэхузундет капиталистгьо, империалистгьо.

Божи. Унгъэде гофгьо ки дануъсде!

Одигуъзел. Дануъсде гереки. Божи, Гитлер гьисди еки эз дседобшигьой эн гьоширгьо, капиталистигьо, гьеме молгьо девлетгьой гьуьломе эйшу хосденуьтгьо.

Рэхьмон. Лслей Одигуъзеле деймуре келе дануъсдменд сохде воисде.

Божи. Дедей гьурбу гердо эритуь, хэлефме, ме имогьой келе зеюм. Эжигеймеш ишму биё данит.

Гъэзиз. (*Шороб декуьрде*) вегирит гьери!

Одигуъзел. Ме Гъэзизе эз гъэилиревоз шинохденуьм. Рэхьмониш э дес иму келе бири. Тэгьрифи Рэхьмон гьони э лэггъэй гьеме колхозникгьойму дери. Машаллогь хубе корсохи Рэхьмон. Ме имидуьм, ки э довгьош туь игид мибоши, Рэхьмон. Хурим и шоробе э шори Рэхьмон кукиму, игид колхоз иму.

Божи. Сад сала гердош э куктуьревоз.

Одигуъзел. Гъэруьс ишму э шори никиревоз э хунешму дирово.

Бебе. (*Посово чаруьсде*), вним гьери дие...

Одигуъзел. Шор вогордош. Рэхьмон!

Божи. Шор биево е теклейтуьш. Эри хисире бэгъэй сер ю э сер боли мевараво.

Гуьлбике. Э Рэхьмонлеймуревоз, э Яшкеревоз.

Гъэзиз. Метлебгьошму э жиге биёво, лэхъэм!

Хурденуьт. Пауза.

Бебе. Имбуруз э радио шионвусдем немцгьо э Киев деруьт. Корго четини.

Яшка. (*Э пой вэхуьшде*) Дуьлтуй сухдениге, хьовир Бебе, биё туьш себэхь э имуревоз бурайм э довгьо, чуьтам оморэ эритуь?

Бебе. Герек бисдоге мурам.

Яшка. Эз дор рихде емушгьоре эри вечире?

Бебе. Эз туь ни пуьрсуьм, гьермерд кор хуьшдерс ю хуб дануьсде.

Яшка. Кор гьемейму гьони е кори—ватане хилос сохден эз дес дуьшменгьо.

Бебе. Бошгу, варасуьруьм. (*Вэхуьшдени вадарафде. Гьемеки мунденуьт мэхьтел*).

Яшка. (*Э посой Бебе*). Хьэктуре вор ди!

Одигуъзел. Сабуьр хубе чини, хьовиргьо.

Пауза

Юсупов. Хьовиргьо, бэхшлемиш сохит, мере е текелифни.

Г л э з и з. Буюр, буюр!

Ю с у п о в. Глэмел миев глэрүсе огол зере инжо дировунде?

Б о ж и. Глэдот нисди...

Я ш к а. Холей Божн гье у куьгьне глэдотгьоре гуьрди гьнше,
вэ д э н у куьгьне глэдотгьо нисди, э холей Божн.

Г у ь л б и к е. Туь пой, Яшка.

Ю с у п о в. Гьечу буге иму дарайм э хуней глэрүсе.

Р э х ь м о н. (*Э пой вэхуьше*). Екишмуш эз жиге междуьмит,
имишев ишму амбар гоф сохдейт ме шиновусдем. жон дедей. Бие
туьш имогьой шинов е дуь гоф меш гуюм. Амбара салгьо туь бенд
бирей э гофгьой гьэриненегьо, маллагьо, рабигьо, гуьрдей куьгьне
дин-догьоте, хор не сохдей шоботе, езугь сохде э шуьгьэмтуь не
хурдей ругьэние лезетлуье чигьоре. Оммо у одомигьо, комигьо ки
бенд сохдетгьо туьре э куьгьне глэдотгьо, ишу хурдет у чигьореш,
хор сохдет шоботеш, сохдет чуь жире корогьореш. Ногьогь ние
гуьфдире э метелегьо: раби сохде коре сох, раби гуьфдире гофе
месох.

Я ш к а. Баракеллогь!

Г у ь л б и к е. Пой, Яшка.

Р э х ь м о н. Дедей, биё туь имишев фурмуш сох у куьгьне глэ-
дотгьоре, бие туь могьбул месох и э сер рэхь веригьо куктуьре.

Б о ж и. (*Чумгьоре покурде*). Дедей гьурбу эритуь.

Р э х ь м о н. Бие туь рази бош, ме дарам, дировунум Хуморе
(*куьнд бире гьэл гуьрдени Божире*).

Б о ж и. Метлебгьойтуьре худо воровуне, хэлефме, дара диро-
вун, омоге.

Я ш к а. Ой согь боши, холей Божн!

Р э х ь м о н (*ведешендени эз куьф балабане*). Ги, Яшка, гьеле
зе е дуь мэглини, хун, те ме дироморе.

Дорени балабане, вадарафдени.

О д и г у ь з е л. Гу виним гьери, Яшка.

Я ш к а. (*Зерени балабан, хундени мэглини*).

Глэнл бирим, хунденбирим э школа,
Хунде-хунде иму бисдорим келе,
Колхоз бире, шоре рузгьо винире,
Хурденбирим иму нун суроире.

(сес балабан)

Власть Совет келе сохди имуре,
Гужлу сохди гьувот эн гьулгьоймуре
Эз дуьли хостеним Ватан имуре.
Ватан эдей огол зере кукгьоре.

(сес балабан)

Иму мурайм эри дошде Ватане,
Нисд мисохим беда фашист — садане,
Иму нигьлим гӀэрсудь бире гӀэруьсе,
Иму гьони биӀ виним гӀэруьсе.

Дироморенуьт Рэхьмон не Хумор дес екире гуьрде. Э хуне дебирегоргьо гьемек чек зере.

Перде

ДУЬИМУН ПЕРДЕ

Суьфдеи картина

Хуней ранжбери э Венгрия. Э елой хуне кравать тэхтеини э е лойге келе стол. Э сер стол вери телефонный аппарат. Солдат Иванов трубкай телефоне э гуш воноре, нуьшди. Э ен кравать, э сер стул сере гьуз гуьрде нуьшди капитан Орлов. Шеви. Эз буру эдей оmore сес туп шенде ве лов бирей снарядгьо. Пушой пенжерегьо э одеялгьоревоз пучунде омори эз хуне товуш лампе не вадарав гуьфдире.

Орлов. *(Э пой възхуьшдени, гешдени э иловлей хуне, думит сохде)*. Имишевиш и нуькерере гиросде нидануьт солдатгьойму?! Гьечи амбар э е жиге поисде гӀэмел ниев. Эдей дир кешире наступление, нэгI, нэгI гьечи гӀэмел ниев!.. Нуькерере зу-зу гиросде вонсде.

Гье ебо оморени сес лов бирей снаряд. Эз гужию хуьрд биренуьт шишегьой пенжере, лерзирени хуне. Э хуне дироморени духдер ранжбер, сэхьибхуне Илонка, терсире-терсире вечирени шишегьоре. Орлов десе э лой дер кешире, бирмундени э духдер вадарав гуьфдире.

Иванов. Хьовир капитан, ишмуре оголи *(дорени трубкаре)*.

Орлов. Эри, менуьм. Второй. Эри, чуй Хьовир первый? Гьеле не гиросдейм нуькерере. Дуьшме сэхд поисди, рэхь нисе доре. Дуьруьжде калибрлуье пулеметгьои. Эри, эри. Чуй, туп? хуб, хуб. Оммо пулеметгьой дуьшме э дору пэхьнуьнуьт. Жигеюре офде ние бире. Чоре сохде вонсде. Мигирорим нуькерере, егьин мигирорим. Хуб, бошгу. Шиновусдум. Согьбошит! *(Дорени трубкаре э Иванов)*.

Иванов. И нуькере беде нуькере бисдо.

Орлов. ДовгIои, Ваня, довгIо. Победа эз хуьшде ние оmore. Э асантировоз с кориш нисе бире.

Дироморени Рэхьмон э тению вери формай сержанги. Пушонню бесдеи э бинтевоз.

Рэхмон. Ховир капитан, фашистский офицере гуьрдейм оворде, диrowунум?

Орлов. (*Шори сохде*). Молодец, баракаллогь! (*куьнд бире дес зерени э сер Рэхмон*). Сэхд яраљуь бирей?

Рэхмон. Е кемлей гьэлпе берди, ховир капитан. (*Хэндуьсдени*).

Орлов. (*Сэхд гьэл гьурдени Рэхмоне*). Мугьует бош эз хуьше (*Хьэрзо сохдени Рэхмоне*). Диrowун пленнире!

Рэхмон. Хуб (*Вадарафдени*).

Иванов. Е дуь гоф векенде гереки эз офицер.

Орлов. Хьэрекет мисохим, ховир Иванов *шори сохде гешдени э иловлей хуне*).

Диrowорени немецкий лейтенант, э лосою Рэхмон.

Рэхмон. Хубе «сазани», ховир капитан?

Орлов. Руьгъэние «сазан» биё бу. Оммо ведини телуь амбар дерн э ю. (*Э лой пленный чаруьсде*) фамилия, нум туь?

Мюллер. (*Сере жумунде*). По-русски не...не...не... Русиш ниht шперейхин...

Орлов. (*Глоси бире*). Ме дануьсденуьм гьечу мугуигьоре, ниht, ниht. Ишмуре воисде мэхьэл хуб дануьсденит зувун урусире: э шегьергьо ве дигьгойму хэлгьэ талаш сохдеки гуфдиренбирит: «Матка, давай кура, давай молоко. Имогьой ниht, ниht бири?! (*Е кем гешдени, пезде десе зерени э синей хуьше*) ме Николай... (*десе кеширени э лой Иванов*). У Иван (*пезде десе кеширени э лой пленный*). Туь кини, Ганс, Фриц, Вилгелм... фамилия, нум...

Мюллер (*сере зофруво жумунде*). Я... я... ме Ганц Мюллер.

Орлов. Ганц Мюллер, тейте э туьревоз гоф сохде руригьой одоми хьэл мубу. Эз хэйртуь заралтуь амбарн. (*Э лой Рэхмон*). Ире э кин Золин деберде гереки. У зувун эн ире хуб мидануь. Дебер гьери, бигбил пуьрсуь дануь э же пэхьниниге пулеметгьой эн игьо, дебер, меш гьони мидиром.

Рэхмон. Хуб (*эз пленный*) кеш! (*Ведебердени*).

Орлов. (*Вегуьрдени трубкаей телефоне*) первый, ховир первый, тозе хэбер гуьом, мэглуьм сохденуьм э ишму. Гьони разведчик иму е келе «зувуре» гуьрди оворди. Чуь? Э кишму фуьрсуьм? Бошгу, гьони, хуб, хуб, шиновусдум, варасуьруьм, инжо одомиму Золин е кем гоф мивекенуь эз у, эз гьеме пушо егиле пулеметгьой дуьшме э же пэхьнуь гьисдиге дануьсде воисде, эри, хуб, хуб. Варасируьм... (*дорени трубкаре э Иванов, вадарафдени*).

Иванов. (*Эри хуьше гоф сохде*). Ебо кей миварасуь и довго... Чор сал эдее бире...

Диrowорени Рэхмон, нуьшдени. Ведешендени эз куьф хуьше балабане, фэгьм сохдени, сер гуьрдени эри зере евош-евош эз гьовой мугьамат.

Иванов. (*Е кем възд giroшденге*). Лап хуби, ховир сержант, эз ело сес тунгьо, пулеметгьои, эз ело сес балабан. Г'эруь-сини...

Рэхьмон. (*Э пой възхушдени*). Эри, замечаниейтуь дузи, ховир Иванов, ме етике фурмуш сохдере хуно бисдорум эжеюмге гьейсэг'эт. Э ёрме ватан омо. Дог'исту онгурбог'гьо, гьуьндуре дог'гьо... (*Ох кеширени*), ёр... г'эруьси... Чув гуфдири туь, Иванов, музык г'эруьси? (*Куьнд бире г'эл гуьрдени солдате*). Туь гьич фикир мекеш ховир, у музык фашистгьоре иму миг'лим лэг'э гуьрде. иму мизеним настоящий музык г'эруьсиннере, туьреш огод мизеним э бирордомори, э Дог'исту, э мэг'дон раче бог'гьо, бог'чег'гьо, емуьшгьо, онгургьо, хубе шоробгьо ве кобобгьо...

Иванов. Худо гьишдге...

Рэхьмон. Худо, худо... худо эйчуь, иму хуьшдениму миерим шорире э десдин имуревоз. Фурмуш сохдей туь гоф'гьой интернационале?

Екиш нидуь имуре хилоси,
Не худо, не подшогь, не игид,
Мегирим иму азадире
Э десдин эн дес имуревоз.

Иванов. Правильно!

Рэхьмон. Э десдин дес имуревоз, (*Гешдени э иловлей хуне, фег'ьм сохдени балабане, пезде ведешендени эз кьуф сирот Хуморе, дениширени*). Хумор, туь гьейсэг'эт э ширине хов нимешеве дери (*дениширени э сэг'эт*). Дуз сэг'эт екини, кидан э пушой чумтуь гьони чужире ховгьо омореге, кидан туь гьечи дануьсдени одохлуйтуь Рэхьмон келе игидиг'гьо сохди, амбаре фашистгьоре дорбодог'гун сохди, э синей хуьшде жерге-жерге орденгьо, медальгьо вонори... Омон ме гьеле лап кеме кор сохем, ёрме Хумор... (*гешдени*). Имог'ой чор сали екире не дирейм, Хумор. Эгер гьони Хумор хэбер гьисдиге э гуфдирей келе зенгьо гуьре гушгьою биё зинг зенуь...

Эз сиро оморени сес пое-пой.

Иванов. Сес пое пой...

Рэхьмон. Кини унжо?

Илонка (*дироморени*). Ми, что?

Рэхьмон. Туьни, Илонка? Эйчуь не хисирей, шев нимен.

Илонка. (*ловгьоре ширин сохде*). Нем тудом, не понпмай...
Ние варасиренуьм.

Рэхьмон. А-ах, ние варасире. Еки чуьтуьни жог'гиле духдер одохлу мереш гьисди, э Кавказ, кидан уш гьечи туьре хуно те нимешев ние хисиреге.

Илонке. Кире, мере э Кавказ? НэгI, нэгI, Кавказ дурн, ме нпём. Э Масков карашо, ошин карашо...

Рэхьмон не Иванов хэндүүсденуыт.

Рэхьмон. Туь нисе варасире, туьре ки берде э Кавказ, эй-чуьни туь мере? Э Кавказ мере одохлуни, хубе одохлу, Хумор, рачи, сейп, сейп. (*Бирмундени сироте*).

Илонка (*фегьм сохдени, шори сохде*). О, карашо, сейп кишосон, раче духдери.

Рэхьмон. Ме рач нисдуьм?

Илонка. (*Сере жумунде*) да, да, туьш рачи (*хэндүүсдени, энгуйшдгьой хуьшдере моч сохдени. Оморени келе сес снаряд лов бире. Илонка вирихдени эз хуне. Дироморени Орлов*).

Орлов. И духдер чуй сохде инжо!

Рэхьмон. Гьичиш, гьечи эденбирим мэхсере сохде.

Орлов. Ногьогъ, инжо хунегьойму нисдн, хьовир сержант, инжо довгIои, заграницаи, фурмуш мосох!

Рэхьмон. Виноват, хьовир капитан.

Орлов. То, то, эки хуьшде гьеле разведчикн, эх, туь!

Иванов. У ошугъ бире одомини, хьовир, капитан, и дов бэхш-лемнш сохит э у...

Орлов. (*Эз Рэхьмон*). Довиге эгьуьлменд бош. (*гешдени э иловлей хуне, поисдени*). Эри, Золин е хэйли гоф векед эз пленный, жиге пулеметгьореш гуфдири (*куьнд бирени э лой Рэхьмон, э гуши-гуши гуфдирени*).

Рэхьмон. (*Гье ебо шори сохде*). Хьовир капитан, руьхсет дит мере бурам у пулеметгьой дуьшмере нисд сохум.

Орлов. Туь нэгI, туьре нидануьм фирсоре, туь гьеле гьейсэ-Гэт оморей эз разведка.

Рэхьмон. Хьовир капитан...

Орлов. НэгI, нэгI, нидануьм.

Рэхьмон. Хьовир капитан, ме хэсде нисдуьм, мере ховиш неде, пезде ме тэхьно нисе рафденуьм. Эмеревоз одоми мубу.

Орлов. (*Хэйли думит сохдени, гешдени э иловлей хуне, пезде ведешендени эз планшетка картаре, лов сохдени э сер стол, поисдени э думит*). Да, Дот. НэгIлетлуье Дот, иму туре лов-тум ми-сохим. НэгIлет э туь, Гитлер! (*Дениширени э Рэхьмон*). Огол зе Яковлеве!

Рэхьмон. ГьейсэгIэт.

Вадарафдени, вогошдени э солдат Яковлевевоз.

Яковлев (*Белли гуьрде*). Хьовир капитан...

Орлов. Фуше десе. Е кем чи биёр эри хурдейму.

Яковлев (*шори сохде*). Э худо шуькуьр, эхир чи хосд. Эз

кеевози эдем минет сохде чи му, ние хурде. Эз себэхъэвоз е лугъэ нун нехурди.

Орлов. Бошгу, бошгу, дие тэгди сох. (*Хэндүсдени, Яковлев вадарафдени, диrowндени хурек, декуьрдени эрэгъиш*).

Яковлев. Гъечи дие!

Орлов. Эри сержантиш деки.

Рэхмон. Хьовир капитан, мере нивою.

Орлов. Туь чужошни?

Рэхмон. Догъустони.

Орлов. Гьо, туь эрэгъи нихури, эритуь шороб онгури биё бу.

Гьемеeki хэндүсденуьт.

Орлов. Дагуьсденуьм туьре чужь воисдеге (*э гьенекевоз*). Игиди туьре бирмунде восиде.

Рэхмон. НэгI, хьовир капитан, мере э туь кумеки сохде воисде, дуьшмегьоре нисд сохде воисде.

Орлов. Ме эдеме гьенек сохде.

Рэхмон. Эхи биё зу варасим довгьоре, дорбодогъун сохим дуьшмере, вогордим бурайм э хунегьойму, э кин зенгьо, одохлугьойму.

Орлов. Гьери ди вуьнуьм сирот одохлуйтуьре.

Рэхмон. И чор сали не дирем юре (*ведешендени эз куьф, дорени сироте*).

Орлов. Хубе духдер миё бу и духдер гьечи чор сал данишири э туь. (*Е кем сер гъуз нуьшде, думит сохде песде гуьфдирени*) мереш бу зен. (*Ведешендени сирот зен хуьшдере, дорени э Рэхмон*).

Рэхмон. (*Сироте винире бэгъдо*). «Бу эйчуь», хьовир капитан, чужь бири бегем?

Орлов. (*Ох кешире*) фашистгьо бердет э Германия. Нисе да нуьсденуьм согъ мундиге ненге нэгI (*Вэхуьшдени, гешдени э иловлей хуне*).

Рэхмон. Дуьлтуь гурун мебугу, хьовир капитан, белки гьеле согъ бу, иму хилос мисохим уре. Гэмель миевге еки эзи сиротгьошм, дит мере.

Орлов. Веги.

Рэхмон. Согъ боши, хьовир капитан. Туьш веги эйтуь и сиротме нен Хуморе.

Орлов. Согъбоши (*Донорени э куьф*) Иванов, огол зе э телефон командир чоримуьн ротаре.

Иванов. Чоримуьн, чоримуьн, гьони э ишмуревоz гоф мисоху дуьимуьн.

Орлов. (*Трубкаре вегуьрде*). Гьери, чужь хэбери? Чужь? Пулемет лэгIэ нисе пуьрде. Екигеш? Серё тик гуьрде нисе бире? ГIэ-

жел эн у пулеметгъо не Гитлере иму мидим. Гьони э кишму мпѣв одоми, ки? Рахманов. (*Рэхьмон шори сохде*). Кумеки сохит э у.

Рэхьмон. (*Э пой вэхушде*). Хьовир капитан!

Орлов. Хуб, руьхсет доренуьм. Бура! Э хьитиётировоз кор сох. Э туьревоз кире фуьрсим иму? (*думит сохдени*). Эри, Огнева, у дилбоше, игиде одомини. Ну, дие согъбоши, рэхь ник (*гъэл дешендени э герден Рэхьмон*) деннширем э туь. Э и зуригъо довго мшварасуь, фашистгьоре нист мисохим, пезде гьердуьеки мирайм э кин одохлуйтуь, э Догъуьсту. Шиновусди?

Рэхьмон. Эри, хьовир капитан, согъ боши!

Орлов гече гъэл дешендени э герден Рэхьмон. гоф не сохде чаруьсдени посово.
Рэхьмон вадарафдени.

Орлов. (*Кубнд бирени эз пенжере, пердере екем вокошире, деннширени э буру, вогошдени, гешдени э иловлей хуне*). Хубе куки Рэхьмон, омон э четине кор рафд. У рэхь гиден-гелмез рэхьи. Имид мисохим ки, Рэхьмон могорду пуфдире. (*Э лой дер денншире*). Яковлев!

Яковлев. (*Дироморени*). Хьовир капитан.

Орлов. Веги и чигьоре.

Яковлев. Ишму гьичиш не хурдейтки.

Орлов. Весси.

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чуьни!

Яковлев. Е кемлей семе дегердит хисит дие...

Орлов. Чуь, дегердуьм хуьсуьм? Илле хуби эриме. Э гьирогъ нуькере деди-дедини, хун инсонгъо эдее тигьи бире, ме дегердуьм хуьсуьм? НэгI, ме бурам ебо э чоримуьн рота, вуьнуьм чуь хэбериге.

Яковлев. Меш миём.

Орлов. НэгI, туь пой инжо, ме гьони миём.

Яковлев. Хьовир капитан, шев торики.

Орлов. Ди э ме автомате, Арутюняне миберуьм э хуьшдеревоз.

Яковлев дорени автомате. Орлов вадарафдени.

Яковлев (*вечирени сер столгьоре*). И чуь жире одомини командир иму? Не хурдени, не хисире. Гье э думит дери.

Иванов. Хубе командири. Эри кор дуьлю эдее сухде, гьэдуьр солдатеш дануьсдени.

Дироморени Юсупов, э душоу вери погонгъой капитан, э чумгъою чешмекгъо, э дес ю фотоаппарат. Яковлев не Иванов вэхуьшденуьт э пой, честь доренуьт.

Юсупов. Капитан Орлов инжо бире?

Яковлев. Бэхшлемиш сохит эри дануьсде, ишму кинит?

Юсупов. Ме корреспондент эн гозетуым, капитан Юсупов.
Яковлев. Эхи ме ишмуре нисе шинохденуым.

Юсупов. Гьеме одомигьоре шинохде варасде нйбу (*Ведешендени эз куьф удостоверений хуьшдере, бирмундени*).

Яковлев. Имогьой шинохдум, нуьшит, хьовир капитан, Орлов гьони миев.

Юсупов. (*Э иловлей хуне денишире*). Ху-уб, чуьтами коргьошму, ченгъэде пушо рафдейт имбуруз?

Яковлев. Бэхшлемнш сохит, хьовир капитан, гуфдире нида-нуым.

Юсупов. Дузи, э гьер одоми мегу. Оммо ме корреспондентуым, ме гьемере дануьсденуым, ме биё дануым, сениг'этмени. Газет чуьчиниге дануьсдени туь?

Яковлев. Кем биш хунденуым, хьовир капитан...

Юсупов. Эгер гьеме руз хундениге, туь дануьсдени—газет гьеме руз ведирморени. Эри газета ведешенде материалгьо биёбу, у материалгьоре гешдегор, зу офдогор, нуьвуьсдегор гереки. У везифере ки бегьем сохде. Корреспондент. Варасири?

Яковлев. Эри, хьовир капитан.

Юсупов. Ой согь боши.

Иванов. Хьовир капитан, е сирот зенит имуре дие.

Юсупов. Ме кире сирот зеренуьмге дануьсдени туь?.. Игидгьоре. Эри э газет воноре. Ченд фашисте куьшдей туь!

Иванов. Телефонме гьеле гуниле ние шенде, хьовир капитан.

Яковлев. НэГІ, нэГІ, Иванова г'эйб оmore гуфдире. Эзи дуь орине пушо тел телефон бурра оmoreбу. Шев бу, торик. Иванов рафд эри гешде бура жигей теле, эй гьуьч сохде. Э далде, э кулегьо дуь фашист пэхьни биребуьруьт. Сес пой Иванова шиновусде сэг'эт, угьо гьов кенде оморут э сер Иванов. Оммо Иванов. игид ведиромо—бугьоз екире тасунд, еккере э кордеревоз сула сохд. Эзи знёдте игиди бире? Телеш гьуьч сохд, приказ командиреш бегьем сохд.

Юсупов. Баракаллогь! Мерзуь, мерзуь эри гозет воноре (*Ведешендени блокноте, сер гуьрдени эри нуьвуьсде*).

Яковлев. Лап келе тэГриф медит, хьовир капитан, Иванова, ненге келегед мубу.

Дироморени Орлов.

Иванов. Ини капитан иму.

Юсупов. (*Вэхуьшдени, когьоз хуьшдере бирмундени э Орлов*) капитан Юсупов, корреспондент газетей, «Эри Ватан».

Орлов. (*Когьозе вогордуне, дорени э Юсупов*) командир батальон капитан Орлов.

Юсупов. Э гүжевоз офдем ишмуре, шев торикки. Е солдат, рэхьэ шинохденигьо овурд мере.

Орлов. Ишмуре гиснеш мубу (*Эз Яковлев*) Яковлев, эри хурдей капитан чи биёр.

Юсупов. Мере гисне нисди, инжимш мебошит.

Дестьгой екире гуърденуът.

Орлов. Э иму гІэдоти: ебо гъуногъэ биё хоруним, песеде гоф сохим э юревоз.

Юсупов. Хубе, гІэдоти (*Яковлев дировундени хурек, норени э сер стол*).

Орлов (*эз Юсупов*). Омбор мипоит э батальон иму?

Юсупов. Нэгі, себэхь биё вогордум. Мере воисдени э батальон ишму е ченд игиде салдатгьоре сирот зенуым эри э газет дешенде. Ишму биё бирмунит э ме киниге хубе одомигьой батальон ишму.

Орлов. Э батальон иму хубе одомигьой, игидгьой амбар деруът. Ини еки э пушошму нуьшдигьой телефонист Иванов.

Юсупов. Уре, уже шиновусдем.

Орлов. Гуфдирет? Хуб. Ёкке мере инжо е игиде кук Дагестанини.

Юсупов. Дагестани?

Орлов. Эри. Зурбое игиде кор сохди у. Рафди э разведка тапшуърмишире бегьем сохде бэгъдо э рэхь ю расд оморет фашистгьой. Э вепичирекш се фашисте куьшди, юш йралуь бири офдори э гІэрей ментгьой фашистгьой. ГІэмелдани сохди. Десдей фашистгьой оморени э серию, хуьшдере э муьрден вонори, нефесе тасунди. Песеде дуьшмегьой дур биренге, вэхуьшди эри оморэ э кину. Гене э рэхью вохурди дуь фашист. Игид иму э бейбутевоз куьшди е дуьшмере, еккере лэгІэюре бесди, билесумор кешири юре оворде. Эз пленниш хэйли гоф векендейм.

Юсупов. (*Блокноте вегуьрде*) чуьтами фамилияй эню?

Орлов. Рахманов Рахман.

Юсупов. (*Мэхьтел бире, э пой вэхуьшде*) чуьтам-чуьтам гуфдирит?

Орлов. Рахманов. Чуьни бэгем?

Юсупов. Эжеи у. Ме уре шинохденуым, у хьовирмени, дусдени.

Орлов. Интересно, нуьшит, хьовир капитан. У гьейсэгІэт гене э разведка рафд. (*Сере гъуз гуьрде, дуьлю гурунд бире*).

Юсупов. Э сереботи Рахманов те довго ме ченд гилегьой э гозетгьой нуьвуьсдем. Меш дагестанинуым. Ме э хуней эн угьой ченд гилегьой бирем, бебегьой, дедегьойореш хуб шинохденуым. У э колхоз мэгІлуьмлуье корсох бу.

Орлов. (*Эз куьф ведешендени сироте*). Ини сирот эню?

Юсупов (*шори сохде*). Эри, уни—инниге Хумори. Мере нимд

небу э довго Рахманове муьвинуьм гуфдире, зу могорду у?
Эз буру оморени сес тупе-туп сес лов бирей бомб. Хуне лерзирени гьемеeki эз
Иванов бэгъэй дегешденуьт э хори. Песеде вэхуьшденуьт.

Иванов. Хьовир капитан, ишмуре оголи.

Орлов. (*Вегуьрдени трубкаре*). Эри, чуй, Дот лов бисдо?
Хуб. Рэхь очугъи? Хуб. (*Шори сохде*). Дир не сохде гирорит нуь-
керере. Меш гьони эдеме оmore. (*Э лой Юсупов*) хьовир капитан,
землякпуь Рахманов гене игиди бирмунди.

Перде

ДУЬИМУЬН КАРТИНА

Чуькле сара више э сер тепеи. Э глэрей сара долгегьо дегешди телефонист Иван-
нов трубкаре э гуш воноре. Гьовой шохьонгуми. Орлов сере гьуз гуьрде, нуьшди
э думит. Эз дур эдее оmore сес тупе туп, гуниле шенде.

Орлов. Е кемлейге рэхь мунди, и э пушо деригьо тепенре
мегуьрдимге, э шегьер мидарафдим.

Иванов. Да-а-а, ме мэхьтелум, неужели у пуч бири?

Бирден оморени келе сес туп шенде, песеде виз зере куьнд бирени снаряд, оф-
доре лов бирени э куьндигьо. Иванов сере гьуз гуьрде дегешдени. Дироморени
Яковлев.

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чуьни, чуй хэбер дануьсдей.

Яковлев. Гьичиш гьеме эдете гуфдире пуч бири. Огнев яра-
луж э санчасть дегешди. Э кин эн уш рафдем. Огнев эдее гуфди-
ре ижире: «Ме не Рэхьмон гьердуьеки симов зере гиросдим нуь-
керере, куьнд бисдорим э ён дот фашистгьо. Рэхьмон мере поюнд
гьэреул, ю рафд эри лов сохде доте. Песеде е келе сес омо, дот лов
бисдо. Ме рафдуьм эри гешде Рэхьмоне, не офдум. Э занимеш
раси гуниле, гье нуьшде-нуьшде оморум э гьирогь нуькере. Песеде
мере гьужогь зе вегуьрд е солдат иму. Хьэрой дешендуьм Рэхь-
моне офум гуфдире. Сес не бисдо.

Орлов. (*Вэхуьшдени, гешдени*). Хьэйф, хьэйф Рэхьмон!

Иванов. Хьовир капитан, екимуьн оголи.

Орлов. (*Трубкаре вегуьрде*). Эри, менуьм, чуй? Имбуруз
хьофд километр пушово рафдейм? Кеми? Э пушо гьуьндуьре догь
дери. Э посой догь дуьшме минометгьо нори. Чуй? Кумеки мисо-
хит? Артиллерия? Авиация? (*Шори сохде*) согь бошит! Лап хуб
мубу. Мигирорим, мегириш шегьере! Согь бошит. Хуб, хуб (*До-
рени трубкаре э Иванов*). Огол зе пенжимуьне.

Иванов. Пенжимуьн, пенжимуьн, ме дуьимуьнуьм. Пенжимуьн, гоф сох! (*Дорени трубкаре э Орлов*).

Орлов. Хьовир пенжимуьн, минометгьо э посой догь гьис-дуьтгьоре эдете лов сохденуьт эз звериш, тупчигьош. Хьозур бошит эри пушово рафде. Вэхде пуч месохит. Пушово, варасирит? Хуб, хуб, гьечу сохит. (*Дорени трубкаре э Иванов*).

Эз буру оморени сес балабан эн Рэхьмон э гьовой мугьамат.

Яковлев. (*Шори сохде*). Хьовир капитан, шиновусденит?

Орлов. И сес балабан Рэхьмони.

Яковлев. Гье уни, хьовир капитан. Ме видовум.

Орлов. Бура, хьитиёт бош.

Яковлев вадарафдени. Сес балабан оmore-оmore келе бире.

Иванов. Э худо шуькуьр, Рэхьмон офд омори.

Орлов. Лап хуб мибисдо Рэхьмон офд мпомоге.

Дироморенуьт Юсупов ве Яковлев. Э дес Юсупов балабан дери.

Юсупов. Салам!

Орлов. Салам!

Гуьрденуьт дес екире.

Юсупов. Эжи землякме?

Орлов, Яковлев, Иванов дениширенуьт э еки, мэхьтел мунде.

Яковлев. Иму эденбирим эз ишму пуьрсире, хьовир капитан.

Юсупов. Эз ме? (*мэхьтел бире*).

Орлов. Веди нисди Рэхьмон. Иму сес балабане шиновусдеки, гьечи дануьсдим Рэхьмон эдее оmore. Значит пуч бири...

Яковлев. Эхи и балабан эн Рэхьмони.

Юсупов. Ихдилот балабан ижиреи: Себэхьмунде эденбуьруьм эз е полк э е полкиге рафде. Эз пушойме е десде пленный немцгьо гиросдуьт. Диренуьм э дес эн е немец балабан дери. Поюндум немце. Мугум: гьери вуьнуьм, диренуьм э сер балабан нум Рэхьмон вери. УсэгГэтте шинохдум. И балабане Хумор—одохлуй Рэхьмон бэхш дореду юре. Гьэрезки балабане восдорум эз немец. Пуьрсуьруьм сэхьиб балабане. Немец мугу —нисе динуьсденуьм. Балабане мугу эз хори офдем. Э дуьл ме шек омо. Мугум кидан Рэхьмон пуч бири. Эзилойге фикир сохдум белки балабане вир сохди, ю согь саламет э батальон вогошди. Эзу товне оморум зу-зу э кишму.

Орлов. Эз Рэхьмон хэбер нисди. Вединики пуч бири (*сере гьуз гуьрде*). У хуьшдере зинде-зинде э дес дуьшме нидуь. Ох, хубе солдат бу, хубе хьовир бу, хьэйф-хьэйф (*эз синекю вороморени келе «ох»*).

Юсупов. Езугъ, хъэйф эн ужире кук. Фэгъире дедешу шиновусдки жингир мубу, хуышдере муькувьшуь. Ме дирем чуьтам дей эн угъо эри энун жун доренбуге. Езугъе зен... Хъэйф Рэхьмон!

Орлов. Да-а-а, омбаре дейгъо э и довго вир сохдет бэх-девере хэлефгъой, хуышдере. Чэнгъэде хубе, игиде инсонгъо, келегъо ве глэнлгъо, пиргъо ве жогьылгъо пуч бирет, Нэглет э фашистгъо, нэглет э Гитлер! (*Песде нуьшдени, э лой Юсупов чаруьсде*). Нуыш капитан. Туь шинохдени бебе дей Рэхьмоне. Нуьвуьс эри эн угъо е когъоз. Гьечи нуьвуьс ки, гье э ебо нетерсуьт. Варасири?

Юсупов. Чуь бие сохде биёв—эхириш гуруниш гьисдиге эри нуьвуьсде, биё нуьвуьсуьм.

Пауза

Орлов. Ме миёсдуьм писатель бире. Эз товун Рэхьмон ме книг муьнуьвуьсдуьм.

Юсупов. Верзиреш верзирени.

Орлов. Де гьечу буге нуьвуьс дие.

Юсупов. Эхи биё дануь одоми нуьвуьсде. Э гозет статья нуьвуьсде не роман нуьвуьсде еки нисди, хьовир капитан.

Орлов. Эри, дузи, гьечу буге статья семе нуьвуьс, фуьрс э Дагестан, бигьил дануь хэлгъ чуьтам кук ю гьурлугъ сохдиге Ватане, чуьжире игидгъо ведиромориге эз Дагестан.

Э и туьтем эз гьово оморени сес мотор самолетгъо, сес туп шендей зенитчикгъо. Самолетгъо шенденуьт бомбагъо. Хори лерзирени. Гьемееки дегешденуьт.

Юсупов лугъонде жиге гешде эри пэхни бире.

Орлов. Э хори вогосит.

Гене шенде оморени бомба, хори лерзирени. Сес тупе-туп гье зиед бире.

Яковлев. (*Э гьово дениширени*) Хьовир капитан, уни е самолет эдее суьхе. Офдо! (*шори сохдени*) Угьониге вуьруьхдуьт. Уни самолетгъоймуш оморут.

Орлов. Гьейсэглет эхир фашистгъо доре миев! Гьони пушово мурайм.

Юсупов. (*Э пой взхуьшдени*) Ме е гиле э зир бомбёшка домундем не муьрдегъо хилос бирем. Эз уновло чумтерс бирем.

Орлов. Глэйб нисди. Жун ширине чини эри одоми.

Юсупов ведешендени эз куьф блокнота, сер гуьрдени эри нуьвуьсде.

Иванов. Хьовир капитан, гирит трубкаре, эдей гоф сохде пенжимуьн.

Орлов. (*вегуьрдени трубкаре*) Менуьм, чуь? (*Шори сохде*) Пушово! Гьони меш оморум. (*Дорени трубкаре*) Кура сохит чигьоре. Пушово! (*Э лой Юсупов*) Капитан, туь оморени э имуревоз?

Юсупов. Егъин оморенуым.

Орлов. Де гъечу буге кешит! (Эз Иванов не Яковлев) Эу бошит! Имишев ёгъин биё вегирим шегъере. (Эз посой догъ оморени келе сес «Ура!» Орлов десе гъово гуърде видовусдени).

Сесгъо эз дору. Ура!

Орлов. Пушово, игидгъо, пушово!

Перде

СЕИМУЪН ПЕРДЕ

Келе хъэет, гъэришию богъ. Васали. Доргъо гуъл лов сохдет. Э доруй хъэет ведини дер не пенжерегъой хуней Хуморигъо. Эз лой расд—гъейвуй хуней Божийгъо. Шохъонгуми, пушой чышме дарафдеи. Эз хунэй Хуморигъо ведироморенуэт гоф сохде-сохде Мелке не Сенем.

Сенем. Бегем гъэллме кур-кечели, ишму нохогъ эн уре гъечи хуърд сохденит?

Мелке. Евошлей гоф сох, э Сенем, диворгъореш гуш вери. Э духдер, гъечунгеш Божи э ху хэмир дери, шев руз эдей хуышдере куйше.

Сенем. Духдер эри кук офире омори. Э худош, э бендеш гъэени чыттам дошдем келе сохдемге ме Бебере —е десию гъэнфит бири, е десию мелмалад. Худо мебура жогъил ю, жовогъил ю, хундегор ю, сохдегор ю. Те умогъой глов гъэтош бери эхдуър зерегоруй гъэллгъоймере, у небисдоге муърдеймеш мурдали.

Мелке. Худо гъоим доро туъре, и чуй гофи, ки мугую хуърди гъэллгъойтуъре.

Сенем. Е парчогъ-парчогъ-зеден гъэллме. Э зар не эвруышуым муьлчуну Хуморлей туъре.

Мелке. (Десе э лэгъэ воноре) Евош (э лой хуней Божи де-нишире).

Сенем. Ме дануьсденуым духдертуъ хосдехунд бу эри кук энугъо. Се сал, чор сал денишири духдертуъ, де имогъой, дур эз руй Бебелейме не гъэллгъойтуъ, хэбер омори кук эн угъо пуч бири гуфдире. Худо нуьвуьсде гъисмети, чуй бие сохде биев. Эри энугъыргъир худо гъечу нуьвуьсди.

Мелке. Худо гуж сохо э гуж сохдегоргъой гъэллгъойму.

Сенем. Хумориш оморе расире духдери, бие туыш пой мезе э мозол гъэллтуъ.

Мелке. Дедей миро Хуморе, комини дедейгъоре нивою ники бэхтевери эн гъэллгъой хуышде?

Сенем. Ихъидёр духдер э дес дедей де.

Мелке. Худо мегуё, нэгл мере нисе воисде гловуне э герден

ме вегурде. (Эз лой хуней Божийгъо оморени сес гоф сохде, ги-
рисде).

Сенем. Дие ме эдеме рафде, туь гоф сох гене э Хуморевоз,
гьондурмиш сох э ю, туь деден.

Мелке. Худо хьэрмэхь эри туь нен Г1эилгьойтуь.

Сенем рафдени, Мелке вогошдени э хуне. Э гьейвуй хуне ведироморени Божи
сифотгьою гьеме гьолпегьой хуниши.

Божи. Войш, дедей миёсде муьрде туьре Г1ээизе балайме.
(Нуьшдени чорзани зере, домо вокурде гириздени) Кире Г1ээизе
хэлефгьо муьрдиге, комини дедейгьо мере хуно хьэсрет э дуьл мун-
де, ярай хоснебирени вегуьрдетге биёвтгу э меревоз домо вокунут-
гу гуьруьсуьтпу, во-о-ой... (Божи е хэйли гиризде варасде богъдо
эз куче оморени сес. Дироморенуьт Г1ээиз не Хумор. Э дес гьер-
душу лапаткегьо дери. Божи дарафдени э хуне).

Г1ээиз. (Эз Хумор). Себеэхь, духдерме екем зуте вэхиз бу-
райм э кор. Э дуре участка биё бурайм эри Г1ов доре богъэ.

Хумор. Хов кире оморэ?

Г1ээиз. Дие дара духдерме э хуне. (Дарафденуьт гьер мерд
э хунегьошу).

Г1ээиз. (эз дору) Э зен, гьечи те кей куьшде туь хуьшдере?

Божи. (эз дору) Эзиновлейге ме мундум гуфдире эйчуьни.

Г1ээиз. Мере имиди Рэхьмон согъи гуфдире, дуьл ди хуьш-
дере.

Гьово бирени торик, э агму—астарагьо, песде веде бирени менг. Ведироморени
Хумор, э десию дери балабан Рэхьмон. Нуьшдени э сер сенгъ, э думит.

Хумор. (Балабане фегьм сохде) Бегем ме туьре бэхш доре-
буьруьм тэхьно вогорди бней гуфдире? (Е кем г1эре гиросше бэгъ-
до хундени мэгни).

Гьурбу гердом эри рафде-рэхьгьойтуь,
Фурмуш нибу гьич у сохде коргьойтуь,
Ме нигуюм зинде нисд гуфдире туь,
Э рэхьтуь де чумгьой ертуь, соймиши.

Шиновусдем игид бирей э довго,
Эри Ватан сохдей туь хубе коргьо,
Э синейтуь жерге-жерге орденгьо,
Чуьтам гуюм нисд гуфдире, соймиши.

Еровурд бу и балабан эз дес ёр,
Меш инжиге эденбуьруьм сохде кор,
Зиёд бисдорут фикиргьой эн Хумор,
Туьсуьз чуьтам мизуьгьуьм ме, соймиши.

Мелке (*Эз дору*) Э Хумор, диро э хуне, духдерме.

Хумор (*гӀэрсгьой чуме покурде*) Гьони мидиром. (*Хундени келе-келе когъозе*)... «Рэхьмоне вир сохдейм. Омон имуре имидики у согъи гуфдире, гьеле белки офдим юре»... Белки! «Балабане ме эз дес е пленный немец офдем»...

Гирисдени, пучундени когъозе. Евошлей-евошлей пой вечире дироморени
Нэхьум.

Нэхьум. Шевлейтуь эхэйрбу хэгьерме!

Хумор. Эгъубеттуь эхэйр, чуй воисде?

Нэхьум. Инжимиш мобош, хэгьерме, мере воисдени согъи саламатитуь не одохлуйтуь. Эн Рэхьмон одохлуйтуь, эн Бебе нэгӀ. Хумор. (*Э пой вэхуьиде*) Чуй гуфдири?

Нэхьум (*Энгуьиде э лэглэ воноре*) ш-ш-ш, е-евош. Туь дануьсденики мере эз гьеме коргъо хэбер биренигьоре. Ме эз гьеме зу дануьсденуьм э коми хуне гӀэруьси дериге, э коми хуне гъуьдуйши дериге, мило дериге, туьре дануьсде воисдениге ме дануьсденуьм коми зене чуй гӀэйлиш мубуге—кук е небуге духдер. Мере эз гьеме коргъо хэбери, хэгьерме...

Хумор. Дне гу буре чуй гуфдиреге, дуьлмере хьэл месох.

Нэхьум. (*Евошлей*) Ме шиновусдем ки гьобоне Бебе, завхоз трудоденгьой корсохгьоре эз сериюш эз дуьмиюш буранигьо э гендуьмгьо шоробгьоре дореки, ме шиновусдемки гьобоне Бебере воисдени туьре эри хуьшде хогъу.

Хумор. Те умогьой глов гӀэтош бери уре, ме той эн унум бегем, гьэдой Рэхьмоне вегиро у.

Нэхьум. (*Э лой хуней Божийгьо денишире*). Э шегьер сес дешендетки Рэхьмон пуч бири, дедей Мелке эдее туьре э екке доре.

Хумор. Рэхьмон пуч нибу, Рэхьмон миёв!

Нэхьум. Худо веровуно метлебтуьре, хэгьерме, шор биёво одохлуйтуь, хьнтиёт бош, фирмунде неёв дешешму.

Хумор. Де коригеш небу мере э Бебе не рафде, илле хуби эри ме.

Нэхьум. Ме чуй гуфдиренуьм?

Кини Бебе? Кечеле пирн. (*Беш пингъоли зере везегьисдени*) кечел э пири зен хосди, гьемере темэхь венгесди...

Хумор. Весси туьш, гьечунигеш дуьлме эдей хьэл бире...

Нэхьум. Хьэл гердо дуьл дуьшменгьойтуь... Омон е гоф гуьом эритуь... дондуй дедей Мелке буррани эри доре туьре э Бебе.

Хумор. Чуй!

Нэхьум. ш... ш, сабуьр сох, сабуьр хубе чини.

Хумор. Э дориш кешуьруьтге мере нирам.

Нэ хьум. Э дор кешире биёво душменгьойтуь, недане духдер, и чуй гофгьои. Бегем иму мигьлим туьре э Бебе доре?

Хумор (*Хэнде гуьрде юре*). Ихдиёри э дестуьш офдори? Эй муьгуйьжуьз дире мундем.

Нэ хьум. Эй надане духдер, ме эритуь дуьл сухундегорум. *Эиловле дениширени*). Дие ме рафдуьм, э е жиге имишев ярсаяди, бурам е руьмке эргэи хурум (*вадарафдени*).

Хумор (*э богъче гешде*). И чуй гофгьои ме шиновусденуьм?

Мелке (*эз дору*) Э Хумор, не дирой э хуне!

Хумор. Оморум!

Дарафдени э хуне. Ведироморени Божи, нуьшдени э гьейву.

Божиги. Дедей миёсд муьрде э пушойтуь хэлефме, туь гьеле гIэилле бирики.

ГIэзиз. (*Ведироморе эз хуне*) Э ёртуь мундиге пор эз бирорзерей Одигозелиш хэбер оморебу вир бири гуфдире. Чуй ёсгьо, чуй коргьо, биребу э хуней бебей геде. Ини и пери эз гIэил оморикогьоз. Нуьвуьсдики сэхд яралуь буьруьм, имогьой хуб хосум, э и зуригьо довгIош марасуь э шори никиревоз э хуне миём гуфдире.

Божиги. Мере ужире мозоллуье дедей мизендге, дердигьойме чуй бу.

ГIэзиз. Ужире коргьо амбар бире. Песде э когьоз неверики нохогь Рэхьмон монухьо бири гуфдире.

Божиги. Те умогьой гIов гIэтош бери эхдуьр зерегоргьой Рэхьмонлеймере.

ГIэзиз. Ки дануьсде, белки яралуь бири эз полк хуьшде э е жигейге рафди, эхирки гуфдире нибу. Амбари рафди, кеми мунде. Гьушунгьойму уже экуьнди Берлини. Эхир — тухур куьнди, довгIо э и зуригьо биё варасуь. Худо кумек бире э гьеме рафдегоргьоревоз гIэил имуш э шори ники миев.

Божиги. Войш! Бегем э пушой худо гIовун сохдебуьруьм.

Эз пенжере севе ведешендени Хумор, песде пэхьнуь бире. Диромерени Гуьлбике.

Гуьлбике. Хэгьер миро юре, не дошд серлей хуьшдере?

ГIэзиз. Э духдер, эз мунде жигеш дуьл дедешмуре эри хьэл сохде оморей?

Гуьлбике. Эле, туь чуй гуьфдире, бебе, тэхьэр гуфдиренигьоре хуно: мен сениичун муьрдеки, сен менуьм пойпичеки ме эри хуней бебе эдеме муьрде, туь эз ме гьэгьри бире?

ГIэзиз. Э дуьл ишму эз товун Рэхьмон усоле коргьо меёрят. Дуьл дит хуьшдере, гуит: Рэхьмон миев!

Гуьлбике. Эз лэгIэйтуйь худо шиново. Шоре хэбергьой Рэхьмонлейтуь э гуш иму дарафде э шори бэхдевери вадараво гьеме хосдегоргьойму.

ГІэзиз (э иловлей гьейву геише) Дуьлме гьемише темизи, гІэил чуьмени одоми пуч нибу.

Гуьлбике. Хэгьер миро Рэхьмоне (дениширени э лой хуней Хуморигьо, пезде э гуш дедешу) дануьсдени чуь хэбер шиновусдемге? Эдете гуфдире эри Хумор одомигьо дери, гьобоне Бебей Сенеме вонди муну Хуморе эри хосде. Те умогьой глов гІэтош беро уре.

Божиги. Вой эй дедей Рэхьмон.

ГІэзиз. (Эз Гуьлбике). Э духдер, у туь шиновусдейгьо гофгьо э китуь мунугу.

Гуьлбике. Рэхьмонлейтуь шор биёво.

Божиги. Те кей дошденни Мелке духдере, глов гуьрде нигьлуьки.

ГІэзиз. Эдеме диренуьм ме духдер гьэбиле, пир бирей туь, фурмуш сохдей чуьниге э гуьлом муьгьбет.

Божиги. Руригьой дедейтуьре худо буро, мере рури немунди эри э туьревоз гоф сохде.

Гуьлбике. Ш-ш-, евошлей гоф сохит.

Божиги. (Вэхуьшдени э пой). Кешит э хуне.

Дарафденуьт. Ведироморенуьт Хумор не Мелке

Хумор. Дедей жон дедей, минет сохденуьм этуь, у гофгьоре э киме мегу. Нум эн у гьобоне пирире э ён ме мегу.

Мелке. Эле, худо мевеово эз эхдуьр зерегоргьой гІэиллегьойме, и чуь гофгьои э лэгІэйтуй дери.

Хумор нуьшдени э сер сенгь, сере гьуз гуьрде, э дердевоз хундени мэгІни.

Хумор.

Дедей гуш вени божэхь дуьлмере,
Фурмуш нисохум Рэхьмон ёрмере,
Туь восдоригеш ширин жунмере,
Гузет нисохум э рэхь соймиши.

Мелке. Дедей гьурбу гердо эритуь, балайме, чор сал дениширей, довгІош эдее варасде, хэбериш омори пуч бири гуфдире. Зобуни Рэхьмоне ки хосденбуге жудо мевеово эз у. Рэхьмониш кукмере хуно бу. Э гьужогь ме келе бирере хуно бу. Хэбер Рэхьмон э ме расиригьо е гуниле расирере хунон э синейме. Де имогьой чуь биё сохде биёв. Муьрдере эз хок ведешенде овурде мубими, хэлефме?

Хумор. Мегу, гьечу мегу!

Хундени э дердевоз.

Гиж месох мере, езугь биёвгу
Имид сохденуьм, согьни миев у.

Эз сер хьофд догъиш пар мизенуь у,
Эри оmore э ён соймиши.

Мелке. (Десе вонорени э пушони Хумор). Туьре хьол нисди,
духдерме, туь ночогъи, бурам эри туь духдир биёрум.

Хумор. (гъул Мелкере гуьрдени).

Делуь нисдуьм ме, герек нисд духдир,
Э илчингьо гу: мере нисд духдер,
Эдем су гуьрде, дуьл эдей сукде,
Бигьил денуьшуьм ме э соймиши.

Мелке. Мере диз гоф нисди. Шогъ-сенем э Ошугъ-Гъэриб де-
ниширебугъош гъечи сэхд не поисдесуь.

Хумор. Дедей, туь эз ме келеи. Рэхь нисди ме э руйтуь поюм.
Омон минет сохденуьм э ме гуж месох. Ошугъ-Гъэриб эри пул
гъэзенж сохде рефдебу, уре пул небу эри хосде духдер глошире,
гIэруьси сохде. Омон Рэхьмон эри пул нерафди. Рэхьмон э дов-
гло рафди, эдей хун хушдере тигъи сохде, беде дуьшменгьо оmore
ме не туьре не куьшуьт гуфдире. Туьре не мере, гьозор чуйьмуни-
гьойгереш эз уьлуьм эри хилос сохде рафди у. Кечеле Бебере ху-
но дургуне когъозгьо гъуьч сохде эз салдати пэхьнуь не бири
Рэхьмон.

Мелке. Эле, туь чуйь гуфдире, гьереки гирн миев мишиновуь.

Хумор. Гьергоиш бисде очмиш мубу у кор. Гуфдиренуьт э
хуьшге дивор гуьл нивогосу. Омон Бебе хуьшге дивор нисди, та-
ри, бишэгIэригьой энуч очмиш мубу.

Мелке. Евош, киниге эдей диromore э хъэет.

Диromoreни Одигюзел.

Одигюзел. Шев ишму эхэйр.

Мелке. Эгъуьбеттуь эхэйр. Кеш э хуне.

Одигюзел. Э шоригьо-никигьо диroyм э ишму. Эдеме раф-
де. Воисденбу ишмуре омборек бу сохум.

Зенгьо э мэхьтелиревоз дениширенуьт.

Хумор. Чуйьни бегем?

Одигюзел. Ники, шори. Эвелимуьнжи э радио мэгIлум
сохдики гьушунгьойму сер гьурдет гуфдире насплениере э Бер-
лин. Имубуруз-сэбэхь Берлин биё вегуьрде биёв. Ве дуборей-
муьнжи гьони хэбер оморики Хуморе орден дори гуфдире эри хуб
кор сохдеи э колхоз.

Хумор. Мере? Ме чуйь сохдем бегем?

Одигюзел. Эри, духдерме, туьре, туь верзирей. Омборек бу,
э хубе метлебгьо расош.

Мелке. Худо доро г'эллг'ойтууреш. Шор биёво балалейтууш.
Кешит э хуне дарайм.

Одигуьзел. Нэгэ, э ме одоми деншири э буру, согъ бошит.
Мелке. Хсш омори, софо овурд.
Хумор. Согъ боши, лелей Одигуьзел.

Одигуьзел вадарафдени

Мелке. Кеш духдер э хуне.

Хумор. Туь дара, ме г'они мидиром. (*Мелке дарафдени, Хумор гешдени э хьээт*) Ме чуй сохум, эже бурам эз дес дедейму.
Ме чуйтам бурум луьнг г'ьобоне Бебере?

Ведироморенуьт Г'эзиз, Божи не Гуьлбике.

Г'эзиз. Хумор, туь эйчуь ние хисире, духдерме, себэхь биё
зу бурайм э кор.

Хумор. (*гиридени*) Мере г'ишдени бегем, худо мевотово эз
г'ьобонэ Бебе. Вомухди дедеймуре хьэлово сохде, э ехэнме.

Божи. Бебе сэхьиб хуьм хэзинеи имог'ой, духдерме. Екиг'ьо
эдей жун доре, екиг'ьо пул кура сохде. Кимлере вой, кимлере бой,
хэлефме!

Г'эзиз. Э духдер, лэг'эйтууре не гири! Чуй Бебенг'ьо эз сад
г'ьозор екинн. Г'емещ г'ьони э довг'лои.

Божи. Кидан миёвге ниёвге е теке балалейме.

Гуьлбике. Те умог'ой г'лов г'этош бери дуьшмере.

Дироморени Одигуьзел.

Одигуьзел. Сес ишму э кучен, чуй хэбери г'ьечи?

Божи. Г'эбер-г'эбер зено нохог' г'эллг'ойму!

Г'эзиз. Имид э худо.

Одигуьзел. Г'ьич тенги мосохит. Э ишму мэгл'уьми. Эз г'э-
ил имуш хэбер небу. Песде ког'ьоз омо. Нуьвуьсдки, э бебе, ме
ярауь буьруьм, хуб бирем. Худо г'ишдге э зи зуриг'ьо довг'ло мара-
суь, э шориг'ьо никиг'ьоревоз г'элл ишмуш миёв.

Гуьлбике. Шориг'ьо никиг'ьо винош э нуьшдегорг'ьоревоз,
худо шиново эз лэг'эйтуь.

Божи. Э худо имид, дениширейм. Оммо г'эбилеймуре тоб
нисд.

Одигуьзел. Чуйтам?

Хумор г'эйб кешире, вэхуьшдени рафде

Божи. Хуморе эдей э екке доре.

Одигуьзел. Нибу! Эки?

Гуьлбике. Э Бебе, завхозтуь.

Одигуьзел. Э жун бебейме хэбер нисди мере, у кор нибу!
Нэх'ум. (*Э посой дер сере ведешенде*). Мих'ило сох, жон

председатель колхоз, э биней гуштув чуй коргыо биреге туьре хэ-
бер нисе бире.

Одигуьзел. Зиндее гозет омори. Эз гьеме коргыо хэбери Нэ-
хуме.

Нэхьум. Дузи. Эз гьеме хэбери. Ме дануьсденуьм Красная
Армия э кувндигьой Берлини. Э н зуригыо довгшош марасуь. Э
шоригьо никигьорсвоз глэлгьоймуш миьвт э хунегьошу. Гьовой
хуре кечеле Бебе эз колхозниш пиш мубу.

Одигуьзел. Туь имбуруз э кор рафдей?

Нэхьум. Эри. Трудоденьмеш э книшкейме нуьвуьсде омори.

Дироморени Бебе.

Нэхьум. Хош оморей, Бебе!

Бебе. Хуьшг хэвен гердош!

Туь э гьэреули ние поисде имогьой?

Нэхьум. Кире гьэреул сохум? Гьеле ебо зен хогь глэруьси
сох, э глэрсис туь вежегьим, шоробиш хурим. Песде миьм эри гьэ-
реул сохдеш.

Бебе (*гьэьгьри бире*). Амбар дануьсдениге, кем гоф сох!

Нэхьум. (*Э овозевоз*). Дилуьм мугу, сен дилим-дилим ола-
сан. Менуьм бошуме бу ишлери сен гетуьрмисен. Дие гьелелуьге
согь бошит! (*Винире бурмунде э Бебе, вадарафдени. Вадараф-
дени Бебеш*).

Одигуьзел. Гьогь бирем. Чуй гуюм. Дие меш бурам. Шев
ишму хуш бу.

Божиги. Хош омори, софо овурд.

Одигуьзел не Глэзиз вадарафденуьт. Дироморени Хумор, гьэл дешендени э
герден Гуьлбике.

Гуьлбике. (*Тимор сохде сер Хуморе*) Хэгьер миро Рэхьмоне.

Хумор. Мере эз чум мешенит.

Божиги. (*Вэхуьшдени, дарафдени э хуне*). Дедей гьурбон,
Рэхьмонлейме.

Хумор (*гьэл гурьде Гуьлбикере, хундени мэгни*).

Е куклей дедей, туь офдум бири,

Э хуней дедей товуш мидори,

Гьер гоф лэглэйтуь

бу шелбет, шори,

Ичуь кори

Э сертуь омори.

Гуьлбике. Войш, хэгьер гьурбу.

Хумор.

Мегьил хуьрд бире

кемер дедее.

Мегьил кур бире
туь чумгой мере,
Яралуь месох туь
дуьл хэгьртуьре,
Чуме рэхьтуьним
Гэзизе ёрме.

Мел ке. (Эз пенжере). Э Хумор, эжеи туь!
Хумор. (Вэхуьидени). Э жерей жегьендем муно кечеле Бебе.
Ире чуь воисде эз ме. Оморум, оморум! (гээл гуьрдени Гуьлби-
кере). Худо хьэрмэхь эришму.
Гуьлбике. Метлебгойтуьре худо воровуно.

ЧОРИМУЬН ПЕРДЕ

Суьфдеи картине

Келе богъи. Э више ухшеш зере. Э аллея норе оморет дуьразе куьрсигьо. Э доруй богъ ведини келе пенжерегой госпита.ль. Э перде вокурдеки эз дур оморени сес «ура!», сес салют, сес музик. Э гьово вешенде оморенуьт ранге-рангие ракетгьо. Дироморени Яшка. ленгуьсде-ленгуьсде, э тению ковре халат, э десю десдечу дери.

Яшка. Победа! Эхириш омори, победа! Буьзуьрге победа! Э хори раси кемер фашистгьо! (нуьшдени). Чуь хуб рэхьэт бисдо дуьлме! Ме гьони яралуь ниёсдуьм бире. Э и руз э Масков миёсдуьм бире. Унжо имбуруз келе мигиди. Э Догъистуш имбуруз келе мигид мубу. Имбуруз э гьемей гулом келе мигиди.

Нефес кеширени, дениширени э асму, песеде э ило-улей хуьшде, хундени мэгни.

Дедей, дие нихунум ме заруьпжи,
Миём изму экитуь ме э динжи,
Имбуруз ме биренуьм дуз бисдпенжи,
Вогошденуьм эки туь ме, дедей.

Дедей, хьозур сох туь шоре сифроре,
Хэбер сох туь хэгьермере, Сипроре,
Вогошденуьм ме экитуь, жон дедей,
Гээл дешенде, моч мисохи кукгьоре.

Дедей, лово хогь туь эй Армией совети,
Азад сохди хэлгьэ-эз келе бедн

Зигьо э и г'уьлом шори ве дусди,
Вогошденуьм ме э китуь, жон делей.

(Г'уьз бире гуьрдени эз яралуье пой хуьшиде). Эле-леле... Дорд доре нисе поисдеки. Кей хуб м'убу и занеме. Могьг'уьл хьэрзо мисохдуьт мере, мирафдуьм э хуне.

Сере э сер скамейке вопоре, легешдени. Чумг'ою э хов рафдденге, дироморени Вера э тению сипре халат вери. Винирени Яшкаре. Евошлей-евошлей э бузлом куьнд бирени, г'уьз бирени э серию.

В е р а. Шевтуь эхэйр бу! (хэндуйсдени).
Я ш к а. (Г'е ебо хуьшидере вешенде). Руьхшенд сохде!
В е р а. Имбуруз келе миг'иди, гьемей г'уьлом эдей мэг'ини хунде, шори сохде, туь хисирей?

Яшка э мэхьтелиревоз дениширени э Вера.

Я ш к а. Хьэз оmore мере эз туь.
В е р а. Эз ки!
Я ш к а. Эз туь...
В е р а. (хэндуйсдени) интересно. Эз зуревоз?
Я ш к а. Руьхшенд месох. Эз дуьли гуьфдиренуьм.
В е р а. Песе мереш эз туь хьэз омоге?..
В е р а. Г'эмел оморениг'о кор нисди.
Я ш к а. Чуьтам!
В е р а. Шуьвермере чуь жугьоб миди?
Я ш к а. Туьре бегем шуьвер гьисди?
В е р а. Эгер согь мундиге, гьисди.
Я ш к а. (екем пешму бирере хуно) ме туьре духдер хуне дануьсдебуьруьм.

В е р а. Довг'о сер гуьрденге, шуьверме лейтенант бу. Иму зигьисденбирим э Украина. Немцг'о оморенге, мере гуьрдуьт, дешендуьт э лагер. Фирсорут эри кор сохде. Эденбуьруьт э Германия фиргоре. Ме хуьшдере э рэхь эз сер вогун шендуьм. Вирихдуьм. Песе мере гене гуьрдуьт. Э е десдейгеровоз фирсорут э лой Австрия. Гене дубореш вируьхдуьм. Оморум э и шегьер Чехословакия, э хуней эн е чех пэхьнуь бисдорум. Зувун эн угьо э зувун уруси ухшеш зере. И чехг'о урусе хуб хосденуьт. Мере кор дорут, пэхьнуш сохдут тейте ишму оmore. Ишму оморитки, рафдуьм э кй начат'нник госпиталь, ихдилот сохдуьм э серме оmore г'возне гьэздере. Мере э кор вегуьрдуьт.

Я ш к а. Имог'ой шуьвертуь эженге ние дануьсде?
В е р а. Нэг'г'. Нуьвуьсдем э Масков. Гьеле хэбер нисди. Дениширем.

Я ш к а (э хуьшиде домунде) Ижире корг'о...

Вера. Белки туь дире бирей шуввермере? Орлови фамилейю.
Яшка. Орлов... Орловгьо омбор дирем ме...
Сес -эз дору. Вера Павловна, инжо биё.
Вера. Оморум! (*вадарафдени*).
Яшка. Иш гьечи...

Хундени мэгИни.

Гешде-гешде мурам гене э Ватан,
Хуб мизуьгьуьм, кор мисохум эй Ватан.

Дироморени Рэхьмон. Э тению халат, расди гьулю э гипс дери.

Рэхьмон. Кини инжо э зувун дедейме раче мэгИни мунде-нигьо?

Яшка. Рэхьмон?! (*Ленгуьсде-ленгуьсде взхуьшде, гьэл гуьрдени Рэхьмоне*). Бирорме туь хьовирме туь... И чор сал э еки не вохурдейм...

Рэхьмон. Яшка, гIээзизе хьовирме, эхириш винуьруьм туьре. (*Моч сохденуьт екире*). Нуьш гIээзизиме туь, Яшка... Чуь мозоллуье рузи и руз эн Победа!

Яшка. Туь э и госпиталь дебире?

Рэхьмон. Эри.

Яшка. Иму екире чуьтам не дирейм?

Рэхьмон. Мере инжо ди гировундет.

Яшка. Гьери ихдилот сох, чуь хэбериге. Эриме эз хуне хэбер омори ки туь пуч бирей гуьфдире. Чуь омори э сертуь, хьовирме Рэхьмон! (*дениширенуьт э еки*) гьечи дануьсденуьм туьре эдем э хов диренуьм.

Рэхьмон. Имогьой чор-пенж мегь мубу мере эз хуне хэбер нисди. Меш не нуьвуьсдем. (*Бирмундени гьул хуьшдере*). Кесе нуьвуьсде эз нуминейме не гьишдуьм. Мугум дедейму бовор нисоху. Оммо миёсдуьм гьишде нуьвуьсде. Гьээлет бисдорум. Дедейму хуьшдере муькуьшуь...

Яшка. Гьечиш сэхд яралуь биребири?

Рэхьмон. Э серме, бирор, келе коргьо оморебу. И giroшди-гьо понзи, э Венгрия гьидики иму миёсдим giroшде е келе нуькерере. Фашистгьо нисе гьишденбуьруьт. Сэхд понсдебуьруьт. Угьо вокурдебуьруьт пэхьникие дотгьо, норебуьруьт келе пулеметгьо, дуьруьжде калибр... Оммо нуькерере миёсдим giroшде. Ме мугум э дуьлме: симов мизенуьм, мигирорум эз пэхьники миём, миофум пулеметгьоре, лов мисохум доте, рэхь мокунум эри батальон иму...

Яшка. Четине везифей...

Рэхьмон. Ме дануьсденбуьруьм четин гьисдигьоре, Белки ме

пучиш мибисдорумге. Оммо гъэрде бегъем сохде герек бу. Командир батальон өккере эденбу фирсоре. Ме руьхсэт хосдуьм, рафдуьм. Гирошдуьм нуькерере, хьэрмэхьмере, е хубе глэнл бу у, гышдуьм гъэреул, ме куьнд бисдорум э ен дот. Лов сохдум доте. Сермеш гиж бисдо. Офдорум. Дие мере хэбер не бисдо эз хушде. Ебойге хэбер бире диренуьм, э зверсерме духдиргьо поисдет.

Яшка. *(ох кешире)* Ижире коргьо!..

Рэхьмон. Пуьрсуьруьм, дануьсдуьм чуй бириге у шев. Батальон гирошди нуькерере, рафди пушово. Ме яралуь бирем, серме гиж хурде офдорем, э гъэд глов, нуькере берди мере зофруво. Песде салдатгьойму вегуьрдет мере, бердет э госпиталь.

Яшка. Де имогьой худо гышдге хос мибоши, мурайм гьердуйму э хуне.

Рэхьмон. Эри, эки мурайм. *(пауза)* Гьери, эз туь чуй хэбери, бирор, э артиллерия дебири?

Яшка. Эри, наводчик буьруьм. Песде бисдорум командир орудия. Эз Сталинград сер гуьрде дуз те Братислава оморем. Омон гье и пушой довгю варасде сэхд яралуь бисдорум.

Рэхьмон. Туьш келе четингьо дирей...

Яшка. Дие, могу... Сталинград, Харьков, Одесса, Бухарест, Будапешт, Братислава... Имогьой оморейм инжо ведироморе. Дуз яздегь танкгьой дуьшмере сухундем ме не хьэрмэхьгьойме.

Рэхьмон. Баракеллогь! *(Диреморенуьт е ченд салдатгьой э посошу е красноармеец).*

Яшка. Э де, и нэхире эже берде туь? Довгю варасднки...

Е немец сере ен гуьрде, гюжизтегьер дениширени э Рэхьмонигьо.

Дирей чуйтам дениширениге? Фэгьире хуно...

Красноармеец. Герденишу гьире-гьир. Гьемей эн и гъэгьри-гъэзобгьоре угьо неовурдет э сер иму.

Рэхьмон. Тэхсири э капиталистгьо вери, э Гитлер вери.

Немец. *(десгьоре гьово гуьрде)* Гитлер капут, Гитлер капут!

Красноармеец. Э гьур Гитлер даравош!

Немец. *(э лой Рэхьмонигьо денишире)* Сигарет ниьхт?

Яшка. Уьзигъэре не бире гьеле сигаретиш эдей хосде...

Рэхьмон. *(Ведешендени эз куьф напрусе)* Ги, кеш!

Красноармеец. *(Эз немцгьо)* гьей сохит пушово, човг!

Немец. Вас?

Яшка. Э винитуь паз!

Красноармеец. Ну, кешит! *(Вадарафденуьт).*

Пауза

Яшка. *(Эз Рэхьмон)* Балабантуь эжи, вир сохдей?

Рэхьмон. Эри. Еровурд бу эз Хумор. Хубе кор не бисдо вир сохде. *(Ведешендени эз кьф хуьшде е балабан гъэмишире)* Ил-

лере ме гъуьч сохдем. Хъэз оmore мере балабан зере. Хун вуьнуьм гъери е мэгІни, Яшка. (*Зерени балабан*).

Я ш к а. (*Хундени*).

Эри Ватан иму э доvгоІ рафде,
Э пушой женг, эгъэд дурфу
дарафдейм,
Четин бири, гъич посово не
рафдейм,
Дуьшмегъоре эз хориму
пиш сохдейм.

Иму дирейм четинигъо, хиники,
Њиёв фашист, нибу дие торики,
Кукгъой Ватан, сохдейм э ю кумеки,
Душмегъоре эз хориму вир сохдейм.

Келе Ватан мере огол зеребу,
Хэлгъ совети эйму кумек биребу
Имуре у нун не гъувот доребу
Дуьшмегъоре эз хориму сур сохдейм.

Ини омо шорие руз Победа,
Э хориму у фашистгъо ниёв де,
Хэндуйтгу ловгъойтуь ой пире деде,
Дуьшмегъоре эз хориму нисд сохдейм.

Дироморени Вера.

В е р а. Раче мэгІнини. Э коми зуву хунденит?

Я ш к а. Э Догъисту бирейт?

Р э х ь м о н. (*Дениширени э Вера пезде эри хуьшде гуфдирени*)

М е и р е эже дирем бу?

В е р а. Чуьни, гъечи эйчуь дениширейт, жогъиле кук?

Р э х ь м о н. Ме ишмуре э жеиге дирем. Оммо э ёрме не мунди.

В е р а. Мидануь бире. Одомигъо дуь э еки вохурденуьт. Эз чуьжоит ишму?

Р э х ь м о н. Эз Кавказ. Ишму?

В е р а. Эз Украина, Донбасс.

Р э х ь м о н. Фамилешму чуьни?

В е р а. (*хэндуйсдени*) Военная тайна...

Р э х ь м о н. Ние вонсдеге мегунт.

В е р а. Гъэгъри эйчуь бире? Фамилейме Орловаи.

Р э х ь м о н. Чуь, Орлова?

В е р а. Эри.

Рэхмон зүри-зүри ведешендени эз кууф книжкере. Эз гээд книжке вегуурдени сироте, дениширени э сирот, пезде э Вера.

Рэхмон. (*шори сохде*) уни, уни! гьери внишит и киинге!
Вера. (*Дениширени э сирот. Мэхтел бирени. Пезде эз чум-гьою глэрс омор*) Эз же омери ишмуре и сирот?

Рэхмон. Капитан Орлов дори мере ёревурд.

Вера. Орлов! Ишму уре шинохденит? (*гээл гуьрдени Рэхмоне*).

Рэхмон. Шинохденуым. Амбар хубе хьовири ве хубе командир у. Омон гьони эжеиге нисе дануьсденуым.

Вера. (*могьбул бире*) Эйчуб?

Рэхмон. Ченд гилс эз госпиталь когьоз дешендем эри капитан. Жугьоб нисди.

Вера гиридени

Яшка. Мегирисит.

Рэхмон. Мегирисит, ме миофум уре. У эрме бебе не бирор бири. Ишму гьич фикир мекешит.

Вера. Ебо ме уре мивинуьруьмге.

Рэхмон. Мивинит.

Вера. Бэхшлемиш сохит, гьони мнём (*видовусде, вадарафдени*).

Яшка. Зе гьери у балабантуьре, Рэхмон!

Рэхмон зерени балабан. Вера оморени, дировундени гьэнфитгьо, норени э пушой Рэхмонигьо.

Вера. Хурит! (*эз зир бел халат ведешендени шишей шоробе*) Э ме эри эн и кор гофиш миёв. Э хотур мигид нен шори хурит!

Рэхмон. (*пейлере вегуурде*) хьовиргьо, чуб хубе рузи имбурузине руз, глэйлгьойму, невегьойму, нишрегьойму, нишрегьой нишрегьоймуш э ер миёрут имбурузине рузе нуьгьимуьн мая руз мигид, руз шори, руз победаи инсонгьоре, руз эн хуьрд бирен кемер фашистгьоре. Чуб хубе рузи имбуруз! Гьони э Масков, э Кавказ, э гьемей глуьлом эдете э еки расире пура пейлегьой шороби! Зеним имуш и пура пейлегьоре э шори эн имбурузине руз, э шори буьзуьрге хэлгь советиму, буьзурге Ватан Советиму!

Яшка. Э шори...

Вера. Э шори гьеме игидгьой хори Совети!

Хурденуьт. Эз буру оморени сес музык.

Яшка. Чуб раче гьовон! Мере воисдени пар зенуьм бурам э Масков, пезде э Догьисту.

Рэхмон зерени балабан.

Юсупов. (*Эз дору*) Эй, кини и гьовой Кавказимуре зеренигьо!
Яшка. Рэхмон, шиновусдени туь и сесе!

Сес Юсупов гене оморени.

Рэхмон. Шинохе сеси.

Дироморени Юсупов. Э сипею орденгьо, медальгьо ве.

Юсупов. Кинит ишму? (*шинохдени Рэхмоне*) О-гьо! Рэхмон!
(*Гээл дешендени э гердению, моч сохденуьт екире. Песде гээл гуврдени Яшкаре*) Яшка! О-гьо-гьо-гьо!

Яшка. Эри хьовир капитан, огьо-огьо-гьо...

Юсупов. (*Шори сохде, э лой Рэхмон денишире э овозовоз гуфдирени*).

Эз дур гешдуьм

Эз куьнд офдум

туьре ме

марал ме...

Бобо гьорой! И ченд сал э гээд эни

довгю овозейтуьре шиновусдем, сифеттуьре не

дирем, гьи?

Рэхмон. (*Десе э лой Вера кешире*) Шинох бошит!

Гуврденуьт дес екире.

Вера. Бэхшлемиш сохит (*Вадарафдени*).

Рэхмон (*эз Юсупов*) Веги пейлере!

Юсупов. Хурденуьм э шоритуь!

Рэхмон. Согьбоши, хьовир капитан! (*Хурденуьт*).

Юсупов. Туь эз ме гээгьи не бирей. Рэхмон?

Рэхмон. Эйчуь?

Юсупов. Эйтуь эз хуне когьоз не омори?

Рэхмон. НэГ!

Юсупов. Туь нуьвуьсдей?

Рэхмон. НэГ!

Юсупов. (*Ох кеширени, десе э пушони воноре*) Ижире коргьо!

Рэхмон. Чуьни бегем?

Юсупов. Ме келе гээлети сохдем. Нуьвуьсдем э хунешму туь пуч бирей гуфдире.

Рэхмон. (*мэхьтел бире*) Эйчу? Эхи туь мере гьич диреш не дирей э довгю.

Юсупов. Сабуьр сох. Бири гээлети. И поизи гешде-гешде оморум гьисмет бисдорум э у батальон туь дебригьо. Мере воисденбу э газет нуьвусуьм хубе игиде солдатгьой батальон ишмуре. Капитан Орлов нумтуьре до.

Рэхмон. Орлов!.. Кей дирей туь уре. Согьи у небуге?

Юсупов. Эри, согьи. Сэхд яралуь биребу. Уш имогьой э гос-

питаль дери. Эри, у фамилейтуьре гуфдики, у сэгЛэтте шинохдум. Мугум. Эжи Рэхьмон? Э пушойтуь гьейсэгЛэтле вадарафд мугу. Э разведка рафд мугу. Туь миёсди вогошде те себэхь бире. Денишуьруьм, не омори, сес лов биреи дотгьореш шиновусьдуьм, батальониш пушо рафд, нуькеререш гирошд, туь не вогошди. Ме нуьвусьдуьм э гозетиш. (*Дорени гозете э Рэхьмон*) Туьре эй гешде одомигьош фирсорим. Эз туь хэбер не бисдо. Орлов мугу: нуьвуьс когьоз эри бебейгьошу. Меш нуьвусьдуьм. Эри, ме эз дес е немец балабантуьреш вегуьрдуьм.

Рэхьмон. Эжи?

Юсупов. Фирсорум э хунешму.

Рэхьмон. Бобогьорой, бебейгьойму эз ме дес мегуьруьт.

Юсупов. Гьичиш нибу, жунтуь согь гердо.

Рэхьмон. (*Вэхуьшдени э пой, геишдени*) Дедейму муькмуьшуь хуьшдере. Хумор, туь чуй мисохи?

Юсупов. И перигьо Орлова дирем. У гуфдири э ме туь согь биреире.

Рэхьмон. Э хьисобевоз когьозгьойме расири э у.

Юсупов. Гьечу бие бу.

Дироморени Вера

Рэхьмон. И капитан дири шуьвертуьре...

Юсупов. (*Э мэхьтелиревоз*) Вера, ишму зен капитан Орловит?

Вера. (*Шори сохде*) Эри, эжеи шуьверме?

Юсупов. Эз инжо куьнди.

Вера. (*Хэндее ловгьо*) Гьемише шор гердошит!

Юсупов. (*Вегуьрдени пейлере*).

Э шори Ватан, э шори Победа, э шори зиндегуни, э шори муьгьбет?

Эз дур оморени сес музыка, перде офдорени.

ДУЬИМУЬН КАРТИНА

Хьэёт Божийгьо нен Мелкейгьо, э сеимуьн перде бугьо сегьне. Сер шеви Эгьово менг вери. Перде вокурде сэгЛэт эз хуне ведироморенуьт Хумор не Мелке.

Хумор. Дедей, пиш сох у илчигьоре эз хуне.

Мелке. Дедей миро туьре, туь чуй гуфдири!

Хумор. Минет сохденуьм э туь, пиш сох угьоре (*вадарафдени*).

Мелке. (*Э посой Хумор рафде*). Э кор худо мэхьтел муно эхдуьр зерегорун гЛизилгьойме.

Эз куче э хьэёт дироморени Нэхьум.

Нэхьум. Кечеле пири зен хосди, гьемере темэхь венгесди Эз пэхьникиме дефирсори илчигьоре. Гьечн дануьсдени мере хэбер нибу. Хубе кори! Э шегьер эй духдер хосде илчигьо даравт, Нэхьуме хэбер небу? Гьуь.. У кор нибу. Э гьер жой шори, ники бисдо, мило-суьгуьдо бисдо, ме биё добошум, омборек бу сохум, гьуьдуьш э лэглэ вегуьруьм... (*чумечару сохдени*) Дарам гьери... (*дарафдени э хуней Мелке*).

Г I э з и з. (*Эз дору*) Э зен, весси эй, туь худой туьре хосдениге, весси!

Б о ж и. Вой эри ме вой, кимлере вой, хэлефме, кимлере бой! Екигьо жун хуьшдере дорет, еккегьойге эдет кеф сохде! Вой эй дедей Рэхьмон, руригьой дедейтуьре ки согьолмиш мисоху хэлефме. Худо худо... Э хуние Гитлер недомундигьо э кечеле Бебеш нидомуу...

Г I э з и з. (*Ведироморени э гьейвуй хуне*) Э зен, туь жун рафде рэхь бебейтуь имуре биёбур месох.

Б о ж и. (*Ведироморени*) гловун гьэним гердо дуьшмегьой г I э илмере!

Г I э з и з. (*Гьул Божире гуьрде кеширени э хуне*) Сабуьр сох. Кеш э хуне. Рэхьмон шор биёво, эри эну духдер офд миёв.

Дарафденуьт. Э сегоьне ведироморенуьт Хумор не Мелке. Хумор эдей гирисде.

Мелке. Э духдер, гьечунигеш Божи эдее гьэзевоти сохде нэхогь имуре. Мишинову сес туьре, медиров гене лэглэ мокуну: деимогьой биригьо бири. Туьре имид бу Рэхьмон могорду гуфдире. Хотур туьре не гьишдим. Денишприм. Имогьой довглош варасди. Нэхогь Рэхьмон кур гердо, вой эриме гердо, бегем мере нивонсд шори ники г I эилгьойме? Веди нисд Рэхьмон. Кор худонни, хэлефме.

Х у м о р. Нэг I дедей, ме э Бебе нирам. Пара месох мере.

Мелке. Пара-пара гердо эхдуьр зарегоргьой г I эилгьойме. Чуь бири бегем нэхогь Бебере? Жогьил ю, жовогьил ю, рач ю. Э г I эрей дигь, жэг I мет е ведие одомини. Эз у хубте одохлу воисде туьре?

Х у м о р. Нирам!

Рафдени э улойгей хьэёт. Мелке дарафдени э хуне. Эз хуне ведироморени Нэхьум.

Нэхьум. Ме бэхшмере хурдум. Имогьой гьерчу ишуре воисд сохутгу. Э метелегьо гуфдиренуьт: ит итинен совошди, алагдаь верди юл кечене. Бигьил игьо хуьжет сохут, ме гьелелуьте шуьгьэм мере пур сохум. (*Десе зерени э шуьгьэм хуьшде*) Имишев гьеле весси. План животноводстворе бегьем сохдем... Хьэ-хьэ-хьэ... Эри себэхьни худо келеи (*вадарафдени мэглини хунде хунде*).

Пауза.

Дироморенуэт Рэхьмон не Яшка. Э синей гьердушу орденгьо медальгьо вери.
Гьул Рэхьмон бесден.

Яшка. Ш... ш... ш... Сес месох, нехэберки дарафдиге митер-
суьт.

Рэхьмон. И чуй сесн эз уло?

Божн. *(Эз дору)* Кини?

Яшка. Менуым, Яшкеюм.

Божн. Хош овори, софо овурди. *(Эз хуне ведироморенуэт
Божн не ГІэзиз, диренуэт Яшка не Рэхьмоне).*

ГІэзиз. Хэлефме, Рэхьмон! Яшка!

Божн. Вай эй дедейтуь, Рэхьмон, хэлефме! *(офдорени э сер
синей Рэхьмон, гиридени, гьэл гуьрде. Моч сохдени юре)* Эри
ярагьой дедей мэлхьэм овори хэлефме? Гьэдойтуь э дедей жон
Рэхьмонлейме! кур бисдоки чумгьой дедейтуь.

ГІэзиз. Э зен, ме не гуфдурьуьм этуь миев?

Гьэл гуьрде моч сохдени суьфде Рэхьмоне, песде Яшкаре.

Божн. Жон балам, туь мере гье ебо эз торике гьовре э тову-
ше Гуьлом ведировундики, Рэхьмонлейме...

Рэхьмон. *(Тимор сохде сер дедешуре)* Мегирис, дедей!

Божн. Кешит э хуне, балагьойме, кешиг ебо!

Рэхьмон. Хуморигьо чуйтами, Гуьлбикейгьо чуйтами?

Божн. *(Э лой хуней Мелкейгьо денишире)* Ш... ш..., ш..., кешит
ебо э хуне *(дарафденуэт)*.

Дироморени Нэхьум, десе зерени э шуьгьэм.

Нэхьум. Чи мидарав бу э и шуьгьэм рэхь не вомунди, омон
худо эдей расунде эри ме. Дарам ебо хош овори, гуьзуьв ойдун
сохум. *(дарафдени. Эз дору ожорени сес Нэхьум)*. Хош овори туь
бирорме! Гуьзуьв ойдун эй хэгьерме. Божн!

Пауза. Песде гьемееки ведироморенуэт.

Рэхьмон. Э гьейву нуьшингьо хубн. *(Эз Яшка)* Туь бура
ебо хьэрмэхь пмуре биёр. Чамадангьореш.

ГІэзиз. Э жеи бегем хьэрмэхьишму?

Яшка. Э хунеймуни. ГьейсэгІэт миейм. Кеш э меревоз, Нэ-
хьум.

Нэхьум. Э сер чумгьойме!

Божн. Поит е минут *(дарафдени, ведировундени шороб, де-
куьрдени эри Нэхьум)*.

Нэхьум. Гуж гьисдигьо э шуьгьэммени имишев. Гьемише э
шоригьо, никигьо журойм э хунегьошму!

Яшка. Ме мирош, Нэхьум!

Нэхьум. Э шоришму!

Яшка не Нэхьум вадарафденуът.

Г I э з и з. Меш бурам Гуьлбнкейгьоре сес сохум (*вадарафдени*).

Рэхьмон. Дедей, биё иму столе ведировуним э гьейву нуьшим.

Б о ж и. Бошгу, хэлефме!

Ведировунденуът стол не стулгьо. Божидегуьрдени сер столе, норени шороб, закускегьо, дарафдени э хуне. Рэхьмон нуьшдени э думит, песе дениширени э лой хуней Хуморигьо, вегуьрдени э дес балабане, сер гуьрдени эри балабан зере, мэгни хунде.

Р э х ь м о н.

Чор сал туьре э ёр гуьрде гешдем ме,
Сирот туьре э сер сине дошдем ме,
Довгlo сохдем, дуьшмегьоре куьшдем ме,
Эйтуь динжи бу гуьфдире, соймиши!

Эз гьово сайл тигьни биригеш э серме,
Э гьэд довгlo гьэд биригеш кемерме,
Туь гьемише дебирей ёр э ёр ме,
Туьре фурмуш не сохдем ме соймиши.
(Эз посой дор дениширени Хумор)

Эз Ватанме гьуьл додоре дуьшмере,
Эз дес уьлуьм хьлос сохдем ишмуре,
Гешдем ме чор тараф хори чуьшмере,
Гене оморем экигьуь, соймиши.

Хумор видовусде оморени, гьэл дешендени э герден Рэхьмон, гирисдени. Эз дер сере ведешенде, дениширени Божидегуьрдегьой чуме покурде э келегьэиревоз.

Х у м о р. Рэхьмон, хови бу небуге э уёгьни диренуьм ме туьре?
дениширени э сифот Рэхьмон.

Р э х ь м о н. (*сер Хуморе тимор сохде*) мегирис. Четине рузгьо гирошдет. Шоригьо, бэхдеверигьо э пушо дери. Гьери гу, туь чуьтам зигьисдейге и чор сал... (*Дироморени Бебе, дирени Рэхьмон не Хуморе, мэхьтел бире*).

Б е б е. Хумор... Рэхьмон...

Р э х ь м о н. Бебе, хош винойм екире...

Б е б е. Хош омореи, Рэхьмон, гьемише оморемунтуь бу...

Песе сере гьуз гуьрде вадарафдени.

Р э х ь м о н. Чуьни, у могьбул бисдо!

Х у м о р. Туьре у герек нисди, туь эриме ихдилот сох, и чен-

гъэде мэхьэл когъоз эй чуй не нувьувсдейге. Бегем туь ние да-
нуьсденбири дуьл гІэруьс дедейтуь пара мубу гуфдире, бегем туь-
ре езугъ ние оморенбу э Божи дедейтуь и ченд мегъгьо не шев
не руз чуме э сер чум не воноре эй туь эз худо лово хосде поис-
дигьо!

Рэ хь мон. Песде, песде мугуюм, егиле денуьшуьм э сифеттуь,
э чумгьойтуь, вуьнуьм дегиш бирейге. НэгІ. Туь эриме гье у Ху-
мори. Эри, эри ме дануьсденбуьруьм туь мере фурмуш нисохи.
Мере э туь имид бу.

Дироморени Одигуьзел.

Одигуьзел. О-о-о, Рэхьмон, туь хош омори! (*гъэл гуьрде
моч сохдени Рэхьмоне*) Хумор, ме чуй гуфдиребуьруьм э туь?
(*Ведироморени Божи*) Гуьзуьв ойдун, эй Божи, гьемише э шори-
гьо никигьо расош.

БожИ. Шори ники винош э гІзилгьойтуьревоз!

Одигуьзел. Ме э туь чуй гуфдиребуьруьм. Кук туь хьэлоле
шир дедее хурди. (*Дироморенуьт Яшка, Юсупов, Нэхьум. Десгьо
гуьрдеки, гъэле гъэл*).

Нэхьум. (*э овозевоз*) Ме мухурум шороб, ме мухурум кобоб.
Э шори гІэруьс нен домор!

Дироморенуьт ГІэзиз не Гуьлбике.

Гуьлбике. Хэгьер миро э пушойтуь (*гъэл дешенде моч сох-
дени Рэхьмоне*).

Хумор гІэйб кешире взхьушдени, вадарафдени.

Гуьлбике. Э Хумор, эже рафде?

Хумор (*эз дур*) Дедей тэхьно дери э хуне...

Одигуьзел. Бэхшлемиш сохит. (*Рафдени э лой хуней Ху-
моригьо*).

Нэхьум. Бугъозме хуьшг бисдо...

Яшка. Хушг хэвен гердош туь!

Нэхьум. Туь э меревой? (*Вегуьрдени пейлере эз дес Рэхь-
мон*) Шиновит: эйшму гуфдиренуьм бебегьо, дедейгьо, эйшму
гуфдиренуьм хэгьергьо, бироргьо, эйшму гуфдиренуьм дуслгьо,
хьовиргьо, эйшму гуфдиренуьм гІэруьсгьо, доморгьо...

Яшка. Дуьлтуь хьэл гердо эй, гу бура посоюре дие!

Нэхьум. ТэгІди эйлеен гъуьз дугъэр, гуфдире э метелегьо.
Сабуьр сох: Ишму мэхэндит э гофгьойме. Меденишит э хурдеиме.
Ме хосденуьм согъишмуре, шоришмуре, гьемише и ижире шори-
гьо, э гІэрисИ Рэхьмон нен Хумор хуройм!

Гьемееки. Согъ боши, Нэхьум!

ГІэзиз. Зокуске сох, Нэхьум!

Нэхьум е пейлейгей шоробеш хурдени.

Нэ хьум. (*Десе зерени э шувгээм*) План животноводство бегем бири. Рэхь не вери. Инжимиш мобошит эз ме. Согь бошит (*мэгли хунде-хунде, вадарафдени*).

Юсупов. Дуыл шоре мерди.

Яшка. Сад сал мумуну!

Юсупов. Холей Божи, разини туь эз куктуь?

Божи. Худо рази эз гьемешму, хэлефме. Глүьломе эз голут э голви ведировундит. Гене динжи форигээти овордит эй хэлгь.

Юсупов. Ме екем тэхсирш гьисдуьм э пушошму, ну уре песе мугум. Имишев шев шорини. Хурим э шори игиде кук ишму. Рэхьмон.

Гьемееки хурденуьт, Рэхьмоне глэйб оmore.

Одигуьзел (*Эз дору*) Кеш, кеш мугум э туь (*Эз гьул Мелке гуьрде, дировундени. Э дес Мелке дери бухчей чигьо*).

Мелке. (*глэйбе-глэйб*) Хош оmoreй туь, хэлефме (*гьэл дешендени э герден Рэхьмон*) Ишмуш хош оmoreйт! Худой глүьлом эриму гьемише шоригьо биёро! (*Эз Божи*) Гуьзуьв ойдун, Божи, герденме хуьрд миёсд бире. Ме э пушойтуь уьзигьэреюм...

Божи. (*гьош дуллу бире*) Худо михьило мисоху.

Гуьлбике. Э Хумор, инжо бие!

Рафдени овордовни Хуморе.

Мелке. (*лов сохдени бухчере*) Мере худо гьээлет сохдебу. Э когьозгьо бовор сохде, нохогь Рэхьмон пуч бири гуьфдире, те умогьой глов глэтош бери дуьшмере, е гьээлетт сохдебуьруьм...

Юсупов. Менуьм тэхсир.

Мелке. Худо гьээлет сохо Сенеме э у гьобоне пирин хуьшдеревоз, сермере пучундуьт, и чигьореш овордут. (*пертово дорени чигьоре*) Ибуд, рошоглим! (*куьнд бире гьэл гуьрдени Рэхьмоне, песде Хуморе*) Тевесер зигьошит э еки, хэлефме!

Одигуьзел. Гьисмет мерде немерд нихуру.

Музыка. Перде.

ШОГЬ-АББАС ВЕ ХЬОМБОЛ

ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО

Г ъ е с е н — хьомбол
Г ю л ь ч е — зен Гьесен
Г і э з и з — кук Гьесен
Д у х д е р
З е н г ъ у н ш и
Ш о г ь - у г ъ л и Шогь-Аббас
З е н п а д ш о г ь
Ю с у ф — хьовир Гьесен

Г ъ у л о м -- еки эз вэхишдегоргьо э
гъэршуй падшогь
К у р
О г ъ ч э г ъ у ъ з — еки эз э хьэрем
падшогь деруьтгьо духдергьо
М а л л а
Везиргьо, човучгьо, тукончигьо, инчэ-
гъуьзгьо, хэлгъ.

Суьфдеи действие

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

Гюльче зен эн хьомбол Гьесен э кукле ве духдерлей хуьшдеревоз нуьшдет э хори хуне. Шevi. ГЭилгьо сере э сер зани дедей веноре дегешдет. Хуней хьомбол косибйёне вараюнде омори. Пенжерей хуне эз буни. ГЭилгьо гиснеют, дуьл ишу могьбули.

Гюльче:

ГЭилгьойме мегирисит,
Э сер гьужогъ дедей хисит,
Дедей гуфдире гофгьоре,
Ишму гуш дорит гьемере
Тоб дит ве дуьл дит хуьшдере,
Эйшму мисохум дуьшбере,
Михурит лап те сурон,
Фурмуш мибу и гиснеи.

Кук:

Дедей, буши шуьгьэмлейме,
Эжи, кей миёв бебейме,
Е лугьоле нун миёру,
Те сурон хуб михурум.

Гюльче:

ТэгИди месох туь, куклейме,
Имугьой миёв, жунлейме,
Эй туь у сибгьош миёру,
Сипре ловошгьош миёру,
Гьеме эз ёртуь мадарав,
Гиснеи вир мибу мирав.
Э хов ди чумлегьойтуьре,
Э ило биёр серлейтуьре,
Хисит бурайт екемлелей,
Эйшму гьурбу гердо дедей.

Д у х д е р:

Эдей, дедей, гьечи эйчуй?
Эз-зусери бебе э чул?
Себэхь зусери рафдени,
Шевиш, рузиш кор сохдени,
Е сэгIэтле семе инжо,
Эйчуй ние оmore гьич у?
Миомоге у пул мидо,
Дедей эйму нуниш мосдо,
Шохьонгумле нун михурдим,
Фориггэтиш мивегирдим,
Ненге гьечи лап гIэзоби,
Э инсонгьо сэхд гьэзоби.

Г ю л ь ч е:

Ишму гьейсэгIэт ниданит,
Келе биренге миданит,
Чуьтар хьол гурунд гьисдиге,
Чуьтар бебе кор сохдеге,
Чуьтар шеле кеширеге,
Эрэгъ жендек тий сохдеге,
Наз кесгьоре вегирдеге,
Эри лугъэй нун сурои,
Муьрс кешире эй е шои.
Ишму гьеле келе бошит,
Бэхдлуй, мозоллуй мибошит,
Худо эйму кумек мибу,
Торике руз товуш мибу.
Белки э меш е руз раси,
Миёв шоре девр хилоси.

П а у з а.

Хисит, хисит, гIэйлгьойме,
Эйшму гьурбу гердо жунме.

(ГIэйлгьо евош-овош хисиренуьт. Гюльче аста-аста мэгIни хундени, чумгьой гIэйлгьо сэхд э хов варав гуфдире).

Миёв васал, лов мибу гьуьзуьргуьлгьо,
Э сер доргьо рач михунут буьбуьлгьо,
Емишгьо пур мибу богъгьо, бисдугьо,
Мифуравт эз тен жундургьо пусдигьо.

Дуз мибошут у гьэд бире кемергьо,
Динжи мегируйт у езугъэ мердгьо,

Булутгъо лов бире мигердуът миравт,
Паруьсдекгъо пар мизенуът миваравт.

ГІэилгъо уьгъ низенуът эри хуьшге нун,
Дие дэгъ нируьхуь эзи буше бун,
Кинлегъо герм мибу, герми медиров.
Инсон дие лап гъечи гъуьж нидиров.

Кей миёв мирасуь эйму динже руз,
Дие гъич нибошут и сергъойму гъуз?
Кей вир мибу эз гІуьлом и михътожи,
Дие гъич нибу инсонгъо гІожиз?

Дениширейм э туь, о, руз хилоси,
Месох инсонгъоре гъечи лап гІоси,
Очмиш сох дуьлгъоре, шор сох руйгъоре,
Мозоллуь сох мозол нисдгъо хэлгъгъоре.

(Дер хуне вокурде оморени, дироморени зен гъунши. Нуьшдени э хори).

З е н г ь у н ш и:

Гъесен имуш не омори?
Бегем гъечиш кор омбари,
Эжен у э дири?
У гъечи лап дир омори?

Г ю л ь ч е:

Кошги кор омбар мибисдо,
Кор мидорут худодусдгъо.
Эри кор гешде поисди,
Э хъисоб уре кор нисди.
Кор не сохде, пул не бире,
Гъесен нивокуну дере.
Э хьофд рэхъиш минуь жуне,
У нун мидуь гІэилгъоре,
ГІэилгъоре гисне гъишеде
Гъобул нисоху эй хуьшеде.

П а у з а.

Поисди у эй кор гешде,
Шороб миёру эй хуьщеде,
Эй гІэилгъо нун миёру,
Сибгъо, гІэрмугъо миёру,
ГІэилгъоре шор нисоху.
Те себэхъ шори нисоху

Ижирен Гьесен иму,
Гьечи giroшде рузгьойму.

З е н г ь у н ш и:

Гьэйгъу нибу, фикир мекеш,
Негьогъ гурунд месох дуьлеш.
Худо доре бэхш имуни,
Худо дорере михурим.
Худо доре бэхш гьисдиге.
Бэхше у дуз бэхш сохдиге,
Еки Гошир, еки гисне,
Еки лап жундур бирэхъне,
Екке геймиш э эврьюшуьм,
Гьечи эйчуйь эз туь пуьрсуьм?

З е н г ь у н ш и:

Уре гуфдире нидануьм,
У худон, ме бендеюм.
У нуьвуьсди эйму гьечи,
Имуш зигьисденим гьечи.

Г ю л ь ч е:

Уре худо не нуьвуьсди.
Нуьвуьсдегоргьо нуьвуьсди,
Хэйр хуьшдере хосдегоргьо,
Шуьгъэм гьобон сохдегоргьо.
Эз корсуьзи гьуьр биретгьо,
Ховоре дулу сохдетгьо,
Инсонгьоре фурмундетгьо,
Э зенгьо гуж сохденуьтгьо,
Духдергьо луч сохденуьтгьо,
Э гьил гуж сохденуьтгьо,
Угьо нуьвуьсдет гьемере,
Фурмунденуьт туьре, мере,
Шогъ-Аббас сохдени кефе,
Зимисду вечире верфе,
Гьеминон уре фурухде,
Гьобой зари-суьрхи духде
Э тен хуьшде рач вокурде,
Шуьгъэм хуьшдере пур сохде,
Касиб-кусубгьоре куьшде,
Э зир муьрс эдей дегьинше.

З е н г ь у н ш и :

Эле могу, мишиновут,
Муравт э падшогъ мигуют,
Уре худо фирсори о,
Эри бендегьой хуышде о,
Эри ники бирмунде о,
У гьич ние фурмунде о,
Худо борохо сохдеи,
У ежирейге бенден.

П а у з а .

Г ю л ь ч е :

Эгер худо фирсориге,
Э дуыл эн у рэхъм дериге
Эйчуь езугъ сохде гьечи,
Гисне-тешне куышде гьечи?
Эзи шевле те и шевле,
Гьесен кеширенге шеле,
Хурденим нун те сурои,
Ненге согъ руз гье гиснеим.

З е н г ь у н ш и :

Худо доре гьисметтуьни,
Мозолтуьни, у бэхдтуьни,
Шогъ-Аббас чуй тэхсиркори?
Худойму нуьвусде кори.

Г ю л ь ч е :

Валлагъ худо не нуьвуьсди,
У гьичиреш не нуьвуьсди,
Биё сергьоре дор недим,
Дуылгьоймуреш де гьэм недим,
Иму косибгьо имидим,
Э биёвгьо руз эн шори,
Руз эн були, бэхдевери.
Гьеле микешим зэхьмете,
Зокот мидим хуькуьмете,
Нивокуним иму домо,
Уни, Гьесен имуш омо.

Г ь е с е н :

Гюльче, могъбул эйчуьнит?
Ишму лап сэхд гьэгьринит,

(Дироморени Гьесен э кулно палан хьомболи вери, э десио дери бутылкагьой шороб, ловошгьо, жэГьго, сибгьо, савзигьо. Лов Гьесен э хэнде вери).

Дануьсденуьм гиснеит,
Эз имбуруз пишнеи.

П а у з а.

Вэхиз, вэхиз, гуьзелме,
Могъбул нибу гьич дуьлме,
Мере хуно дуьлшор бош,
Гьемише хэндеруй бош.

(Гюльче вэхишдени, сер гЭилгьоре асталай э хори норе. Темиз сохдени жэГьго, савзигьоре, дешендени э хори суьфре эри чи хурде).

Г ь е с е н :

Ме хьомболуьм?
Гьисдуьм гьисд.
Хьомбол бегем инсон нисд?
Э кулме ве паланме,
Гужлуь гердо гьулгьойме,
Муьхькем гердо кемерме,
Эз кор гьич нитерсуьм ме.

(Палане норени э хори, нуьшденуьт. Зен гьунши вэхишдени эри вадарафде).

Туь эри чуь вадарафде,
Гьэгьри бире эз ме рафде?
Омон мара биё нуьш ху,
Эзи хубе жэГьгойму ху.
Пой мезе суьфрой косибе,
Веги ху и туьрше сибе.

З е н г ь у н ш и :

Омбор согъ боши, жон Гьесен,
Эз туь омбор шорум Гьесен
Шев ниеи, дие дири,
Диройм э ишму э шори.

Г ю л ь ч е :

Веги, веги и сиблере,
Мегьил дуьлпесо имуре,
Дануьсденики туь уре,
Хосиетгьой мерд имуре.

(Вегирдени суьфде сибе, песде гуьфдирени)

Зен гъунши:
Дие бурам, согъ гердошит
Э метлеб эн дуьл расошит
ГӀзиллегъо келе бире,
Никилешуре не дире,
Екилleshуш мемирошит.

Гюльче:

Худо доро шуьвертуьреш,
Бирортуьреш, хэгьртуьреш,
Ник сохо эхирлейтуьреш.

(Зен гъунши вадарафдени).

Гьесен:

Хэбер сох туь гӀзилгьоре,
Вэхизит хурит сибгьоре.

(Гюльче хэбер сохдени гӀзилгьоре. ГӀзилгьо вэхишденуьт, нуьшдеденуьт, э десевоз чумгьошуре покурденуьт).

Биёйт гьери нуьшит хурит,
Дуьлгьошмуре гьоим дорит.

(Сер гирденуьт эри чи хурде. Гьесен декирдени шороб).

Гьесен:

Эн ме гьечи кеф биё бу,
Шороб э пушо биё бу,
Руз микешуьм ме гьэтрере,
Э кул микешуьм шелере,
Хориреш пӀара мисохум,
Эй гӀзилгьо нун миофум.

Пауза.

И шороб ки гье биё бу,
Ненге кемерме гьэд мибу,
Гюльче, декуьнуьм эритуь?
Малла хьэруьм сохди эйтуь?

Гюльче:

Весси, весси, туьш жон Гьесен,
Ичмэгьден гьэйр не билесен?

Гьесен:

Огь, не хурум песг ме шороб,
Э зир шеле текей дуьм тоб?

Г ю л ь ч е :

Туь ху, имуре герек нисд,
Имуре нун, и жэгИиш гьисд,
Бисдоге гушдиш михурим,
Ненге э ёриш ниёрим.

(Дие гоф ние сохденуът. Хурденуът нун ишуре).

Д у х д е р :

Эбе, бебе, э же бири,
Те нимешев, э и дири?
Имуре лап сэхд гиснебу,
Ловгьоймуш лап пажиребу.

Г ь е с е н :

Эйтуь гуфдируьмге балам,
Коргьо омбари э гуьлом,
Чуьш бисдоге екемлелей,
Мигуюм ме эйтуь гегей:
Рафденуьм ме эй кор гешде,
Э ён эн у базар нуьшдем,
Гьер мерд гьисд э хьэрой хуьшде.
Гьемей шегьере согъ гешдем,
Гье нисди кор, гье нисди кор,
Нуьшдем э ён гьобогъдор.
Гьобогъдорки мере кор нидуь,
Ведешенде пулиш нидуь,
Гешденуьм ме базаргьоре,
Диренуьм герме нунгьоре,
У ширине емуьшгьоре,
Хемзегьо ве гьэрпузгьоре,
Дуьмбе-думбее гушдгьоре,
Ранге-ранге шоробгьоре,
Эз вини тутун варафре,
Эз дуьлме ох вадарафде,
Бэхдевергьо эдет рафде,
Пура гьэрзинкей чигьоре,
Э кул эн нуькер веноре.

П а у з а.

Де хьомболиш нис гуьрденуът,
Ужузе хьомбол офденуът,
Е э кул нуькер берденуът,
Е де гИзилле гуьрденуът.

Жофой гЭил ужуз бире,
Сэхьиб чире у хэйр доре,
Ме хьомболуым, келе мердуым,
Эй эн угьо ме сарф нисдуым.

Пауза.

Пуьлом гьечи гье яланден,
Гьер мерд эй хуьшде палунде,
Ранжбер гендуьме дурунде,
Э гьомбор хонгьо декуьрдс.
Фикир мекешит гьич ишму,
Дулла мебугу гьошгьошму.
Ишму хурит, ме миёрум,
Нун мекенуьм эз дес залум.

Духдер:

Эбе, бебе, мелле бурам,
Эе туку э кор дарам,
Гьуллагь сохум эй тукончи,
Е кем семе эй хурде чи,
Мидуь белкем у алверчи.

Гьесен:

(Хэндуйсьде-хэндуйсьде гуфдирени)
Эй духдерме, и чуй суьзи,
Гьесен бегем номуссуьзи?
Э гьул ю гьувот дерики,
Балаю тим-тик биреки,
Нуьгь-дегь сале гЭиллере,
Эри кор сохде фирсоре?

Гюльче:

Вегирит чишмуре хурит,
У гофгьоре вессит, бигьлит.

(Гьесен декирдени шороб. хурдени. Песде евош-евош хундени мэгИни).

Гьесен:

Паруьсдекгьо пар зеренуьт э гьово,
Гуьрггьо зигьисденуьт э чул, сэхьрогьо,
Эз гуьрггьош зиёдте вэхьшлуь хьэйвугьо,
Гьисдуьт э иму, э гьэд инсонгьо.
ЖэгГгьо э дерьёгь хурденуьт,
Керггьо-вечегьош чине офденуьт,
Хьэйвугьо муьрггьош хурде гешденуьт,
Оммо инсони гисне гьисдигьо.

Ме дев нисдуйм герден шогье пучунум,
Туьлки нисдуйм ме угьоре фурмунум,
Гье мугуюм э жигейме мумунум.
Оммо имид сохденуьм миёвт шоригьо.

Г ю л ь ч е :

Веги, веги нунтуьре ху,
Имуллере хов дери, хов,
Гуьрде мегьил имуллере,
Те и себэхь э сер суьфре.

Г ь е с е н:

ТэгИди месох, Гюльче хонум.
Гьурбон улсун сене жонум.
(Песде чаруьсдени э лой кук).

ГІэзиз вэхи, вэхи вежегь,
Сиб миёрум эйтуь себэхь,

(ГІэил вэхуьсдени эри вежегьсиде. Гьесен зерени диги-диги, гІэил вежегьсидени десгьоре рач гуьрде).

Г ь е с е н:

Вежегь, вежегь гІэиллейме,
Ковре чуме раче кукме,
Эйтуь гьэнфит миёрум ме,
Эйтуь гьэнфит миёрум.

(диги-диги)

Келе мибоши, хуб мибоши,
Мере хуно хьомбол нибоши,
Туь эгьуьлменд биё боши,
Биё боши жон угьлум.

(диги-диги)

Гофгьоймере фурмуш месох,
Келе бире эйтуь рэхь оф,
Эз туь мибу раче хэлеф,
Раче хэлеф эй жонум.

(диги-диги)

Туьлкигьоре э гуш меги,
Эз хьэйвугьо муьшде деди,
Эй туь хубе эгьуьл веги,
Эгьуьл веги жейронум.

(диги-диги)

Эйтуь раче зеш михогьум
Гьобой ластикиш мидухум,
Килэхь бухореш мисохум,
Шор мибошим хьэйронуьм.

(Эз э бун хуне веригьо пенжере дениширени Шогь-угъли Шогь-Аббас).

Г ю л ь ч е :

(Э пенжере денишире терсинени, песде гуфдирени)

Гьесен, виниш э бу ки ве?
Белки садан гъэлифо ве,
Эйчуь нуьшдей поисде туь?

Г ь е с е н :

Гюльче, чуь терсенгогьи туь?
Гьони мадарам мивуьнуьм
Саданиге гуш пивенуьм;
Дуьзд гьисдиге ме мипуьрсуьм,
Пуьрсирешки ме нитерсуьм;
Биёйт берит пулгьо не мол,
Пур-пурини хуней хьомбол.

Г ю л ь ч е :

Омон, омон мавадаре,
Омон, дуьлме мибу пара!

(Дер хуне куде оморени. Гьесен вокурдени дере. Дироморени Шогь-угъли Шогь-Аббас э парталгьой девруьши геймиш бире. Гьесенигьо гьечу дануьсдени, ки у девруьши).

Ш о г ь - А б б а с :

Гэмел миёв дироморе,
Э ишмугьо гьуногь бире?

Г ь е с е н :

Гэмел миёв бобо девруьш,
Гирор, гирор э звер нуьш!

(Шогь-угъли Шогь-Аббас нуьшдени, Гьесен дес юре гуьрде хош омори сохдени).

Г ь е с е н :

Хош омори
Бобо-девруьш,
Софо оворди

Бобо-деврүш,
И чүь кори
Бобо-деврүш,
Рэхь вокурди
Бобо-деврүш.
Дуьл хьомболе
Бобо-деврүш,
Шор сохди лап
Бобо-деврүш,
Э душгьойме
Бобо-деврүш,
Пар веромо
Бобо-деврүш,
Шор бисдорум
Бобо-деврүш,
Хуб бисдорум,
Бобо-деврүш,
Дердгьоймере
Бобо-деврүш,
Сур-оворе
Сохди деврүш.

Г ю л ь ч е:

Хуби, хуби, дие туьш нуьш.

Г ь е с е н:

(Э лой зен чаруьде)

У керглере эз кергелуь,
Имогьойле ведебер куьш!

(Гюльче вэхуьшени, гьул г'эилгьоре гуьрдени)

Г ю л ь ч е:

Г'эилгьойме де вэхизит,
Кешит э у хуне хисит.

(Гюльче не г'эилгьо дарафденуьт э у хунейге)

Ш о г ь - А б б а с:

Чуь хэбери косиб эз туь,
Чуьтами кефгьо хьолгьойтуь?

Г ь е с е н:

Мепуьрс дие бобо-деврүш,
Гурунд месох дуьлмере туьш.

Чуьтар мибу кеф эн хьэмбол,
Хэре хуно берденуьм бор,
Эрэгъ пушони тий сохде,
Хурдегоргьо эдет хурде.

(Гюльче вогошдени, гирошде вадарафдени э хьээт, эри керге, гирде, куьшде
чи сохде).

Ш о г ь - А б б а с :

Худо, худо, шуькуьр э худо,
Гюси мебош туь э худо,
Э туьревоз гьерчуь бисдо,
Шуькуьр сох пой э нум худо.

Г ь е с е н :

Бобо-деврүүш, тозе гоф гу,
Миданиге е мэгИни хун,
Ниданиге ме михунум,
Дуьлмере эйчуь сухунум?

Ш о г ь - А б б а с :

Гу гуш дорум мэгИни туьре,
Гу, хэлефме, дердгьойтуьре!

Г ь е с е н :

(Хундени мэгИни)

Бейгъуш бируьм эдембируьм гъуй зере,
Эз гIэили вир сохде сэхьибгьоре,
Гешдембируьм ме шегьргьо дигьгьоре,
Шинов, фикир ди, ой бобо-деврүүш.

Э кулме варафдет шелегьой хуьзуьм,
Хьэсрет бирем эй е хуше огь-уьзуьм,
Э гужевоз оморе и дуьмгьой гьурзум,
Шинов, фикир ди, ой бобо-деврүүш.

Косибуьм ме, оммо ме огь никешуьм,
Гюшир нисдуьм, ме гIуьр бире нинуьшуьм,
Гьовонхуре гюширгьоре микуьшуьм,
Шинов, фикир ди, ой бобо-деврүүш.

Ш о г ь - А б б а с :

Хьомбол, мегу, гьечу мегу,
Гофгьоймере туь э гуш ги,
Ме хэйр косибе хосденуьм,

Э хэлгъ кумеки сохдenuьм,
Омон, ужире гофгъоре,
Туь гъич мегу, воре-воре.

Гъесен:

Чуьтам негуюм жон бобо,
Фикир сох туь эйтуь ебо,
Шогъ-Аббасиш буйругъ сохди,
Э шегьер гъэдэгъэ сохди,
Эз сзІэт дуьваздегъ бэгъдо,
Э хуне эй лампе сухде.

Шогъ-Аббас:

Шогъ-Аббас гъэдэгъэ сохди?
ГІэмел ниёв лампе сухде?

Гъесен:

Эри, эри, девруьш- бобо,
Буйругъгъо сохди у ченд бо,
Юре воисдере хуно,
Вомухдени э хэлгъ нубо.

Шогъ-Аббас:

Гъечу буге Гъесен балам,
Дие туь хис, меллеш бурам,
Гуфдирегъой падшогъгъоре,
ГІэмел ниёв гъич пой зере.

Гъесен:

Эгъ, терсируьм ме рафд эз шогъ,
Ере гирсуьн гъеле падшогъ!
Шогъ-Аббас шогъи гуфдире,
Э зир пойгъою офдоре,
Иму бегем биё мирим?

(Келе энгуьше э ГІэрей дуь энгуьшди доноре, бирмундени).

Ини эри эню.

Шогъ-Аббас:

Чуьни?!

И чуь гофи эй хэлефме,
Шиновусденуьм эз туь ме?

(Эз хъёт оморени сес)

Гьесен, Гьесен, инжо биё!
(Гьесен вэхушдени эри вадарфде)

Гьесен:
Туь нуьш гьейсэгГэте миём.
(вадарафдени)

Шогь-Аббас:
Илле хуби эрилейме,
Хьомбол нуьшди э пушойме,
Мере эдей нифри сохде,
Шогь-Аббас нуьшди поисде.
Чоре нисди, де оморем,
Имогьойле ме дуз мурам,
Э сертуь е кор миёрум,
Хуб э ёртуь ме миёрум,
Чуьтаме нифри сохиге,
Э пойгьоймеш офдониге.

Пауза.

Жундуре хьомболле, гьи сег!
(Дере вокурде дироморени Гьесен).

Гьесен:
Шогь-Аббас куксеги, куксег!
(Шогь-Аббас глоси бире вешендени хуьшдере).

Гьесен:
Шевгьо лампе месухунит,
Те сурои нун мехурит,
Ижиреш падшогь бирени?
Бобо-деврьюш, туь дирени:
И коргьоре, и хьолгьоре,
Веги э дес хьэйкелгьоре,
Дануьсдиге бобо-деврьюш,
Е чуькле кумеки сох туьш.
Эй косибгьо туь кумек бош,
Туьш э лой эн шогьгьо мебош,
Е чоре сох, кумеки сох,
Эрилеймуш е ники сох.

Шогь-Аббас:
Ме е хьэйкел биё сохум,
Э мэхьэй шюгь кори соху.

Белки Шогь-Аббас эн иму,
Е кем семе э гээвл омо.
Фикир мекеш туь хэлефме,
Эйтуь кумек мибошум ме.

(Гюльче дировундени душунде керге, норени э сер суьфре, ю дарафдени э у хунейге. Гьесен декуьрдени шороб).

Гьесен:

Веги бобо, веги ху,
Е бенд мэГниш эйму хун,
Не хундиге гьич мехун,
Ме михунум эритуь,
Шор бошутгу ловгьойтуь,
Тиж бошту, тиж у дуьлтуь,
Тик варавгу килэхьтуь.

Шогь-Аббас:

(Пейлере вегирдени э дес)

И пейлере хурденуьм
Э шори эн Шогь-Аббас,
Гьесен, имид сохденуьм,
Коргьо миёв э барас.

Гьесен:

Пейлере нэгI, шоробе
Меш эдеме хурденуьм,
Э шори падшогь, жон бобо
Е вэхдиш ние хурденуьм.

(Шогь-угьли Шогь-Аббас гээгьр кешире вешендени шоробе э бугьоз).

Шогь-Аббас:

Имогьойле пуьрсуьм е гоф,
Жугьоб юре, Гьесен, туь, оф:
Туь гьони хьомболи сохде,
Эз шев те шев шороб хурде,
Белки себэхь кор не бисдо,
Хьомболи де гьич не бисдо,
Эз же михури туь песде?

Гьесен:

Бобо-девруьш гьичиш насте,
И десгьоймере ки бесде?

Ш о г ь-А б б а с:

Десгойтууре Шогь мибесдуй,
Палане мосдону эз туь,
Мигую: хьомболи месох,
Бура оф кориге сох,
Умэхьэли чуй мисохи,
Шорoble эз же миофи?

Г ь е с е н:

Ере гирсуьн у Шогь-Аббас,
Э дуьл хьомбол гьич неде терс,
Фикир мекеш бобо-деврьюш,
Гье нимуну Шогь-Аббасиш,
Э гьур хуьшде ниберуь уш,
Небердигьоре бешешуш.

(Шогь-Аббас лап сэхд гьэгьр кешире э хуьшдэ. Оммо хуьшдере очугь нисе сох-
де э пушой хьомбол).

Ш о г ь-А б б а с:

Шев нимеи, вэхд рафдеи,
Лампе сухдеш гьэдэгьэн,
Имогьой рафде воисде.

Г ь е с е н:

Рафдейтууре ме нис хосде,
Веги ху туь и шоробе,
Веги гьэнж зе и кобобе,
Бобо-деврьюш, иму гьеле,
Мивежегьим э и мигле.

(Декирдени шороб, хурденуьт).

Вэхиз вежегь бобо-деврьюш.

Ш о г ь-А б б а с:

Шит мебош, э жигейтуь нуьш!

Г ь е с е н:

(Э гьовой мэгийн хунде)

Шит нибошум, шур мибошум,
Туьре хуно деврьюш нибошум,
Гьемише кефчи мибошум,
Мибошум бобо-деврьюш!

(диги-диги)

Вэхи, вэхи, бобо-девруьш,
Гьечи шор бошгу у дуьлтуьш.

(Шогь-Аббас вэхишдени эри вадарафде. Гьесен гьечу дануьсдени эй вежегьисде
вэхуьшди. Тэгди сохде Гьесен зерени диги-диги, хундени эри глэл хуьшде хун-
дебугьо мэгнире).

Гьесен:

Келе мибоши, хуб мибоши,
Мере хуно хьомбол нибоши,
Туь эгъуьлменд биё боши,
Биё боши эй балам!

(Песде э ёрнию оморени п мэгни эри глэл хундебугьон гуфдире. Понсдени, туф
шендени).

Бобо, ме гъэлет бисдорум,
У мэгнире ние хунум,
Ме еккейге бие хунум.

Шогь-Аббас:

Шев туь хушбу, эдем рафре,
Мидиром ме э шев хьэфде.

Гьесен:

Е хьэйкел сох, бобо-девруьш,
Е кумеки сох э имуш,
Э сер венге шогь-недане,
Дуь пое хэр Гьемадане.

(Шогь-Аббас глоси бирени. Десгьоре вежегьундени).

Шогь-Аббас:

Бошгу, бошгу, бошгу, бошгу,
Дие рафдуьм шевтуь хушбу.
(вадарафдени)

Гьесен:

(Эз дер э хьэёт денишире гуфдирени)

Хош омори бобо-девруьш,
Софо овурди бобо-девруьш,
Рэхьтуь ник бу бобо-девруьш,
Шевтуь хушбу бобо-девруьш.

Перде офдорени.

Ведини е тараф эн келе базар; дергьой тукугьо, э сер ишу елкенгьо зере серин бу гуфдире. Одомпгьо еки-еки оморенуът э пушой тукугьо, чигьо восдоренуът, Э е гьнрогь базар ведини келе гьбогьдор. Э дивор вери келе приказ. Э миглей базар эдей гешде човуч. Чи фурухдегоргьо тебэгьгьо э сер веноре, эдет гешде э базар, хьэрой дешенде.

Е чи фурух:

Душунделей суьмергьэндил!

Е чи фурухиге:

Вебуржунделей гьузгьэндил!

Е чи фурухиге:

Эй, душунделей эн нэхуът!

1-й тукончи:

Биёйт берит, хубе гьэнфит!

Сес эз песо:

Биёйт берит герме нунгьо,
Хош-хош зере хубе нунгьо,
Хубе буржунде ловошгьо,
Жэгьжэгьне конголушгьо.

2-й тукончи:

Биёйт кире герекиге,
Э куьф ки пулгьо дериге,
Гушд руьгьэни биёйт берит,
Э гьэжгьуй мигиди денит.
Куьнд биёйт пул бирегоргьо,
Берит хурит зенгьо, мердгьо!

3-й тукончи:

Хубе хэмзегьо омори,
Эз шекериш лап ширини,
Берит-хурит ве кеф сохит,
Шуьгьэмгьошмуре пур сохит,
Хубе гьэрпузгьо омори,
Эз гьэтошиш гьирмизини,
Э куьф ки пул зинг сохдеге,
Кире хурде воисдеге,
Биёвгу беруьгу, ини...

(Э пушой туку оморени е гioni, Э дес гioni десдечу де, эз герден ю чейтен дуллуни).

Г I о н и:

Худо расуно эришму,
Рэхъм биёвгу э дуьлгьошму,
Е сибле дит,
Кепикле дит,
Э имуллеш езугъ берит.

2-й тукончи:

Вир бош, вир бош!
Эй, ибуд бош!
Эз пушой чумгьойме сур бош!
Себэхь-себэхь эз зусери,
Гъеле гъич соедеш небери,
И нелонгъ веги бири...

Г I о н и:

Эйчүь нифри сохде балам?
Меш инсонуьм э и гIуьлом.
Яралуьнуьм, ме кефсуьзуьм,
Эй кор сохде омунсуьзуьм,
Нис дореге муьгьлуьм мурам,
Нифри эйчүь сохде балам?

2-й тукончи:

Човуч, човуч, инжо биё,
И угъреше веги бер о!

Г I о н и:

Э инсуфсуьз, рэхъм биёвгу,
Е кемлей семе нерм бугу,
У сенгъие беде дуьлту,
И чүь зобу бирэхъми туь?!

(Оморени човуч, гирдени эз гьул гIони).

Ч о в у ч:

Ибуд, ибуд бош эз инжо,
Ненге мибесдуьм э зенжил,
Гьуьл мидедуьм э гъээземет,
Песде микеши туь зэхъмет!

Г I о н и:

Бошгу, бошгу эдем рафде,

Дуьлме эдей э суьсд рафде,
Э зэхьмет не дери туьчуьни,
Ме муьрдуьмгеш э туь чуьни?

(Човуч гьуьл дедорени глонире).

Ч о в у ч:

Яллагь, хьэйву, де сес месох,
Де виз мезе, кучук, охмох!

(Глони терсире вадарафдени э улойгей базар).

1-й тукончи:

Биёйт, биёйт, биёйт берит,
Хуьшдере хуб гьоим дорит!

(Оморени е глошир э пушой хэмзегьо-гьэрпузгьо э десно гьэрзинке дери, пуьрсирени).

Г л о ш и р:

Э ченди и гьэрпузгьошму,
И ширине хэмзегьошму?

3-й тукончи:

Эйтуь ужуз, э гьовон,
Эйтуь гьурбуни Новои,
Веги бер чуй воисдеге
Чуьре дуьлтуь хуб хосдеге,
Эгер э туь пул нисдиге,
Веги, веги туь э гьэрд бер,
Хэмзегьош бер,
Гьэрпузгьош бер,
Э хуне ширине дөбер,
Э ёр биёр имугьореш.

(Глони вегошде дироморени).

Г л о н и:

Косибгьо глонигьореш.

(Глони десе кешире пул хосдени эз глошир, Глошир гьошгьоре дуьлу сохде шефде-шефд дениширени э глони).

3-й тукончи:

Гене вогошди омори?
Эй, човуч, ире небери!

(Човуч оморени, гирдени эз гьул гIони, гьуьл дедоре-дедоре ведебердени гIонире).

Ч о в у ч:

Гене дироморей, угъреш?!

Г I о ш и р:

Ги гьери туь и пулгьореш!

(ГIошир рафдени. Эз песо оморени сес хьэрой чи фурухдегоргьо).

Е с е с:

Душунделей суьмергъэндил!

Е с е с и г е:

Вебуржунделей гьузгъэндил!

Е к к е й г е:

Хинике гIов, серине гIов!

Е к к е:

Хубе помиш, хубе наргов!

(Дироморени э базар е куре мерд, гьул гIэиле гирде, нуьшдени э ён гьобогь-дор, сер гуьрдени эри саз зере мэгIни хунде).

К у р:

Жогьил бируьм, муьгьбет бируьм э гуьзел,
Эз дуьли хосдембу у мере эзел,
Гуьзел ме бу э е жейрон хуб бемзер,
Вир сохдум ме уре, оморум инжо.

(зерени саз)

У жейронме мере чарунд э кефсуьз,
Гирошд мегьгьо ме бисдорум омунсуьз,
Гирошд салгьо, диеш бисдорум, чумсуьз,
Вир сохдум ме уре оморум инжо!

(зерени саз)

Жовогьиле дур сохд эз ме нелонгъ,
Э бирэхьмгьо у коргьо гьисди лонгъ,
Пул бирегор хурдени гьизил-болигъ,
Вир сохдум, ме уре оморум инжо!

(зерени саз)

Гьони пируьм, сэхьибсуьзуьм оморем
Гешде-гешде шегьергьо ве дигьгьоре,

Нунсуыз мунде, зенсуыз мунде фугъоре,
Вир сохдем ме уре оморем инжо!

(зерени саз)

Ме пир бирем, оммо хурде хосденуым,
Кур гысдуымгеш кор гуьлом
дануьсденуым,

Пулме нисди, е гъоз гъэрпуз восдонум,
Вир сохдем ватане оморем инжо!

(зерени саз)

(Кура бирегоре одомигьо е кепик, дуь кепик, дешенденуьт э пушой мерд. Оморени човуч).

Човуч:

Жэгмет, эйчуь кура бирейт?
Гене тозе уин дирейт?
Эй куре мерд, пире голгол!
Эйчуь нуьшдей инжо голгол?
Вэхиз вир бош туь эз инжо,
Хуб дениш туь э и хэнжел!

Кур:

Ме хэнжеле нис диренуым,
Оммо эдем вэхишденуым,
Бегем езугъ нис оmore,
Туьре э фэгъир-фугъоре?

Човуч:

Фугъорегьо лап омборит,
Эз хэлгъ эдейте хосденит,
Бурайт эйшму чоре офит,
Хуб гешдитге нун миофит.

Кур:

Расде гуфдире туь човуч.
Човуч нисд туь, туь гысд «човуш».

(Човуч жинлемиш бире, гирдени эз гьул кура мерд).

Човуч:

Эй мурдале кура бобо,
Чуь гуфдирениге ебо!
Мизенуым ме гердентуьре,
Минуым инжо меиттуьре,

Ибуд бош эз инжо хьэйвон
Гофгъош офди «жейрон-жейрон».

(Гьуьл дедоре-дедоре човуч ведебердени кура мерде).

С е с г ъ о:

Эйчуь зере? Келе мерди,
Езугъи ки, уре дерди.

К у р:

Гъэйгъу нибу бигъил зенуь,
Ижире руз юш мивинуь.

Ч о в у ч:

Эз инжо лов бошит гъеме.
Гоф мегуит ишму э ме.
Вир бош келе мерд эз инжо,
Сур бош меё э минжи.

(Кура мерд рафдени. Хэлгъиш лов бирени)

1-й т у к о н ч и:

Хуб бисдо гьул дедо уре,
Совдо ние бире мере.
Себэхь-себэхь мешет бирет,
Муьшдерире рэхь не дорет.
Биёйт, биёйт, биёйт берит,
Хубе чигъо берит хурит:

С е с э з п е с о:

Душунделей суьмергъэндил,
Вебуржунделей гъузгъэндил.

Е с е с и г е:

Хубе буржунде ловошгъо,
Жэгъжэгъие конголушгъо.

(Э базар видов-видов гешдени чойчи, понтус э чойденгъоревоз э сер ю вери).

Ч о й ч и:

Герме чой, ширине чой,
Ки хурдеге огол зе: «чой!»

1-й т у к о н ч и:

Чойчи, чойчи, туь чой биёр,
Е гиргине чойден биёр!

(Чойчи овурдени чой дорени тукончире. Восдорени пул хуьшдере).

Тукончи:

Ой, согъбоши хубе чойчи,
Хьэрмэхьуэт чойчи, тукончи.

Сес эз песо:

Душунделей суьмергъэндил,
Вобуржунделей гьузгъэндил.

(Дироморени Гьесен э кулино палан хьомболи вери, килэхьэ э дес гирде хьэрой вегирдени).

Гьесен:

Кире хьомбол герекиге,
Чигьо берде герекиге,
Хьозурум ме—инжо хьомбол,
Эжи, ки бердениге мол!

(Оморенуэт мердгьо, зенгьо, г]оширгьо, севдегергьо э кул ишу туморегьо не гьэрзинкегьой чи вери, гирошденуэт. Гьесен дениширени).

Эй бирору, эй хэгьеру,
Дит у чигьошмуре беруьм.

Г]ошир:

(Десе кеширени э лой э дивор веригьо приказ. Э кул г]ошир туморей чи вери).

У когъозе не хундей туь?
Хьомболи де нисди эйтуь,
Гьер мерд эй хуьшде хьомболи.

Гьесен:

И чуь кори, и чуь хьоли,
Эжи, ки бердениге мол!
И чуьжире хэре деври?

Г]ошир:

Можолтуь нисд мере геде,
Вир бош бура эз инжо де.
Уни э дивор ве буйругь
Эдей товуш доре руьгьруьгь.

(Г]ошир рафдени. Гьесен куьнд бирени э ён приказ).

Гьесен:

Чуьтам хунум и хэтгьоре,
Нисе дануьоденуьмгьоре?
(Чаруьсдени песово).

Ой инсонгъо, худодусдгъо,
Биѳйт иллере хунит о.
Чуь вери бу э и когъоз,
Эдет тасунде эз бугъоз,
Ой инсонгъо, худо дусдгъо,
Биѳйт иллере хунит-о,

(Оморени човуч).

Човуч:

Чуьни, хъэрой эйчуь сохде,
Туь эз диворгъо кор хосде?

Гьесен:

Кор нисе хосденуьмки ме,
Э и когъоз дери чум ме.
Оммо эз кургъош курум ме,
Хунде нис дануьсденуьм ме.
Гъэдойтуьре вегиром ме,
Туь хун уре, гу туь эйме,
Хуб рач гъондурмиш сох э ме,
Эдей паре бире дуьлме.

Човуч:

Не хундекиш ме мигуюм,
Хъэрой сохдиге микуюм
Э у когъоз падшогъ вери:
Хьомболи гъэдэгъэ бири.
Гьерки хьомбол э киро берд,
Иштораф мибу у мерд.
Дие бура, гье гоф месох,
Хэлгье инжо кура месох,
Яллагъ, яллагъ, бура, бура,
Бура э е гьуллагъ дара,

(Човуч рафдени. Гьесен нуьшдени э зир гъобогъдор. Э зир хуьшде деворени палане. Э думут домунде чуь сохуге Гьесен).

Сес эз дору:

Хубе чугъундур леблеби,
Ширине онгур гуьлоби!

Е сесиге:

Биѳйт, душунделей нэхуьт!

1-й тукончи:

Биѣйт берит тозе гъэнфит!

(Чойни понтус э сер вери гешдени)

Чойчи:

Эйки биѣрум герме чой?

2-й тукончи:

Биѣр гъери эриме чой!

Гъесен:

И чуй гужи, чуй зулми?
И гъич товуше гъуьломи?
Эдет сес сохде—«леблеби»,
Эдет гуфдире—«гуьлоби»,
И чуй гужи, чуй гъэзоби?
Угъо эдет хурде гешде,
Ме инжиге гисне нуьшдем.
Ме э хуне чуйтам мурам,
Э ки гъилгъо мидарам,
Дес ме тигъи, нун не берде,
Ки хъэл мисоку н дерде?

3-й тукончи:

Биѣйт, биѣйт, биѣйт берит.
Хэмзе-гъэрпуз берит хурит!

(Эз дур оморени сес хъройгъо, сес фитефитгъо).

Човуч:

(Эз дору).

Гирит, гирит, гирит уре,
Гирит у хъэромзедере!

(Кура бирени хэлгъ. Э миглей хэлгъ видовусде дироморени Гъулом шуш нефес гирде).

Гъулом:

Пэхъни сохит бироргъойме,
Эдет гъэзоб бурра э ме,
Ме эришму жуне дорем,
Беде дуьшмен падшогъ бирем.

(Юсуйф куьнд бирени э ки е келе мерд, гуфдирени).

Ю с у ь ф:

Пэ хь ни сох уре бирорме!

К е л е м е р д:

Биё, биё э песойме,
Эйтуь жиге миофум ме.

(Гъулом не келе мерд видовусде рафденуьт).

2-й т у к о й ч и:

Гъолхмишчини, гирит, гирит,
Э ки эн Шогь-Аббас, берит:
Дивуи сохде эзунире,
Биё буру сер эн уре!

(Дироморенуьт човучгьо фит зере-зере, шушкегьоре зере эз хори).

1-й ч о в у ч:

Э жи, э жи у гъолхмишчи?

(Шушкере зерени эз дор).

У ре мивенжинуьм гьечи!

(Кура бирегоргьо дуй эки дениширенуьт. Эз екиш сес нисе ведироморе).

2-й ч о в у ч:

Эйчуь лол бирейт поисде?
Сергьошму бурра воисде?
Гуит ишму эжеиге,
У эже пэ хь ни бириге.
Хьэрмэхьгьой эн у киниге,
Ненге иму зу миофим,
Гуит, гуит, гуит, гуит,
Ишмугьо иронигьоит!

(Одомигьо екиш гоф не сохде сер гирденуьт эри лов бире).

2-й т у к о й ч и:

Эй, гушвени, шинов, шинов,
Э у, э у куче видов!

(Човучгьо видовусденуьт эри гуьрде Гъуломе. Одомигьо гене кура биренуьт,
гуши-гуши сохденуьт).

1-й м е р д:

Эйчуь гуьрденуьт у мерде?

2-й мерд:

Эз туку дуьздирн гIорде.

Ю с у ь ф:

НэгI, нэгI, у чи не дуьздирн,
Кор эн у бешггэе кори,
У дуьздгьоре гуьрдегори:
Хэлгэе дуьздирегоргьоре,
Жиб-жундур гьишдегоргьоре,
Хэлгэе фурмундегоргьоре,
Хэлгэе ранжундегоргьоре,
Муьрс зен дошдегоргьоре,
Э сер тэхд нуьшдегоргьоре,
Имуре куьшдегоргьоре.

1-й мерд:

Э хьисоб у гьолхмишчини.

Гьесен:

Гьерчуь гьисди э туь чуьни?

(Одомигьо лов бире рафденуьт. Гьесен тэхьно нуьшдени).

Гьесен:

И коргьо эйчуьни гьеме?
Эри эн гисне не мунде,
Кн хьэл мисоху и дерде?

Пауза.

Эже бурам, э ки гуьом,
Эз ки бурам е кор хогьум?

(Палане э дес вегирде видовусде вадарафдени Гьесен).

Сес эз песо:

Хубе чугьундур леблеби,
Ширине онгур гуьлоби.

Е сесиге:

Бийт душунделей нэхуьт!

1-й тукончи:

Бийт берит хубе гьэнфит!

3-й тукончи:

Бийт берит хубе емуьш,
Хубе хуьшг сохделей муьшмуьш!

(Чойчи понтусе э сер веноре гешдени э базар).

Ч о й ч и:

Ширине чой э гъэндевоз,
Э хубе туьнде рангевоз,
Тэгди сохит ки хурдеге,
Ой, кире тешне бириге.

С е с э з л е с о:

Эй, ширине чое биёр,
Биёр, биё эило гирор!

(Чойчи видовусде рафдени. Дироморени Гьесен э е десию бедирей глов, э е десигею жаруй шохн дери).

Г ь е с е н:

Эй, дур поит, эдем шушде,
Хоригьоре эдем руфде!
Глов мишенуым,
Жару мизенуым,
Куьфгьой хэлгъэ ме низенуым,
Э дуьл эн ки рэхъм дериге,
Тукуре жару зеренге,
Е дуь кепик медешенуь,
Эри е лугъэ нун мидуь.

(Глов шендени э пушой тукугьо, сер гирдени эри жару зере. Тукончигьо ведироморенуьт эз гъэд тукугьо. Гьемееки денширенуьт э Гьесен, гуши-гуши сохденуьт зеки).

1-й т у к о н ч и:

Эде, чуй сохде туь, эде,
Эде, нумтуь кини геде?

Г ь е с е н:

Ме чуй сохденуымге мепуьрс,
Туь веги эз чумгьойтуь пуьрс,
Туьре дануьсде воисде,
Жару зерегор киниге?
Воисдениге дануьсде
Ме гьисдуьм кук эн бебейме,
Ве эн хьэлоле дедейме.

1-й т у к о н ч и:

Гьемеш кук бебей хуьшдеи,
Ве гьем эн дедей хуьшдеи.

Гъесен:

Уре нидануым гуфдире,
Эз бебе бирей гуфдире,
Уре ме нидануым, гъунши,
Бигъилит ишму муношит!

2-й тукончи:

Туь килитлеме гоф сохде,
Оммо эдей хори руфде.

Гъесен:

Чорейме чуй, де чуй сохум,
Е кор семе биё сохум.
Хунере дошде гереки,
Кор мисохи, не биреки.

1-й тукончи:

Дие хуби кор туьре сох,
Зиёди лэгълэгъи месох,
Жаруре зе, пултуьре бер,
Кортуьре сох, чунтуьре бер.

(Эз гьерки дуь кепик, се кепик вегирде Гъесен зурри-зурри гиросдени э у тара-
фигей базар. Эз дору Гъесен хьэрой дешендени).

Гъесен:

Оvlo поит жару зенуым,
Дур пой эз сертуь мизенуым.

(Човучгьо куде-куде оворденуьт Гъуломе. Гъулом поисдени э мигле).

1-й човуч:

Э сер падшогъ дес вегирде,
Тожи тэхд юре фушенде,
Туь хогъини сохдембири,
Э сер шогъ вэхъушдебири?!

(Кура биренуьт одомигъо. Човучгьо сэхд гирденуьт Гъуломе).

Гъулом:

Эй човуч, ме хогъин нисдуьм,
Эри косибгьо ме дусдуьм.
Фэгъир-фугъоре гисне де,
Косибгьо эдет дод сохде,
Гиснеи хэлгъ, тешнеи хэлгъ,
Эз бунгъошу рихдени дэгъ.
Мере берит ишму куьшит,

Оммо ишмугъо винишит,
Миёв эхир эн тожи тэхд,
Жофокешгъо мэхизуът сэхд,
Биренгъине глэтош зере,
Очмиш мисоху гьоворе.
Эвир гьово темиз мибу,
И зэхьмет, гуж вир-сур мибу.

2-й ч ов у ч:

Бигьил, нехьош, лэгълэгъире,
Вэхиз, вэхиз эз иглэре!
Хэлгъэ кура месох инжо,
Мирасуь э туй тижэ хэнжэл!

(Гьуьл додоре-додоре ведеберденуът Гьуломе. Хэлгъ терсе терс лов биро раф-дени э иловле).

Гьесен:
И чуй гужи, и чуй кори?
Эвир гьово мурдал бири.
Шогълер-шогьи эдей куьшде,
Ю хьэз сохдени эй хуьшде.

(Ведешендени эз куьф кура бире пулгьоре. хьисоб сохдени).

Бурам гьери чи восдонум,
Эрилей глэйилгъо беруьм.

(Гьесен видовусдени э улойгей базар. Э зир гьобогъдор гене оморени. нуьшдени кур. У сер гирдени эри саз зере, мэглин хунде).

Кур:
Жогьил бируьм муьгъбет бируьм э
гуьзел,
Эз дуьли хосденбу мере у эзел,
Гуьзел ме бу э е жейрон хуб бемзер,
Вир сохдум ме уре оморум инжо.

(диги-диги)

(Дироморени Гьесен э десио дерн бедире, Э бедире дерн нунгъо, емуьшгъо, шигьгой шороб. Гьесен ведешендени эз бедире нуниш, сибиш, дорени кура мерде).

Ч ов у ч:

Гене сморей инжо, кур?
Вэхиз эз инжо вир бош, сур!
Кур:
Мере хуно туьш кур гердош,

(Кур офдоре-офдоре виухрдени. Човуч видовусдени э посою. Хэлгъ хэндусдени, шори сохде эз гофгьой кура мерд).

Дуимуьн действие

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

Веднини тенге мэхэлегьой шегьер. Э ён чукле гьопу, э сер тукунен нуьшдет Гьесен ве Юсуйф. Гьесен евош-евош эдее овоз кешире, эзир зуйгун хунде.

Юсуйф:

Дануьсденуьм туь кефчини.
Ичку хури, гьи, гьечуни?

Пауза.

Усоле гоф шиновусде,
Туьре гьич нисе воисде.
Шогь-Аббасеш туь нис хосде.
Туьре пардуш мебисдоге,
Э сер диггьо пар мизери
Фэгьиргьоре мивинири,
Чуьтам ноле кеширеге,
Сер доггьоре мигешди туь,
Э етэггьо минуьшди туь,
Мивинири чупонгьоре,
Гиснегьоре, могьбулгьоре,
Мивинири косибгьоре,
Гирисде гешденуьтгьоре,
Ниветовусд шоре дуьлтуь
Гене инжо могошди туь.

(Гьесен ён доре хуьшдере гене овозе кеширени, папруснш э лэгIю дери).

Юсуйф:

Туь эй шори зенде оморей,
Уни хунеймуре дирей,
Вэхиз дарайм шороб хурим,
Шори сохим, мэгIни хуним.
Шороб дермуь эн шорини
Туь гьуногьме биренини?

Гьесен:

Гьони дусдме ме нидиром,
Гьони минуьшуьм игIэре,
Михунум ме мэгIнимере,
Вир мисохум дердгьоймере.

Шорсб михурдум ме бирор,
Эгер гьисди, инжо биёр.

Ю с у ь ф:

Кефтуь гьечу хосдениге,
Дуьлтуь гьечу гоф сохдеге,
Ме миёрум бирорме туь.
Токи гурунд небу дуьлтуь.

(Юсуьф видовусде рафдени. Гьесен гене хундени э зир зугьун мэгИни. Оморени
Гюльче гьул куке гирде).

Г ю л ь ч е:

Эйтуь мундигьош гье ини.
Де кориге э туь чуйни?

Г ь е с е н:

Эй зен, де чуь кор сохум ме?
Эри муьрде охмохум ме?
Ме дуьлтуьре тенг сохдумге,
Ишмуре фикир дорумге,
Ме дес э чуне нуьшдуьмге,
Эз дерд хуьшдере куьшдуьмге,
Чуь хэйр мибу эй ме нейтуь
Эй косиб, чуь дануьсде туь?

(Гене сере ён гирде кеширени овоз мэгИнире).

Г ю л ь ч е:

Гьичиш недери э гуштуь.

Г ь е с е н:

Эри, э жун эн мэхьэйтуь!

Г ю л ь ч е:

Согъ руз э туь минет сохдум,
Эз гуфдире ме вомундум,
Бура э ки эн у малла,
Эз хунде муьнди гIэилле,
Эдей эз иму пул хосде,
Малла эдей гендуьм хосде,
Минетле сохде воисде
Э гьэрд вегьлуь у э иму,
Бурав хуну гIэил иму.
Ненге гьечи э кучегьо,
Э гьэд дуьзлгьо, эн хэспушгьо,

Мурав пуч мибу гІэилле,
Бура е гоф гу э малла.

Гьесен:

Э жун бебейме туь буши,
У мэхьэйтуй лап гьонгъуши.
Хуб ме мирам э ки малла,
Мигуюм ме: валлагь, таллагь,
Пуллейме нисд,
Гендуьмме нисд,
Паланмеш гьисд,
Жаруймеш гьисд,
Биё малла э ме рэхьм бер,
ГІэиле эй хунде дебер,
Миёв рузгьо, пулме мибу,
Гьердигьойтуьре ме мидуьм.

К у к:

Малла э гьэрд нис вегьишеде,

Гьесен:

Шинири? У нис дегьишеде.
Малла эй гьемей гофгьойме.
Туф мидешенуь э руйме.

Г ю л ь ч е:

Чуь биё бу имогьойле,
Э куче дегьлим гІэиле?

Гьесен:

Фикир мекеш Гюльче гуьлуьм,
Эй маллагьош миёв уьлуьм.

(Веди бирени Юсуьф, Гюльчере дире вогошдени. Гене овоз кешире. Гьесен хундени мэгІни).

Г ю л ь ч е:

Шёвиш рузиш эри хунде,
Эй вежесде, эри хурде,
Хьозури туь, чуьни эйтуь?
Гуьлом хэребеш бисдоге,
Гьич недери э у гуш туь.

Гьесен:

Гьей-гьей нидобу э гуш ме,
Борбод бисдогеш чуьй эйме?

Дорбодогъун бугу гүуьлом
Э сер шогъгъо нен маллагъо,
Э сер эн дуьздгъо-гъэгъбегъо,
Э сер эн у гүуьломхургъо,
Эн у нэгІлете хунхургъо.
Ме михурум, ме межегъуьм.

(Гене хундени э зир зугъун мэгІни).

Г ю л ь ч е:

И э кефде, ме э уьгъуьм.

Г ь е с е н:

Туь уьгъ мезе, туьш мэгІни хун,
Эй шор бугъо гъе мибу нун.

Г ю л ь ч е:

Э шоволтуь сад пелуь ве,
Журте килэхъ э сертуь ве,
Куьгъне ляхъиф э култуь де,
Гъичиш неде э у гуш туь.

Г ь е с е н:

Миёв рузгъо мибу шовол,
Мизеним саз, тефд ве гъовол,
Михурим иму ёгъ не бол,
Фикир мекеш гъич зенме туь.

Г ю л ь ч е:

Руритуь нисд имуллере,
Эйчуь нуьшдей туь игІэре.
Вэхиз, вэхиз, вэхиз, бурайм.

Г ь е с е н:

Ишму бурайт, песеде миём,
Метерс, ме нибошум пиён.

(Гюльче не гІэил рафденуьт. Оморени Юсуьф е жамтасе шороб пур сохде, Гьесен хундени гене мэгІни).

Ю с у ь ф:

Эй хьовирме, хьомбол бугъо,
Гъе шор бире хосденигъо,
Ме дермуй шори овордем,
Эй бирормс, эри хурде.

(Гьесен восдорени жамтас шоробе, хуб фегьм сохдени).

Гьесен:

Бигьил и дермуй эн шори,
Очмиш соху дуьл имуре,
Эз имбурузевоз диеш,
Муьхькем соху дусдимуре.

(Хурдени шоробе, дорени тасе).

Юсуйф:

Туь инжиге минуьшдиге,
Бурам биём е дэгьдэгьэ.

Гьесен:

Бура, бура, дениширем,
Нуьшдем гьеле ме игьэре.

(Юсуйф рафдени. Эз дору оморени сес гирисде, виз зере).

Муьслим:

Гьей вой эдей дорд доре о,
Эдее кобоб бире о!

(Диромонетуьт се келе мерд. Энтуьшдгьой эн еки бурран, эдее хун тигьи бире).

Гьесен:

Чуьни эхи, ой бироргьо,
Кини и гирисденигьо?

Осман:

Энтуьшд эн и косиблере
Шогьин-шогь вегуьрди бурра.

Гьесен:

И хови бу ме диренуьм,
Бейме вой, ме эжеюм?

Муьслим:

Гьейвой кобоб бисдорум о,
Имуьгой ме мимуьруьм о!

(Муьслим не е мерд рафденуьт. Осман поисдени э ки Гьесен).

Гьесен:

Эйчуь эхи, эйчуь бурри,
Эзу фэгьир чуь кор дири?

О с м а н:

Муъслим фэгъир тегъенг кошди,
Эй жофой хуъште пул хосди,
Шогълер шогъире воисди,
Муъслим гъовое гъул ю бу,
Энгуъшдгъой суърхи эн ю бу,
Э зир гъопоз дегълуъ мерде.
Ве хоруну э ю дерде.

(Мерд рафдени зури-зури).

Гъ е с е н:

Эгъуълменде одомире,
Пашдогъ эдее муърс доре.
У энгуъшдгъой эн суърхире,
Вегуърди э мушар бурра
Оммо хэре куъте мердгъо,
У тожиргъо, севдөггергъо,
Зиѐди хуърмет эн угъо.

(Дироморени Шогъ-Аббас э партал девруъш геймиш бире).

Ш о г ъ - А б б а с:

Во, салам алейкум, Гъесен,
Туъ инжо чуъ сохде, Гъесен?
Гъ е с е н:

Во, бсбо, алейкум салам,
Биѐ, биѐ, эглеш бобом!

Ш о г ъ - А б б а с:

Эхи туъ э думит дери,
Чуъни бегем, чуъни, чуъ бири?

Гъ е с е н:

Ме инжо э думит деруъм,
Ме эдеме гуфдиренуъм,
Гъерки хэр гъисд гюшир бире,
Хэргъо гюшир чуътам бире?

Ш о г ъ - А б б а с:

Хэлефме, туъ чуъ гуфдире,
Гъесен, туъ лап дегиш бирей.
Э худойтуъ гюси бире?

Гъесен:

Э киму е зен дебире,
У зен эдее пуьрсире,
И ченд рузгьо, и ченд гиле:
Хэргьо гюшир чуйтам бире?

Шогъ-Аббас:

Гъэлет мебош косиб, хьомбол,
Худо доре девлет не мол.
Гъеме коргьо эз худон,
Иму чуйклеим, бендеим.
Худо ю хубте дапуйсде,
Э сер тэхд хуьшде хуб нуьшде,
Худо ю сохде гюшириш,
Худо ю сохде косибиш.

Гъесен:

Меш гъечу гуфдирем дие.
Зен гъуншиму мунди бие.
Худо юре косиб сохди,
Гюни сохди, езугъ гъишди,
Оммо хэргьоре гюьр сохди,
Охмохгьоре падшогъ сохди.

(Шогъ-Аббас гюси бирени чаруьсдени песово. Э гъирогъ гоф сохдени эри хуьшде).

Шогъ-Аббас:

Бебейме вой, и чуй кори,
Нифригьо э серме вери.

(Эз ён ведн бирени Юсуьф. Шогъ-Аббас дире песово вирихдени)

Гъесен:

Девруьш бобо
Шиннов ебо:
Зенлей гъуншиму биен,
Туьш ки девруьш оворен,
Биё туьре домор сохим,
Биё зереш гюьруьс сохим,
Жогъил бошит, дуьлшор бошит,
Ишму мозоллуу мибошит.

(Шогъ-Аббас хандуьсдени э гофгьой Гъесен. Песде гуфдирени).

Ш о о г ь - А б б а с :

Гьесен, дие туь шит сохдей,
Э келе мерд руьхшенд сохдей.

Г ь е с е н :

Бэхшлемиш сох сен жонум сен,
Эйтуь гьурбу гердо Гьесен.
Э хунейму биё девруьш,
Э меревоз хуб вежегь туьш,
Текей мунде девруьш, бейгьуш?

Ш о г ь - А б б а с :

Эй вежесде ме пир бирем,
Ме омборе рузгьо дирем,
Ме имогьвой биё бурам.

Г ь е с е н :

Эй гешде туь пир не биерей,
Жогьиле зен эйтуь дирей,
ТэгИди месох, бобо, мурай.

Ш о г ь - А б б а с :

Хубе гофгу, туь е мерди,
Туь, Гьесен, е эгьуьлменди.

Г ь е с е н :

Туьш е мерди, меш е мердуьм,
Шогь-Аббас имуш мердики,
У мерд нисди, у дердики,

(Шогь-Аббас гIюси бире чаруьсдени песово, гуфдирени э гьIрогь).

Ш о г ь - А б б а с :

Бобо вой и чуй гуфдире,
Нифри э серме офдоре.
Бошгу дие, виним гьери,
Туь эз ме хуб муьзд мибери.

(Песде э лой Гьесен чаруьсдени).

Шогь-Аббасе хэлгь гуфдире.
Хуб, эгьуьлменд тэгIриф доре.

Г ь е с е н :

Шогь-Аббас ки эн ме нисди,
Мере палан, жаруш гьисди.

Шогь-Аббас гьисд эн тожиргьо,
Севдегергьо, эн везиргьо,
Шогь-Аббас гьисд мирос хонгьо,
Мирос беггьо нен гюширгьо.
Э хори дараво угьо.
Э еки э Аббасевоз,
Э у дуymbура хэревоз.

Ш о г ь - А б б а с :

Гьесен, Гьесен чешмиш мебош,
Шороб хурдей, пиён мебош.

Г ь е с е н :

Пиён бире чуй сохдем ме,
Коми кук шогье куьшдем ме.
Биё бурайм шороб хурим,
Говдуш гьеле шороб пури.

Ш о г ь - А б б а с :

Шороб пури, шороб пури,
Говдуштуь гье пулиш пури?

Г ь е с е н :

Пулгьо не мол эйчуйь мере,
Базугьойме суьрх гьисдики?
Хьомбол Гьесен пир бисдоки.
Песде фикир мидуь гьеле.

Ш о г ь - А б б а с :

Гьесен, эхи ме шинирем,
Э кучегьо когьоз дирем,
Хьомбол гуьрде гьэдэгьэн,
Гоф Шогь-Аббас гоф худои.

Г ь е с е н :

Шогь-Аббасе худо зено,
Эз келлей сер вой гьеригьой.
Э сер эн тэхд муьрде муно,
Мевэхизо гьич у э пой.

Ш о г ь - А б б а с :

Гьесен, Гьесен, чуй гуфдире,
Э хэто боле офдоре.

Гьесен:

Гьерчуй бисдо биренини,
Гьемелеймуш муьрдепиним.

Шогь-Аббас:

Гьони чуй сенигIэт сохде?
Хьомболи ки туь нис сохде,
У шоробгьо, у хурекгьо,
Эз чуйжо оморе угьо?

Гьесен:

Гьинер гьер одоми нисди,
Е кепикле пул ю нисди,
Богь ю нисди, хуне нисди,
СенигIэт ю дуьзди нисди,
Хьомболиш гьэдэггэ гьисди,
Гьечи пул сохде оворде,
Шороб хурде кобоб хурде,
ГIэилгьоре хуб хорунде,
Гьуноггьореш дирувунде,
Хурде, хунде, вежогьисде,
Хубе мэгIнигьо рач бесде,
Дуьл кифлете дуьлшор сохде,
Э хубе коргьош вомухде.

Шогь-Аббас:

Дузи, дузи туь лап дузи,
Гьелбеттеки, и чуй суьзи.
Ме эдем эз туь пуьрсире,
Чуьтам сохде у чигьоре,
Чуь кор сохдей, чуь фенд офдей.
У чигьоре туь овордей?

Гьесен:

Фенд эн косиб чуй фенд мибу?
Палан мибу,
Жару мибу,
Вегуьрденуьм жаруймере,
Серине гIов—бедирере,
Жару зере кучегьоре,
Рэхьм оморе кучужьоре,
Доренуьт гьерки дуь кепик,
Зеренуьт гьерки е тепуьк,
Гьечи кура сохденуьм пул,

Чигьоре веноре э кул,
Рафденуьм э хуне песде,
Гьечи гIов ме шороб бисдо,
Савзегьореш десде-десде,
Гуьле хуно десде бесде,
Ме берденуьм эй гIзилгъо,
Хурут ве кеф сохут угъо.

Ш о г ь - А б б а с :

Баракаллогь, баракаллогь,
Эгъуьлменди туь лап валлогь.
Гьинерменди, туь дилбоши,
Гисне, тешне гьич нибоши.

Г ь е с е н :

Шогь-Аббас пар-пар сохугу,
Бигьил хьэлежигер бугу.
У эй хуьшде чуь норебу?
Мере хэрле дануьсдебу?
Гьесен хэр нисд,
ГIошириш нисд,
Паланмеш гьисд,
Жаруймеш гьисд,
Гьулгьоймеш гьисд,
Пойгьоймеш гьисд.

Ш о г ь - А б б а с :

Гьисди, гьисди, гьеме гьисди.

Г ь е с е н :

Гьелбеттеки, гьеме гьисди,
Оммо Шогь-Аббасе нисди.
Уре гьисди тож ю ве тэхд
Нуьшди э сер тэхд у лап сэхд,
Терсирени не офдону,
ГIорде-гIорд бире не муну.
Оммо у тэхд не бисдоге,
У эз падшогьги офдоге,
Чуь мисоху шогьлер-шогьги,
Эз же михуру у могьги!
Хьэрем духдергььюш мурав,
Зенгььюш эз дес мадарав,
Юш эз гIуьлом гулу мурав.

Шогь-Аббас:

Туь чуй гуфдире э геде?

Гьесен:

Геде нисдуьм ме жон бебе.

Шогь-Аббас:

Бошгу, белки себэхь дие,
Негышд падшогь жару зере,
Песде чуй кор мисохи туь,
Шороб эз же миофи туь?

Гьесен:

Чорей сермере миофум,
Эз кес рафде ме ниhoгьум.
Оммо туь гуфдиреш мибу.
Дуьмбурра шогь буйругь мидуь,
Эз у гье у кориш мибу.

(Шогь-Аббас дие нисе ветовусде вегирде юре сохденигьо нифригьоре, **вэхиддени** эри рафде. Эз дурине оморени сес хээрoй-хээрoй. Видов-видов хэлгь оморени видовусдени э лой хээрoйгьо. Шогь-Аббас рафдени. Оморени Юсуьф).

Юсуьф:

Гьесен бирор, вэхиз бурайм,
Э лой эн хунейму дарайм.
Э туьревоз мере гофи,
Белки де мере ниoфи.

Гьесен:

Э туьревоз ме хьозурум,
Вэхуьшдуьм дие оморум.

(Рафденуьт)

Перде офдорени.

ДУЙМУН ПЕРДЕ

Келе зал хуней шогь-угьли Шогь-Аббаси. Хуне вараюнде омори э раче гебегьo, сумогьo, холигьo холинчегьоревоз, тэхд падшогь эдее тов-тов доре. Э е лой хуне норе омори хьэлoвгьoй падшогь, вомунде мэхьэл эри дегешде, рэхьэти сохде. Э хуне дери тэхьно уинчи. Э герден уинчи дери гьовол, э десию зурнов. Эдее зере эй хуьшде вежегньсде. Песде рафдени э сер хьэлoвгьoй падшогь дегешдени.

У и н ч и:

Бегем падшоґь эз ме хуби,
У игГэре дегешдени,
У хуб нисди, у е хуги,
ГПуьломе хурде гешдени.

П а у з а.

Уре дес ве? Мереш вери.
Уре пой ве? Мереш вери.
Уре сер ве? Мереш вери.
Чумґьойме эз эн у келеи,
Оммо шуйґьэмме чуйклеи.
Расди мере зенмеш нисди,
Уре дегьиш, садиш ґьисди.

(Вэхишдени, зерени ґьовол, вежеґьнсдени, хундени мэґИни э вежеґьнсдеки).

Хэндеини хэндеи,
Шендеини шендеи,
Ме зеренуым ґьоволе,
Ме мокошум шоволе,
Мивежеґьуым эй падшоґь,
Бигьил хэндуь шогьин-шоґь,
Пара бугу эз хэнде.
Бигьил хэндуь те муьрде.

(Гене рафдени дегешдени э хьэлов. Дегуьрдени э сер хуьшде лихьиф. Дироморени Шогь-Аббас ве везирґьо. Шогь-Аббас нуьшдени э сер тэхд хуьшде. Уґьониге поисденуьт э пой-пон. Шогь-Аббас ґеймиши э хэлет падшоґьин).

Ш о г ь - А б б а с:

Ишмуш эйме везирґьоит,
ґьемешму ґьовой хурґьоит,

(Везирґьо дуй эки дениширенуьт. Песде э падшоґь сер зеренуьт).

Ишму везир бире эйме
Эз ишму чуй хэйр дирем ме?

(Уинчи ведироморени эз зир л:хьиф, вешендени хуьшдере, вежеґьнсдени, ґьемееки э мэхьтелиревоз дениширенуьт).

У и н ч и:

Шогьлер-шоґьи, туь, лап дузи,
И везирґьо номуссуьзи,
ГЭндеґьои, лап хэрґьои,
Овомґьои, лап ґьогьґьои.

(Вежегъисдени уинчи. Везиргъо чумгъоре огъу пур сохде дениширенуът э уинчи).

1-й везир:

Бур сестуьре дуьмназуи!

Уинчи:

Бошгу, бошгу серназуи.

(Шогъ-Аббас хэндуьсдени, песе гоф сохдени).

Шогъ-Аббас:

Эй уинчи, сертуь кечел!

Уинчи:

Е лойгейме гьсиди шекер.

(Шогъ-Аббас гене хэндуьсдени).

Шогъ-Аббас:

Туь э гъэриш эн хьэловгъо,
Эри чуь дегешдей кечел?

Уинчи:

Огъойме туь, худойме туь,
И жунме гъурбу эритуь,
Бегем, глэйб нисд шогъ эритуь,
И чуьмени хубе гьултуь.
Э сер хоригъо дегердуь,
Осгъугъой жендек ю дордуь?

2-й везир:

Осгъугъойтуь хуьрд-сов бугу!

Уинчи:

Охмох мебош, гьечу могу!

(Везиргъо глоси биренуът, падшогъ хэндуьсдени)

2-й везир:

Шогъин-шогъ, туь уьшуьгъ иму.
Туь гьувот эн базугъойму,
Руьхсет ди туь, шогъ, имуре,
Сур-оворе сохим ире.

(Десе кеширени э лой уинчи).

Ш о г ь - А б б а с :

Поит ебо, хуб гуш дорит,
Везиргьойме, эже бирит,
Гьолхмишчигьо вэхишденге,
Э серме дес кеширенге?

П а у з а .

Э дес ишму девлет дери,
Гьушу дери, жоллод дери,
Гьуломе не гуьрдебирит,
Песг, ишму чуй дануьсденит?

У и н ч и :

Игьо эй хэр дуй жуьгьлереш,
Бэхш сохде нис дануьсденуьт.
Кергьго, гушдгьго, могьигьореш,
Хурде лап хуб дануьсденуьт.

(Везиргьо глоси бире, сере жумунденуьт).

1-й везир :

Огьойму туь, шогь эн шогьгьго,
Эйтуь гьурбунуьт и сергьго,
Гьерчуь гуфди худойму шогь,
Гуфдиге дерьёгье хуьшг сох,
Хьозурим эй гоф падшогь.

(Везиргьо сер зеренуьт э падшогь).

Ш о г ь - А б б а с :

Негьогьини у гофгьойтуь,
Гьичиш ниверов эз дестуь,
Мужинереш эри куьшде,
Э туь дие гьувот неде.

У и н ч и :

(Сер зерени э падшогь).

Э и синейме гьэдойтуь,
Чуй дузе гоф гуфдири туь!

(Човучгьо куфде-куфде э хуне дировунденуьт е мерде).

Ш о г ь - А б б а с :

Гене чуьни човучгьойме,
Гене кини э пушойме?

Ч о в у ч:

И сег лэгIэре вокурде,
Туьре нифри сохде гешде.

Ш о г ь-А б б а с:

Огол зенит жоллодгьоре,
Буругу у зугьун юре.

(Човучгьо огол зере овурденуьт жоллоде. Мерд лэгIэ вокурдени, воисдени ми-
нет соху. Нисе гьишденуьт. Зугьун мерде буррануьт. Мерд божэхь дешенде-де-
шенде вадарафдени, човучгьош э песою).

1-й везир:

Гьечу хуби эри эн у,
Дие гоф сохде недануь.

Ш о г ь-А б б а с:

Гуит винуьм везиргьойме,
У Гьуломе чуй сохум ме?

2-й везир:

Герден юре э зир шимишил
Руригьой эн уре хэшил,
Э зир пойгьо тапталамиш,
Гушд эн жендек юре эзмиш,
Э чул, э лэгIэй гьилогьгьо,
Гьечу хуби эй эн угьо.

(Шогь-Аббас чаруьсдени э лой 1-й везир эй пуьрсире).

Ш о г ь-А б б а с:

Туь чуй гуфдире мидани?
Туьш эхи е одомини.

(Уинчи э улойге чаруьсде гуфдирени).

У и н ч и:

Ки гуфди у одомини?
Эгьуьл эн у эн меймуни.

(Везиргьо шиновусденуьт гофгьой эн уинчире).

1-й везир:

Уинчитуь, шогь, инсони?
И жингири лап делуьни.

Ш о г ь - А б б а с :

Гъэйгъу нибу, уш инсони,
Уинчи чуь биренини?
Туь гу винуьм чуь сохимге,
Герден Гъуломе зенимге,
Ненге дуьсдогъ дегъилимге?

1-й везир:

Куьшде, шэГидо ховоре,
Герден юре инжо бурра,
Гушд жендек юре эй сеггьо,
Сер юре эри гъилогъгьо,
Гъечу сэхд жозе недоре,
Тубо нибу гъич угьоре.

(Дироморени гъул, сер зерени).

Г ь у л :

Огъойме туь, худойме туь,
Бике омори э ки туь.
ГӀэмел миѐв дироморе?

Ш о г ь - А б б а с :

Комини бикен гене?

Г ь у л :

Чин келеи бикейтуьни,
Дедей эн хэлефгъойтуьни.

Ш о г ь - А б б а с :

Динж нисдуьм гъич эз дес эни,
Везиргъойме, бурайт гъони.

(эз гъул.)

Огол зе бикере дирав!

(Везиргъо вадарафденуьт. Дироморени бике. Уинчи сер зерени, зурнов зере,
луьнгъоре пучунде зур-зур вадарафдени).

Ш о г ь - А б б а с :

Бикейме туь, уьшугъгъме туь
Э ки шуьвер оморей туь?

(Шогъ-Аббас гъэл дешендени э герден зен. У кеширени хуьшдоре песово).

Б и к е :

Шуьвер бирей гуфдире туь,
Ме гъич е руз дирем эз туь?

Гирошденуът рузгьо, меггьо,
Шевгьо ме диренуым ховгьо,
Хэбер бире виниренуым,
Туьре ме де нис диренуым.
Хьэсрет э дуьл эдем гьишде,
Гьечи мере эдей куьшде.

Ш о г ь - А б б а с :

У гофгьоре мегу э ме,
Туь дедей эн гІэилгьойме!

Б и к е :

Ме дедей эн гІэилгьоюм,
Ме бегем эйтуь зеюм?
Туьре зенгьо лап омбори,
Еки лап чоь логьомбори,
Еки лэгьэр, чубугълеи,
Екке э балай бэгълеи,
Зенгьойтуьре гьэдер нисди,
Кидан, садаи, дегьи, бисди,
Э ме чуьни гьер ченд гьисди.

Ш о г ь - А б б а с :

Фикир мекеш, дуьлхуьрд мебош,
Туь зенмени, гье дуьлшор бош,

(огол зерени гьуле).

Темир, Темир, эде Тамир,
Инжо биё, эй, зу бош мир!

(дироморени гьул).

Огол зе туь ошуггььоре,
Биер гьовол-зурновгььоре,
Сазчигьореш, тефдчигьореш,
Эз хьэрем инчэгъузгьореш,
Везиргьореш, векилгьореш.
Биёр ни у шоробгьореш.

(Гьул вадарафдени сер зере-зере. Дироморенуът везиргьо ошуггььо, зерегоргьо, духдергьо-инчэгъузгььо ранге-беранге парталгой эвруьшуьми э тен ишу вера).

Ш о г ь - А б б а с :

Зенит, вежегьит игІэре,
Шор сохит дуьл бикей мере.

(Сазандаргьо зеренуьт. Духдергьо десде-десде вежегьисденуьтт. Эз миглей дух-дергьо Огъчэгъуьз хундени э вежегьисдеки мэгни).

О г ъ ч э г ъ у ь з :

Огъчэгъуьз гъурбуни эри шогъни-шогъ,
Инчэгъуьзгьо журе мидуьт эй падшогъ,
Вежегийт духдери, падшогъ гую «по-огъ»,
Хэндуюгу ловгьою эн шогълер-шогъи.

(вежегьисденуьт).

Э дуьньёгъ бирет омборе шогъгьо,
Эндум вонорет э базуй зенгьо,
Визор оморет зенгьо-духдергьо,
Эн иму бешгъэи туь шогълер шогъи.

(вежегьисденуьт).

Иму гъурбуним эй тожи-тэхдтуь,
Иму, духдергьоре, биё бэхд ди туь,
Гъэл ги, моч сох кире хосдеге дуьлтуь,
Шор бугу дуьлтуь жон, шогълер-шогъи.

(Шогъ-Аббас гъэл гуьрдени Огъчэгъуьзе, нуьшундени э гъужогъ хуьшде. Огъ-чэгъуьз эз гъэиб пэхни сохде сифет хуьшдере. Шогъ-Аббас э гужевоз моч сохде.

Бике гъэгъри бире вадарафдени эз хуне).

1-й везир:

Е гоф гуьом: Бике рафди,
Чуь гуфдире туь огъойму,
Шогълер-шогъи, ихдиёр ди,
Гъэгъри бири вадарафди,
Туь огъой эн огъогъойму.

Ш о г ъ - А б б а с :

Эз шогъ-Аббас гъэгъри бугьо,
Хинике глов чол хуругу.

У и н ч и :

Эз сер эн у келе догъгьо,
Гулу-гулу офдонугу.

1-й везир:

Гъэриш мебош, сег эн геле.

У и н ч и :

Сертуьре гъэнж гуьрдем, леле?
Жендектуьре паре-паре,

Не сохдем ки ме гъеле.

Ш о г ь - А б б а с :

Зенит, хунит, эй, вежегьит!

(уинчи гъовол зере вежегьисдени).

У и н ч и :

Гъовол зенит,
МэгИни хунит,
Глов мехурит,
Шороб хурит.
Гоф везире гуш мегирит,
Гъул инчэгъуызгьоре гуърде,
Эй шогьлер шогьи биэрит!

(Зерегорго зеренуът, духдергъо вежегьисденуът. Шогь-Аббас еки-еки духдергъо-ре гъэл гуърдени, хьэрзо доре).

У и н ч и :

Падшогьметуь, огъойме туь,
Худой ме туь, туройме туь,
Меллереш фурмуш месох туь,
Эзу инчэгъузгьо еки,
Мереш бэхш мидориге туь,
Жунме лап тозе мибисдо,
Жендекме мезе мибисдо,
Луьнггьойме бежид мибисдо,
Зугьунме деш тиж мибисдо.

1-й везир:

У зугьунтуьре мар гезо.

(Эз песо оморени сес хьэройгъо).

Ш о г ь - А б б а с :

Ки гоф сохде э у песо.

Г ь у л :

Э дес е мерд чуьнгуьр деря,
Эй мэгИни хунде омори,
Ошугь гуфдире хуьшдере.

Ш о г ь - А б б а с :

Гуит биьвгу игIэре.

(Дироморени Гьесен, э герден ю саз дуллуни Шогь-Аббас Гьесене шиюохде хэндүсдени).

Гьесен:

Эйчүь хэндүсде туь, жон шогь,
Ме гоф несохдуьмки инжо?

Уинчи:

Э гуш меги, падшогь иму
Гьемише хэндериу у

Шогь-Аббас:

Гу винуьм туь эз женге,
Э дуьлтуь чүь гоф дериге
Ошугъэ чүь воисдеге.

(Гьесен гирдени э дес сазе, зерени, хундени мэгни).

Гьесен:

Эй келе пашдогь, шинов гофгьоймере туь.
Темэхьме нисд э у пулгьо-молгьой туь,
Нис воисде мере инчэгьуьзгьойтуь,
Мере дердмени оморем инжо.

(Гьемееки э мэхьтелиревоз дениширенуьт. Уинчи э гьирогь поисде гуфдирени).

Уинчи:

Э жун бебейме и мерде,
Е гурунде келе дерди.

Гьесен:

Хьомбол бируьм сохдембируьм хьомболи,
Нун не бире чүь биё соху гьони?
Шинирем хьомболи гьэдэгъэи гьони,
Э дерд офдорем оморем инжо.

(зерени саз).

Зиндее одомире хурде воисде,
Хьомболи не бире жару зеруьм ме песде,
Жару зереш омо гьэдэгъэ бисдо,
И дерд э дуьл дери, оморем инжо.

(зерени саз).

Балагьойме э хуне гисне нуьшдет,
Ме офдорем э чул эри кор гешде,

Гьемере гешдем, гене вогошдем,
Э дуьлме дерд дери оморем инжо.

(зерени саз).

Шиновусдем ме эз келетегьойму,
Бэхдевери гуфдире шогь эн шогьгьойму,
Еки худои екке у эйму,
Эз у вэхишдеш оморем ме инжо.

(зерени саз).

Шиновусдем ки дерьёгьи у дуьлтуь,
Э гьуьндуьри асму вери эгьуьлтуь,
Молгьо-девлетгьо гьичиш нисд эйтуь,
Туьре э дуьл гирде оморем инжо.

Ш о г ь - А б б а с :

Хуби, дие варасируьм,
Туьре ме гисне нигьилуьм.

Г ь е с е н :

Худо рази гердо эз туь,
Зиёд гердо ферзендгьойтуь.

Ш о г ь - А б б а с :

Э чуй гьурлугь нуьм ме туьре?
Везирме мидани бире?

Г ь е с е н :

Огьойме шогь, туь лап мере,
Гьечу мевебер зверо,
Ме чуьклеюм, э ме гуьре,
Миданиге е кор доре.

Ш о г ь - А б б а с :

Гьечу буге, гьечи бугу:
Хьомбол изму човуч бугу,
Геймиш сохит гьони уре,
Шимшил эн суьрхи дит юре,
Песде ди ровгу инжо у,
Куьгьне хьомбол-тозе човуч.

(Гьесен сер зере вадарафдени эри геймиш бире э партал човучи).

У и н ч и :

(Э лой падшогь чарусде).

Эз шори сохде коргойтуь,
Е дов вежегъуым ме эйтуь.
(Зерени гъовол дурнав, вежегъисдени)

Ш о г ь - А б б а с :

Вежегъуьтгу инчэгъуьзгъо,
Хэндеруй бошит везиргъо.
(Зерегоргъо зеренуьт, духдэргъо вежегъисденуьт десде-десде).

И н ч э г ь у ь з г ь о :

Инчэгъуьзгъо гуьзелгъой эн гуьзелгъо,
Э шогъ эн шогъгойму ошугъут угъо,
Хэндуьгу ловгойтуь, эн туьнуьт угъо,
Шор бош ебойгеш ой шогълер-шогъи.

(Дироморени Гьесен геймиш бире э парталгъой човучи, сер зерени э падшогъ.
Э кишдию шушке дуллуни).

Ш о г ь - А б б а с :

Имугъой туь одомини,
Э шегъер дениширенини,
Оммо данки те эхир мегъ,
Туьре хэржи нидуьм ме.
Мегътуь бегъем бире сэгІэт,
Миёй мибери пултуьре,
Эйтуь норемгъо муьздтуьре.

(Гьесен сер зерени э падшогъ, чаруьсдени песово).

Г ь е с е н :

Виним гъери коминиму,
Туьлки мибуге эз иму.
Виним гъери туь ненге ме,
Чогъол ведиреморенимге.

Ш о г ь - А б б а с :

Човуч, туь зуло чаруьсде,
Э зир зугъу чуй жавуьсде?

У и н ч и :

Човуч эдее вор хунде,
Эдее гофгъо фугъунде.
МэгІни хунде хуб мибисдо,
Эжи, веги сазе восдо.

(Гьесен сер зерени э, падшогы).

Гьесен:

Ихдиёр ди мере шогь ме,
Дие бурам ме э корме!

Шогь-Аббас:

Бура, бура туь э кор туь,
Игид бош туь, дилбош бошь туь,
Дие бурайт инчэгъуьзгъош,
Сазандаргъош, гъоввлчигъош,
Инжиге поит, везиргъо.

Уинчи:

Огъойме меллеш поюм о...

(Гьемееки вадарафдуьт. Домунденуьт э хуне падшогы, везиргъо ве уинчи).

Шогь-Аббас:

Ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха,
Дануьсденит у киниге?

1-й везир:

Туь гу имуш даним огъо,
Шинохдёлгортуьни бегем?

Шогь-Аббас:

У гьисд хьомбол, хубе кефчи,

(Уинчи хэндуьдени).

Бурр сестуьре эй уинчи.
Хьомбол Гьесен хуб кеф сохде,
Гьер шев шороб, кобоб хурде.
Гешде-гешде уре офдем,
Жуьр бе жуьре глэмел сохдем,
Буйругълемегъо нуьвуьсдем,
Хьомболе ме корсуьз гьишдем,
Эхир э киме овурдем.

2-й везир:

Эйчуь эхи, сеbeb чуьни?

Шогь-Аббас:

Хьэзме хосде, сеbeb ини,
Мере дануьсде воисде,

Мидануьге у поисде,
Е орне шороб не хурде.

Пауза.

И коре эри дануьсде,
Ме буйругълеме нуьвуьсдем,
Э шегьер гъэдэгъэ сохдем,
Хьомбол э кире гуьрдере,
Хьомбол гуьрде чи бердере.

Пауза.

Э дес гуьрде е жаруре,
Кучегьоре жару зе у,
Офд шоробе эй хурде у,

Гьони ме гъэдэгъэ сохдем,
Шегьере жару зарере.
Гьони уре кор небире
Инжо вэхишди оморе,
Саз вегирде ошугъ бире.

Уинчи:

Имугьой у човуч бире,
Днеш сарфлуьте кор дистри.

Шогъ-Аббас:

Имугьойле винуьм гьери,
Пул эз же миофуге у,
Шоробсуьз тоб мидуьге у.

2-й везир:

И ихдилот эйчуьй туьре,
Гье негьогъ туь у сертуьре,
Дорд дорени эй хьомболгьо,
Эй кечелгьо, эй мурдалгьо.

Уинчи:

Мурдал бугьо мурдале мерд,
Хэлгъэ нифри сохде у дерд.

2-й везир:

Кечел, мурдал, бурр сестуьре!

Уинчи:

Бурра сес мисохум туьре.

(Зурнов зере-зере вирихдени. Эз куче оморени сес хээрэй-хээрэйгьо).

Шогь-Аббас:

Чу биё бу гене инжо?
Э и шегьер неде динжи.

(Дироморени шуш нефес гуярде човуч).

Човуч:

Э дес гуярде келе хэнжел,
Эдембу оморе инжо.
Гьэчэгъ бире оморебу,
Э сер падшогъ гьэсд гуярдебу.

Шогь-Аббас:

Эжи, гьэчэгъ, чуй сохдит?

Човуч:

Уни, э гьомбор дусдогъи.

Шогь-Аббас:

Зу бош бура биёр уре?
Дуышмегьо омбори мере.

Перде офдорени.

Сеимуьн действие

СУЬФДЕИ. ПЕРДЕ

Сер шевн. Хуней Гьесен вараюнде омори э тозе порхолгьоревоз, э дивор хуне дуллунн саз. Гюльче эдее чи сохде, гьэнлсьо э хори хуне эдет возн сохденуьт.

Гюльче:

Гьеймогьойле гьэнлгьойме,
Эйшму кергиш душунум ме,
Гюшиш сохум, егъниш сохум,
Эйшму гьингьэриш мисохум.

Духдер:

Гьингьэр герек нисд имуре,
Эз чи гьорди визор бирейм.

Гюльче:

Эз кеевоз бирей гьечи?
Эз бугьозтуь нправ гьерчи.

(Э хуне дироморени зен гъунши).

Зен гъунши:

Шев эхэйр бү Гюльче хонум,
Гуьзуьв ойдуи, гуьзуьв ойдуи.

Гюльче:

Худо доро гIэилтуьре,
Шуьвертуьре, бирортуьре.

Зен гъунши:

Гьесен э гьуллугъ дарафди,
Имишевиш эже рафди?

Духдер:

Бebейму де нис терсире,
Шушкой бebеймуре дирей?

(Гюльче жэгъли венорени э сер духдер, пезде нифря сохдени).

Гюльче:

Хок эсертуь, туь унжо нуьш,
Руьхшенд сохдөгор бирей туьш?

(Чарусдени э лой зен).

Нис шинохе туь Гьесене,
Пиёниске, кефчекене?
Э куьфлею пул дарафди,

Килэхълею тик варафди,
Эдей гьуногълугъи сохде,
Хьовиргьой хуьшдере овурде,
Эри шороб, эй чи рафди.

(Гюльче гоIси бире гъэгър кешире).

Зен гъунши:

Туь лап бешгъэ гъэгър вечире,
Э базуйтуь гушд не вери.
Ранг сфеттуь лап зерд бири.
Чумгьойтуь лап деггиш бирет.
Э лугъонди чол офдорет.

Г ю л ь ч е:

Чуь сохум, хосиетмени,
Гьерчуь бисдо биренини.

З е н г ь у н ш и:

Э ёрмени гIэруьситуь,
Духдеритуь, у рачитуь,
Рачи туьре гъэдер небу,
У сифеттуь е тикме бу,
Сифет небу, е сурет бу,
У дуь гуьл эн гъутинейтуь,
Муйгьой сертуь чуь муйгьо бу!
Муйгьо небу, эвруьшуьм бу.

Г ю л ь ч е:

Мегу, дуьлме гурунд небу,

Д у х д е р:

Дедейму де гьич рач нибу.

Г ю л ь ч е:

И хэре чи чуь гуфдире?

(Эз хьэйт оморени сее Гьесен).

Г ь е с е н;

Юсуьф, туь зйчуь офдоре?
Гьеле шороб нехурдейки,
Хурде пьен бисдорикки,
Миофдони, мидегешди,
Э чорченгиш туь мигешди.

З е н г ь у н ш и:

Уни эдете оmore,
Дие ме вэхизуьм бурам,

Г ю л ь ч е:

Эже рафде, мара, мара,
Нигьлуьм рафде, воре-воре.

(Дироморенуьт Гьесен не Юсуьф, э дес ишу шоробгьо, емуьшгьо дерн. **Зен гьун-**
ши зурн-зурн вадарафдени).

Ю с у ь ф:

Шев эхэйрбу!

Гюльче:

Хош оморит!

Гьесен:

Эники биевоим, э шори!

Гюльче:

Бугъозтуь э хьисоб тар бири?

Юсуйф:

Гьесен иму гье дуьлшори.

Гьесен:

Баракаллоь, илле дузи,
Торике шев эйме рузи,
Нуьшит гьери ебо виним,
Чуьнгуьр зеним, мэгни хуним

(Вегирдени сазеш эз гьиче, нуьшденуьт).

Вэхиз, гIэзиз, вежегь гьери.
Дирей? Кукме келе бири.

Кук:

Ме нисе вежегьисденуьм,
Гофгьойтуьре дануьсденуьм.
Эжи килэхь восдорейгьо,
Эжи гьэнфит овурдейгьо?

(Гьесен ведешендени эз куьф, дорени гIэиле гьэнфитгьо. Зерени саз).

Гьесен:

Вэхиз вежегь, вэхиз кукме,
Вэхиз туь товуш эн чумме,
Эйтуь гьурбони и жунме,
Вежегь шор сох туь бебере.
Эйтуь гьурбуни и жунме,
Гьобой ластикиш мидухум,
Раче шиблитгьош мисохум,
Вежегь шор сох туь бебере.
Бобей ГIэзиз уьреглуьни.
Дуьл ю дерьегь ве асмунни,
Кукме килэхьсуьз нимунни,
Вежегь шор сох туь бебере.

(ГIэил вежегьисденни. Гьесен зерени саз).

Вэхиз Юсуьф хьовирме туьш,
Вэхиз вежегь инжо менуьш,
Туьреш мидуьм хубе емуьш,
Вежегь шор сох туь хьовире.

Юсуьф:

Меш межегьюьм, туьш мсжегьи,
Жогьилигьойму эжеи?
Гьеле гьемеймуш межегьим,
Дуьлхуьрд месох туь хьовире.

Гьесен:

Гьэмел ниёв, гье гьейсэгьэт,
Вежегь, эдем сохде минет,
Эйтуь хьовир бирем хьэсрет,
Вежегь шор сох туь хьовире.

Юсуьф:

Гье гьемише шит бисдори:

Гьесен:

Ме чонд гилейгеш гуьфдирем,
Ме шит нисдуьм ме шур бирем,
Э жондекме муьнуьк зерем,
Гов гуьрде гьурзуме хурде.
Эз тешнеи эдем муьрде

Гюльче:

Омбор дануьодениге туь,
Е кемлей кем гоф сох туь,
Хьовиртуьни, гьуногьтуьни,
Эй хуьуьрмет гуьрде гьэрдтуьни.

Юсуьф:

Герек нисди, гьечу мегу,
Гьесене воисде бугу.
Хьовирмени, бирормени,
У жунмени, жигермени,
У гуьфдиге, сертуьре ни,
Ме хьозурум эри эн у,
У гуьфдиге жунтуьре ди,
Усэгьэтте мидуьм э у:
Гьесен хуби, дуьл фирегьи.

Гъесен:

Э дуъл гуьре худо мере,
Миёсде бэхд-мозол доре.

Юсуьф:

Ме косибуьм, ме чуй сохум,
Чуьш бисдоге никигьоре,
Ме гьич възд фурмуш нисохум.
Гьичиш нибу, ме немуьрдем,
Ме зуьндеюм, гьеле эдем,
Эй падшогы гьовре векенде,
Э юревоз везиргьореш,
Э у гьовре эй дешенде.

Гъесен:

Юсуьф бирор, де небисдо,
Ихдилоттуь екке бисдо.

Юсуьф:

Ихдилот данани гьурте верер,
Шиновусдей ки жон бирор.

Гъесен:

Туь инжо эйчуь оморей?

Юсуьф:

Эри хурде, эй кеф сохде.

Гъесен:

Де гоф месох, кефтуьре сох,
Шоробе ху закуске сох.

(Эз Гюльче).

Эжи, гьери вели биёр,
Шороб биёр, кобоб биёр,
Е рач венжи эз у хиёр,
Муьнуьк деки, дурупуш ди,
Е кем тэгИди сох туь, тэгИди!

(Гюльче дешендени перзине, норени э пушо эри хурде чигьо, шоробгьо. Ю,
Гьичлгьоре вегирде, эйшу чиш вегирде, дарафденуьт э у хунейге. Гъесен ве Юсуьф
сер гирденуьт эри хурде, закуске сохде).

Юсуьф:

Гъесен хьовир, Гъесен бирор,

Сазе гъери э кор биёр,
Туь хэйли вэхд ошугъ бирей,
Омбор гешдей, гульом дирей,
Хун е дуь бенд мэгІни эйму,
Хун гъери гуш дорим иму.

(Гьесен вегирдени э дес сазе, хундени мэгІни).

Гьесен:

Шинов, Юсуьф, эйтуь ме е гоф мугуюм,
Туь гуш вени, ме эйтуь мэгІни хунум,
Чуьш мисохум гъич ме гисне нимунум,
Эри зигъисде женг сохде воисде.

(Зерени саз).

Хьомбол бируьм, нун мере офдембируьм,
Кор не бире э чулгьо рафдебируьм.
Гисне мунде ме сер нис куфдембируьм,
Эри зигъисде женг сохде воисде.

(Дер вокурде оморени, дироморени Шогъ-угъли Шогъ-Аббас э партал девруьши
геймиш бире).

Шогъ-Аббас:

Гіэмел мнён дироморе?

Гьесен:

Хош омори, хош омори,
Гуш вени туьш мэгІнимере.

(Шогъ-Аббас нуьшдени, Гьесен хундени мэгІни хуьшдере).

Гьесен:

Шогъ-Аббас хэлгъгьоре хэр хьисоб сохде,
Хэлгъгьоре хэр бире нисе воисде,
Шогъ-Аббас хэри, ю нис дануьсде,
Эри зигъисде женг сохде воисде.

(Шогъ-Аббас посово чаруьсдени, эй хуьшде гоф сохдени).

Шогъ-Аббас:

Эдей мере нифри сохде,
Гьони чуь сохде воисде?
И мердиге кини песде?

Юсуьф:

Гьесен, эйчуь чешмиш бире;

Туй гьечу эйчуь гуфдире?
Гьечу хуб нисд, у падшоги,
У буьзуьрге келе шогь.

Гьесен:

У шогь нисди, шогьмогиини,
Инсон нисди, мэг|мэг|ини,
Дуьмбураи, оммо хэри,
Гьечу нисди жонум девруш?
Е дуь гоф гу, жон бирор туьш!

Шогь-Аббас:

Гьэлет мебош, у падшоги,
У э гьэриш шогьгош шогь,
Эйтуь г|эйби эй гуфдире,
Гьечу эз обур офдоре.

Гьесен:

Де гоф месох, веги чи ху!

(Декирдени шоробе, хурденуьт).

Шогь-Аббас:

Гьесен хуби, лэг|эю пури,
Бегем и хэлгь кари, кури?
Дер, диворгьореш гуш вери.
Песде хэбер рафд расиге?

Гьесен:

Шогь дануьсдге, вамасиге?

Юсуйф:

Эгьуйтуьре хурдей гьунши,
Гьесен имишев чешмиши.

Гьесен:

Е гофиге гуит гьери.

Шогь-Аббас:

Гене чуь сохдей, чуь бирей,
Чуь кор сохде, эже бире?
Шиновусдем туь корсуйзи,
Оммо гьони туь геймиши,
Хуьшдентуьш бирей е шогь.

Гъесен:

Бобо девруьш, фикир мекеш,
Корсуьз нибошум е рузиш,
Гъесен гГемелгьо офдени,
Кор хуьшдере дануьсдени.

Шогъ-Аббас:

Чуьтам эхи? эримуш гу.

Гъесен:

У орине мере кор бу,
Вегирдебируьм ме жару,
Вадарафде эз дер буру.
Э десме дебу бедиреш,
Шушдембируьм кучегьоре,
Жару зере тукугьоре.

Шогъ-Аббас:

Михьило, хоснет мени,

Гъесен:

Алуьз гердо у хоснет,

Юсуьф:

Э руй энугьечу мегу.

Шогъ-Аббас:

Гофтуьре гу, гофтуьре гу.

(Гъесен вегирдени э дес сазе, сер гирдени эри э мэгГиниревоз гуфдире, саз зере).

Гъесен:

Жару зареймереш вини у падшогъ,
Э жару зерейме рази не бисдо шогъ,
Жаруреш восдо эз ме домундум э «огъ»,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(зерени саз).

Мундум эз хьомболи, мундум эз жару,
Эз серги пур бисдо кучегьо, буру,
Э пушойме поисде е келе бору,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(зерени саз).

Эгъуълмөнднш бегем гъечу бирени,
Ужире тегъер, хэре буйругъ дорени?
Эз сер фэгъир гъечу муыше зерени,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(зерени саз).

Гъесен хьомбол корсуыз мунде ченд рузгьо,
Вегирд сазе рафд э чулгьо, сэхърогьо,
Гешдуым, хундум э шегъергьо ве дигъгьо,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(зерени саз).

Э гъержой рафденуым эвир темиз нисд,
Гъэилгьо эз гисеней бирембируйт суьсд,
Бисдорум хьуыршлуь, дуьлме вежегъисд,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(зерени саз).

Чоре не бире рафдум э ён шогъ,
Э игъролевоз кор до мере шогъ,
Гъесен хьомбол бисдо човуч эн падшогъ,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(зерени саз).

Шогъ-Аббас у худойму бисдо е чешмиш,
Буйругъ до падшогъ, сохд мере геймиш,
Шушкой суьрхиш бисдо эз кишдме асмиш,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(зерени саз).

Эз ме мугу е мегъ пул нидуым туьре,
Гъесен хэр нисд, гешде офдени чоре,
Рафдуым э заргел, фурухдум шушкере,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(зерени саз).

Э жигей суьрх э шушкойме тэхде де,
Оммо э хуней эн хьомбол шори де,
Гисне поисде нивегируым э герде,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(декирдени э пейле шороб).

Варасири бобо девруыш,
Веги шороб, веги емуыш,
Ишму хурит, шори сохит,

Эз товун ме дерд мекешит,
Э жунтуь, ишму муношит,
Гьесен ю чоре миофу,
Пул миофу, нун миофу.

(Хурденуьт шороб, закуске сохденуьт).

Ш о г ь - А б б а с :

Эз туь е гоф пуьрсуьм Гьесен,
Хуб жугьоб ди, сен уьлесен.

Г ь е с е н :

Сен уьлесен жугьоб мидуьм,
Эй гофгьойтуь эйчуь нидуьм?

Ш о г ь - А б б а с :

Белки себэхь шогь огол зе,
Эз туь гуфди дуьсдогъэ зе,
Шушкейтуьш ки тэхдеини,
Туь э чуьревоз мизени?

(Юсуйф шек сохде денишире э Шогь-угъли Шогь-Аббас).

Туь шефд эйчуь денишире?
Туь э жугьур ухшеш зере.

Г ь е с е н :

У Юсуйфи, хьовир мени,
У жугьури, бирормени,
Эгьуьлмөнди, даненмөнди,
Гьэдерсуьз хубе мерди.

Ш о г ь - А б б а с :

Туь жогьоб эн гофмере ди,

Г ь е с е н :

Омбор гIэмелдане мөрди,
Туь гьемешев пуьрсирени,
Песде е гоф гуфдирени,
Гьер чуь гоф туь гуфдирени,
Эз раскедиш у бирени.

Ю с у й ф :

Бобо-девруьш ю гIээри.

Гъесен:

Бобо девруыш, весси гъери.
Дие мегу у гофгъоре,
Веги ху и шоробгъоре,
Нунтуъре ху, гушдтуъре ху,
Зиѣдие нэгъуъл мохун.

Юсуьф:

Гене э руй мерд гоф овурд.

Шогъ-Аббас:

Бэхшлемиш сохденуьм э у.

Гъесен:

Вегирит пейлегъошмуре,
Эдем вежегъунде ишмуре.

(Хурденуьт).

Шогъ-Аббас:

Гъесен кукме, биѣ бурам.
Э ки моллаш биѣ дарам.

(вэхшдени).

Дие ме рафдуьм, согъ бошит!

(Гъесен зерени саз, мерде э рэхъ декуърде).

Гъесен:

Хош оморит, хош оморит!

(Шогъ-Аббас рафдени... Дироморени э хуне Гюльче).

Юсуьф:

Гъесен бирор, варасири?

Гъесен:

Чуьтам, чуьре варасируьм?

Юсуьф:

Э шегъер гъони сес дери:
Шогъ-Аббас шев вокурдени
Парталгъой эн девруышире,

Гешдени у кучегъоре,
Винирени хунегъоре,

Эри гирде у мердгьоре,
Эз ю рази нисдуьтгьоре.

(Гьемееки энгуьшдгьой хуьшдере г'энж гуьрде, терсире мэхьтел мунденуьт).

Гьесен:

Бибей ме вой, у падшогь бу?

Гюльче:

Эйму имогьой чуй хуби?

Юсуйф:

Гурунд мебугу дуьл ишму,
Гьич е кориш нибу эйшму,
Себэхьмунде падшогь туьре,
Огол мизенуь эй зере...

Гьесен:

Мере?

Гюльче:

Вачарунди хуней мере.

(гирисдени).

Юсуйф:

Екишмуш не варасирит,
Гье негьогьги мегирисит.

Гьесен:

Юсуйф бирор, ме чуй сохум?

Юсуйф:

Туь гуш вени: падшогь себэхь,
Огол мизенуь зу туьре,
У Гьуломе эри зере.
Эз косибгьош косиб юни.
Гьемейму унжо мибошим,
Э у гьирогьгьо минуьшим,
Туь гьич метерс, шогь не дануь,
Туь юре шинохдеире.
Туь гу ме зере нидануьм,
И тэхсиркор нисдигьоре.
Песой коргьо лап дуз миёв,
Оммо э дуьлтуь сегьм неёв.

Пауза.

Дие деки пейлей туьре,
Деки хурим шороб туре.

Гъесен:

Гъер чуй бисдо биренини,
Гъергой бисдо муьрдененим.
Веги хурим, веги хурим.

Юсуьф:

Иму е вэхдиш нимирим.

(Хурденуьт. Гъесен зерени саз, Юсуьф хундени мэгӀни).

Перде офдорени.

ДУБИМУЪН ПЕРДЕ

Ведни мейду одомигьоре э дор эгъэж кеширенигьо. Эз дур ведни келе догъ-
гьо. Э ён гъуьндуьре тэхд падшогъ поисдет дуй зурновчигьо. Уинчиш эдее гешде
э мейду. Дие екиш веде нисди. Дироморени е келе мерд.

Мерд:

Салам гердо эйшму мердгьо!

(Мердгьо жугьоб нисе доренуьт).

Уинчи:

Жугьоб нидуьт туьре угьо.

Мерд:

Эз туь е гоф пуьрсуьм гӀээзи,
Эрилей кини гӀэрсиси?

Уинчи:

МигӀиди-мигӀид келею,
Марайм э догъ, э келлею,
Меберим шороб, эрэгъи,
Пиён мибошим э согъи,
Эн Шогъ-Аббас падшогъ иму,
МигӀид норигьо эриму.
Имбуруз зурбое рузи,
Эз эрх-мурав гӀов гъирмизи.
Екигьо мэгӀни михунут,
Екигьо шороб михурут,

Екигьо рач мивежегьуьт,
Екигьо э расе мижегьуьт,
Серлегьошуш гиж михуру,
Бирден э шимшил мохуру,
Гиж михуру, лилов мурав,
Эзи гьуьлом мигьлуь мурав,
Варасири туь, жон бебе?
Вара нуьш туь э сер тепе,
Томоше сох туьш мигиде.

М е р д:

Туьлле чуй гуьфдире геде?

У и н ч и:

Де гоф месох, бигьил бура,
Ненге э у сула дара.
Песе эйтуьш мигид мибу.

М е р д:

Эз Шогь-Аббас гьер кор мибу,
Бигьлуьм бурам эз инжете,
Эзи нифри бире жиге.

(Мерд рафдени. Уинчи гьовол зере вежегьисдени, мэгини хундени).

У и н ч и:

Суьпуьл фэгьир жэгьуьсд, жэгьуьсд,
Дуьл бейново мурав э суьсд.
Чуйтуьнигьо омбор бири,
Эз дес цогь оворе бири,
Тэхьно менуьм согь мундемгьо,
Загьисдемгьо, хурденуьмгьо,
Падшогье фурмунденуьмгьо,
Эз пул ю вегирденуьмгьо.
Духдер вирухунденуьмгьо,
Эз хьэремгьо хунегьою,
Эз бикегьо ве зенгьою,
Э жегьендем у жунюю.
Ме михурум, кеф мисохум,
Ю дануьсдге мивируьхуьм.

(зерени гьовол).

Дамбли дидов, дамбли дидов,
Эй вежеседе вэхиз видов.

(Зурновчиго дуразе зурновгоре э лэгэ деноре зеренуьт).

У и н ч и:

Гушгьойме бенг бисдо эз сес,
Ишму муношит эз нефес.

(Уинчи вирихдени. Зурновчиго е хэйли зере бэгдо рафденуьт. Дироморенуьт Юсуйф ве Гьесен).

Ю с у ь ф:

Туй гьич метерс, кортуьре сох

Г ь е с е н:

Виним ки мибуге охмох,

Ю с у ь ф:

Инжо хэлгъго кура мибу,
Э десгьошу чи мидобу,
Падшогъ туьре зеге инжо,
Дивисд доне тиге хэнжел,
Тик мипою э сер шегьер,
Тэхд падшогье лов мисоху,
Гьуломе хилос мисоху,
Туьш, Гьуломиш миврихит,
Ме гуфдирегьоре сохит.

Г ь е с е н:

Худо кумек гердо эйму,
Эри эн у гьилгьойму,
Чоре мибу эй сергьойму,
Езугъ небу э зенгьойму,
Э барас миёв коргьойму.

Ю с у ь ф:

Гьечу дуьлшор, дуьлшор хуби.

Г ь е с е н:

Гьеме коргьойму хуб мибу.

Ю с у ь ф:

Ишму эз шегьер дур нирайт,
Э ён эн «гьуру чой» мурайт,
Э унжо гьилгьо миёв,
Дуз э пушошму медиров.

Гьесен:

Гьурбунум ме эй синейтуь,
Е минетлеймени э туь,
Э гІэилгьо мугьоег бош.

Юсуьф:

Эзу кор туь олхонн бош.

Гьесен:

Туь эз хуьшдеш муьгоег бош.

Юсуьф:

Эзу кориш олхонн бош,
Эй зуригьо эзи хори,
Шогь-угъли шогъле оворе
Биререш туь дануьсде бош.
Шиновусди? Туь усто бош.

(Оморенуьт зурновчигьо, зеренуьт ду-ду. Сер гирденуьт эри кура бире одоми-
гьо. Юсуьф вирихдени. Дироморени Шогь-угъли Шогь-Аббас, геймиш бире э
хэлгІэт зарн-сурхи, поисдени э сер тэхд. Везиргьо вадабуррануьт эйлонмезоре).

Шогь-Аббас:

Эжи, биёрит дуьсдогъэ,
Винуьм гьери у гьудугъэ.

(Дировунденуьт Гьуломе, десгьо-пойгьоюре бесде э буховугьоревоз).

Нуьш унжо э сугьрезани,
Эйтуь диву мибу гьони.
Бигьил дуьсдогъ нуьшуь унжо,
Е пейле шороб дит инжо.

Уинчи:

Хурит, хурит дуьлшор бошит,
Имбуруз келе мигІиди.
Туь имбуруз бэхшгьо миди,
Хэлгъэ бэхдевер мисохи.

І-й везир:

Ире оворе не сохди?

Уинчи:

Везир огьо нэгъуьл хунде
Нечогъ бири, у вор хунде.

1-й везир:

Ва стафириллогь дие,
И гӀэлбуьсе чуй воисде?

(Дироморенуьт, е гъэдегь шороб доренуьт э Шогь-угъли Шогь-Аббас).

Ш о г ь - А б б а с :

(Э лой Гъулом чаруьсе).

Пушой веснет сохдейтуь
Пушой эз гӀуьлом рафдейтуь,
Е пейле шороб семе ху,
Песде е дуь бенд мӀгӀни хун.

Г ь у л о м :

Ме эйтуь руьхшенди нисдуьм,
Гъултуь нисдуьм, гъи, дануьсди?
Ме эй шорб хъэсрет нисдуьм,
У шороб кори нисоху,
Жигерме диеш мисоху,
Пейлей шороб чуй мисоху?
Су гуьрдигъо герме дуьле,
Ченд салгъо хъэсрет гъисдигъо,
Динже нефес эй кешире.
Герек нисди шороб мере.
Веги ди у везиргъоре
Чендгъэдер хурд везиргъойтуь,
Гъич сурои нибу эз туь.

Ш о г ь - А б б а с :

Огол зенит сазандаре,
БиӀрит гӀӀэруьс духдере,
БиӀйт вежегъит инжиге.

У н н ч и :

(песово чаруьсе гуьфдирени)

Бобовой, жигеш чуй жиге,
Герден мерде эдей зере,
Огол зере сазандаре,
МуьгӀуьжуьзи, гъиемети,
Коргъой падшогь гӀӀэлемети.

(Оморенуьт сазандаргъо не инчӀгъуьзгъо).

Ш о г ь - А б б а с :

Вежегь винуъм пушой муърде,
Гъул инчэгъуызгьоре гуърде.

Г ь у л о м :

Мэхэнд э ме шогълер шогьи,
Туь ху шороб, туь ху могьи.
Дуьлтуь шори, туь межегьи,
Э сер гемигьо мижегьи.
Сад чуменире микуьши,
Э сер тэхд хуни минуьши.

(Везиргьо глоси биренуьт, тоб нисе доренуьт шинире гофгьой Гъуломе. Гъулом гене гуфдирени).

Эйтуь чуьни, кэф эн туьни,
Офдори э дестуь е ов,
Дешендени э минжи Гюв,
Э гъэд дерьёгь туь хэлггьоре,
Зэхьмет доре фэгъиргьоре.
Хун иноснгьо тий бисдогеш,
Гювгьой дерьёгь хун бисдогеш,
Э гъулогътуь гьич недери,
Туь падшогьи, э кеф дери.

Ш о г ь - А б б а с :

Вежегь Хонум, вежегь Пери,
Дуьсдогь эдее вор хунде,
Эдее нэгъуьл фугъунде.
Гирит лэгIэй эн и сеге,
Эн и назу, вечесеге,
Зенит гьери сазандаргьо,
Вежегьит гьери духдергьо,
Пушой муърде денуьшуьтту,
Хьэрромзелегьо, угърешгьо.

(Сазандаргьо зеренуьт. Инчэгъуызгьо вежегьисденуьт. Огъчэгъуыз эз мигле ведироморе хундени мэгIни).

О г ь ч , э г ь у ь з :

Эйтуь гъурбу гердом эй келе падшогь,
Медегьил хэлгъэ э гирьё, э огь,
Е дуь гоф гуьом фикиртуьре ди,
Э кор сохдеки фикир туьре ди.

(Шогь-Аббас не везиргьо э махьтелиревоз дениширенуьт э духдер. Огъчэгъуыз гене хундени мэгIни).

Инсонгъо гов нисди, сере эй бурра,
Хори буйни нисди, хун эй тий бире,
Э хун инсонгъо туь биё дарай,
Элой инсонгъош фикир туьре ди.
Езугъэ хэлгъгъоре э негъогъ мекуьш,
Э сер тэхд хуни э негъогъ менуьш,
Худо беде руз миёру эй туьш,
Инсоне куьшде э гъурбу меди.

Ш о г ь - А б б а с :

Поит, поит, мевежегъит,
Гъери у духдере гирит,
Десгъо пойгъоюре бесдит.

О г ь ч э г ь у ь з :

Ишму сегит, инсон нисдит.

(Гирденуьт духдере. Бесденуьт десгъо-пойгъоюре, куфденуьт юре).

1-й везир:

Шогълер шогъи, и чуь кори?
И лап гӀэлемете кори.
Э хунейтуь келе бире,
Нун эн падшогъире хурде,
Раче хэлгӀэтгъо вокурде,
Э руй эн падшогъ гоф сохде?!

Ш о г ь - А б б а с :

Венжире миёй туь духдер.

У и н ч и :

(Э гъирогъ чаруьсдени)

Гене еккеш зиёд бисдо,
Кор жоллодгъош зиёд бисдо.
Герден фӀэгъире мизенуьт.

1-й везир:

Огъойму туь шогълер шогъи,
Буйругъ ди сеггъоре зенуьт.

Ш о г ь - А б б а с :

Бигъыл пушой муьрдей хуьшде,
Э и мигле тик вэхуьшде,
Веснет сохугу Гъулом,
Песде буравгу эз гӀуьлом.

1-й везир:

Вэхиз назу, вэхиз гоф гу,

Знёдие нэгъуыл мэхун.

(Гъулом э пой вэхнше гүфдирени гофгьой хушдере э мэг|ниревоз)

Гъулом:

Э чулгьо-сэхьрогьо ме зенде оморем,

Гисне, тешне келе бире вероморем,

Гуьмуьрмере эри азади дорем,

Эхириш азади миёв эй хэлггьо.

Шогь-Аббас:

Кутэхь гоф сох, туь эйтуь гу,

Туь эри эн хэлггьо мегу.

1-й везир:

Огьойме шогь, туь чуь сохдей,

Туь уре гоф эйчуь дорей?

(Эз песо эз г|эрей хэлгь оморени сесгьо. Гъулом гене хундени).

Гъулом:

Э гуьлом бирет шогьгьо, падшогьгьо

Эз ело черх хурде оморет угьо,

Э зэхьмет ве гуж дери хэлггьо.

(Сифет хушдере чарундени э лой хэлгь)

Шиновит бироргьо ишму сеомере,

Бугьмиш сохдуьтгеш игьо нефесмере

Куьше нидануьт хэлггэ гьемере,

Азад мибоши туь г|эзизе хэлггьме.

Шогь-Аббас:

Гофгьойтуьре не варасдей?

Варас жунтуьре зу восдо,

Э у гуьлом гоф сох песде.

Гъулом:

Ватанме були эз боггьо боггьечгьо,

Дошденуьт бегьер у боггьончигьо,

Бегьере хурденуьт хуггьо, гьуччигьо,

Миёв земон, гьэрде мосдону хэлггьме,

Эй келе падшогь, ини гофгьойме,

Гьечиш-гьечуш гьурбу бире и жунме,

Эхиртууре пэхуур мисоху хэлгъме,
Эй зуригъо вир мибоши эз ватан ме.

Ш о г ь - А б б а с :

Гирит уре, дегердунит,
Меит эн уре биё нит.

(Гуърденуът дегердунденуът. Куфденуът Гъуломе. Эз песо оморени сес гуши-
гушигъой хэлгъ)

1-й везир:

Де гоф доре гӀэмел ниёв,
Гъони миё куышде биёв.

Ш о г ь - А б б а с :

(Куынд бирени э ки гуш везир).

Ишму поит е кемитеш
Гъони гирим еккейгереш.

(тик поисдени)

Огол зенит у Гъесене,
Биёв зенуыгу и сеге.

(Ведиреморени Гъесен э мигле. Хэлгъ гъеме дениширени э Гъесен).

У и н ч и :

Бейе вой, бирорме вой,
Хъомбол оморики, гъейвой,
Иш одоми куышдегори,
Бейе вой, и чъуь кори?

Ш о г ь - А б б а с :

Гъесен, шинов, туь, хэлефме,
Фикир ди туь э и гофме,
Э сер туь е чъул офдори,
Худойму гъечи гуфдири:
Биё зени туь дуьсдогъэ,
Эме хогъин, и гъудугъэ,
Веги тиге шимшилтуьре,
Э ёр биёр худой туьре,
Гъово ги туь у гъултуьре
Нумазтуьре, туройтуьре,
Э е шимшил зереревоз,
Вени гъеме гужгъойтуьре,
Э дуь жиге бугу бугъоз.

(эз везир)

Огол зенит у маллареш,
(зури-зури оморени малла).

Малла:

Ини, овурдем гъуронеш.

Гъулом:

Вир бош малла эз ён чумме
Туь оморей гІэжел жунме?
Дес ке эз ме, дур пой эз ме.
Хэсдеи и пойме, десме,
Хотур худоре хосдениге,
Бигьил бұра эз инжиге.

Малла:

Худосуьзе гъурон эйчуьи?

Шогь-Аббас:

Нис воисде. Мир гье гьечу.
Веги Гьесен шимшилтауре,
Э ёр биёр худой туьре.
Ебо моч сох туройтуьре.

Гьесен:

Эй буьзуьрге падшогь иму,
Говун эйчуь сохим иму,
Эри хун инсон тий сохде,
Гьич хуте нисдим иму?

Шогь-Аббас:

Хуте нисдге хуте бош туь,
Муьхькем бошгу дуьлтуь, гушдтуь,
Эй ватан хогьин бугьоре,
Жиге нисди э игІэре.

Гьесен:

Жиге нисдге э игІэре.
Пиш сох уре эз игІэре.
Буравгу у э у чулгьо,
Э у догьгьо, э вишегьо,
Кор сохугу рузгьо, шевгьо,
Хуб нисди инсооне куьшде,
Э хун инсон десе шушде.

Шогь-Аббас:

Хьэрремзеде, гуьрдуьм туьре,
Эй жоллогьдо, зенит уре!

(Шогь-Аббас и гофе гуфдире сэгIэт эз чор тараф тик варафденуьт бирэхьнее хэнжелгьо, комигьореки вегирдени хэлгь не зенуьт гуфдире Гьулом ве Гьесене. Жоллодгьо эз терс вирихденуьт. Падшогь не везиргьо перт биренуьт, десгьошу лерзирени, эз жиге жуьмуьсде нисе данусденуьт. Гьесен, Гьулом, Огьчэгьуьз вирихденуьт. Гьесен э вирихдеки келе энгуьшде бирмундени э шогь!

Гьесен:

Ини, ги бер эйтуь ире,
Гьеле мивиним екире.

(вирихдени)

Уинчи:

Чум руз эричуь хисирейт.
Фэгьирлегьо, лап перт бирейт,
Дамби-дидов, дамби-дидов,
Вэхиз падшогь, вэхиз видов.

(Хэнжел вегирдегоргьош рафденуьт. Хэлгь хэндуйсдэни).

Шогь-Аббас:

Хьомбол Гьесен берди мере,
Эйме нун неде итIэре.

Перде офдорени

Эхир.

СЕРНОМЕ

ИХДИЛОТГО

Угее деде	6
Дуъл дедей	11
Рэхь	16
Гуълбогъор	21
Куьгъне дусд	26

ПЪЕСАГЪО

Игидгъо	33
Гъисмет мерде немерд никуру	76
Шогъ-Аббас ве хьомбол	121

МИШИ БАХШИЕВ

Михаил Юсупович Бахшиев

ЛЮДИ МОЕЙ РОДИНЫ

На татском языке

Редактор **Х. Авшалумов**

Художник **Р. Ахмедов**

Худож. редактор **Э. Лубьянов**

Техн. редактор **В. Гаджиева**

Корректор **Ю. Бахшиева**

ИБ 2216

Сдано в набор 25. 02. 90. Подписано в печать 27. 06. 90.
Гарнитура «Литературная». Печать высокая. Усл. печ.
л. 12,1. Уч.-изд. л. 11,49. Тираж 500. Заказ 1065. Це-
на 1 руб.

Дагестанское книжное издательство Государственного
комитета Дагестанской АССР по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли
367025, Махачкала, ул. Пушкина, 6.

**Типография им. С. М. Кирова Государственного
комитета Дагестанской АССР по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли
367025, Махачкала, ул. Маркова, 51.**

1р.

Люди моей Родины

На татарском языке